

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО НАДБАННЯ

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 18 березня 2021 року)

Київ
2021

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО НАДБАННЯ

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 18 березня 2021 року)

Київ
2021

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Вознюк А. А., завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктор юридичних наук, професор;

Федоренко О. А., науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2021 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Р455 Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 155 с.

УДК 343.21

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Чернєй Володимир Васильович, Вознюк Андрій Андрійович ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ	7
Акімов Михайло Олександрович ПИТАННЯ ЩОДО НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЬКОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ НОРМ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ)	13
Александренко Олена Віталіївна, Женунтій Володимир Іванович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ВАГІТНОЇ ЖІНКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	17
Андрушко Андрій Васильович ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	21
Бантшишев Олександр Федорович РЕФОРМУВАННЯ ЧИ РЕДАГУВАННЯ?	24
Безгинський Богдан Георгійович ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН» У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	26
Бондаренко Ольга Сергіївна ПЕРСПЕКТИВИ ВИЗНАННЯ НЕПОДАННЯ СУБ'ЄКТОМ ДЕКЛАРУВАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ОСОБИ, УПОВНОВАЖЕНОЇ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ	29
Ботнаренко Ірина Анатоліївна ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ	31
Боровенко Володимир Микитович ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: ДОСВІД КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ РОДИНИ	36
Вартилицька Інна Анатоліївна ПРОЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: НЕОБХІДНІСТЬ, ДОЦІЛЬНІСТЬ, ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ЗМІНИ ПОРЯДКУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ	40

Василевич Віталій Вацлавович, Свірін Микола Олександрович УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ	44
Дудоров Олександр Олексійович, Письменський Євген Олександрович ПОКАРАННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ КРИТИЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	47
Жук Ілона Василівна ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	51
Карчевський Микола Віталійович КЛЮЧОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	54
Катеринчук Катерина Володимирівна ДЕФІНІЦІЯ «ШКОДА ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ» В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	57
Кімлик Влада Віталіївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ АВТОРИТЕТІВ	61
Крижна Валентина Володимирівна ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	65
Кришевич Ольга Володимирівна ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ТЕРМІНА «ОБМАН» У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	68
Кузнецов Віталій Володимирович АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	72
Мазенко Наталя Андріївна КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН У КОНТРОЛЬНОМУ ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2021 РОКУ	76
Максименко Олена Василівна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ ДИТИНИ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	80
Михайліченко Тетяна Олександрівна ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	82
Мовчан Роман Олександрович ПРОБЛЕМА ДОВІЛЬНОСТІ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВопорушень ТА ЇЇ НАСЛІДКИ (НА ПРИКЛАДІ СТАТЕЙ 201 ¹ ТА 246 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	85

Мостепанюк Людмила Олександрівна СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТУ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧІ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ БУРШТИНУ	89
Олійник Олена Сергіївна УТІЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	92
Опалинський Юрій Володимирович СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	95
Політова Анна Сергіївна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ ПРИМУШУВАННЯ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	97
Савченко Андрій Володимирович РЕФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ОГЛЯДУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ	102
Харитоненко Ігор Олександрович ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	105
Шармар Ольга Михайлівна, Корольчук Віктор Володимирович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОМИЛУВАННЯ ЗГІДНО З ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	108

СЕКЦІЯ 2 КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ 112

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ УПІЗНАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ В СУДАХ УКРАЇНИ	112
Бутрин Олександр Володимирович ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ	115
Брисковська Оксана Миколаївна КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПОЗИТИВНІ ТА ПРОБЛЕМНІ МОМЕНТИ В ЗАКОНОДАВСТВІ	118
Гаврилюк Людмила Володимирівна ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ	121

Іващенко Віта Олександрівна ЗАСТОСУВАННЯ ПІЛЬГОВИХ ІНСТИТУТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	124
Каменський Дмитро Васильович ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	127
Лапкін Андрій Васильович ДОЦІЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	132
Никифорчук Дмитро Йосипович, Чемерис Дмитро Дмитрович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	136
Орловська Наталя Анатоліївна КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	137
Самбор Микола Анатолійович СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО НЕ Є ЙОГО УЧАСНИКАМИ, ОДНАК СТОСОВНО ЯКИХ ВИРІШУЮТЬСЯ ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЇХНІХ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ	141
Федотова Ганна Валеріївна КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК – НОВЕ ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ ТА ЗАСІБ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	145
Юсупов Володимир Васильович, Черняхівський Богдан Вікторович НОРМАТИВНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УКРАЇНІ	149
Шаповалова Юлія Володимирівна ОСНОВНІ НОВЕЛИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ	153

СЕКЦІЯ 1
ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор;
Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з
проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО
УДОСКОНАЛЕННЯ

За дев'ятнадцять років чинності Кримінальний кодекс України (далі – КК) зазнав суттєвих змін, прийняття яких обґрунтоване необхідністю його удосконалення. Однак насправді деякі з цих змін суттєво ускладнили застосування кримінально-правових норм, зокрема призвівши до виникнення дублюючих норм, невиправданої конкуренції, втрати окремих кримінально-правових інструментів впливу на осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння. Окремі положення КК протягом усього періоду його чинності залишалися «мертвими» нормами. Правозастосовна діяльність яскраво продемонструвала й інші суттєві його вади, усунення яких нині очевидно можливе лише за умови комплексного реформування кримінального законодавства.

З огляду на зазначене, цілком очікуваним кроком Президента України було створення робочої групи з питань розвитку кримінального права (Указ Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи»), перед якою визначено завдання реформувати кримінальне законодавство України.

Нині ми маємо перші результати роботи – проєкт нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт), а точніше проєкт окремих норм та інститутів, насамперед його Загальної частини, станом на 17 січня 2021 року.

Розроблення цього нормативно-правового акта є важливим етапом розвитку кримінального права України, що започаткує якісно новий період його розвитку. Адже якщо в КК України 2001 р. значна частина норм та інститутів повторювала положення КК України 1960 р., то проєкт має якісно іншу природу, нестандартні підходи, що не характерні для більшості сучасних КК країн пострадянського простору.

Науковці, які підготували цей документ, виконали колосальну наукову роботу. Результатом стала поява деяких кардинально нових норм та інститутів закону про кримінальну відповідальність. Вчені, які працювали і продовжують працювати над проєктом, прагнуть забезпечити оптимально ефективну кримінально-правову охорону суспільних відносин.

Водночас якісні кримінально-правові норми, що відповідатимуть зазначеній меті, як свідчить практика, можуть бути сформульовані в результаті роботи над ними не тільки відомих вчених, до яких, беззаперечно, належать члени робочої групи, але й критичного їх аналізу іншими науковцями не лише в галузі кримінального права, а також практиками.

Міркування щодо проєкту в цілому

1. Розроблення та прийняття нового КК неможливе без розроблення та прийняття Кодексу України про кримінальні проступки. У протилежному випадку всі зусилля щодо введення в дію інституту кримінальних проступків знову будуть марними. Виникне питання відносно необхідності дізнавачів та спрощеного провадження щодо кримінальних проступків. До того ж, окремий кодекс про проступки, напевно, повторюватиме значну частину, а можливо і більшість положень Загальної частини КК. Тож виникає логічне питання доцільності такого дублювання.

2. Недостатньо вдалим видається підхід до нумерації статей КК в проєкті. Вона складна для сприйняття, запам'ятовування, а отже буде незручною для освоєння та застосування. Така нумерація не притаманна більшості найбільш важливих законів та кодексів України. Не характерна вона і для більшості законів про кримінальну відповідальність зарубіжних країн, які входять до романо-германської правової сім'ї.

Вихідні положення

1. Заслуговує на увагу визначення у ст. 1.1.1. проєкту КК України як єдиного закону України, що на засадах верховенства права регулює суспільні відносини між державою,

потерпілими особами та особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння, шляхом встановлення:

- а) вичерпного переліку ознак і видів злочинів;
- б) видів і розмірів покарань та інших кримінально-правових засобів;
- в) підстав та порядку, за яких ці засоби застосовуються або не застосовуються.

Аналіз цього визначення дає підстави стверджувати, що держава не належатиме до потерпілих, а отже, відпадає концепція, що розглядала потерпілого в широкому значенні, відносячи туди як фізичних та юридичних осіб, так і державу.

Вживання терміна «єдиний закон», а також суттєве розширення положень про амністію та помилювання в розділі 3.5., напевно означає, що автори проєкту намагаються втілити цей припис у життя. Однак О.О. Дудоров та Є. О. Письменський мають рацію в тому, що феномен бланкетності, який не зникне з ухваленням нового КК, як такий заперечує тезу про те, що кримінальний закон може бути єдиним законом у сфері регулювання суспільних відносин, які виникають з приводу вчинення кримінально протиправних діянь [1, с. 13]. Заперечують цю тезу і самі автори проєкту в ч. 2 ст. 1.1.1., зазначаючи про інші нормативно-правові акти України, що можуть інакше регулювати суспільні відносини між державою, потерпілими особами та особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння...

У визначенні КК України (ст. 1.1.1. проєкту) вдало вжито і поняття «особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння», адже воно розкриває дійсну природу КК України, а також дає можливість уточнити поняття кримінального права, яке в класичному варіанті зазвичай зводили до галузі права, що вивчала злочин і покарання з огляду на положення ч. 2 ст. 1 КК України. Після прийняття проєкту ми зможемо чітко заявити, що кримінальне право – це галузь права, що вивчає не лише злочини, але й суспільно небезпечні діяння неосудних – осіб, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність осіб, які вчинили певні діяння за обставин, що виключають протиправність діяння.

У ч. 2 ст. 1.1.2. проєкту зазначено, що КК України має своїм завданням забезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства, держави і міжнародного співтовариства від злочинів. Однак насправді КК забезпечуватиме права і свободи людини і громадянина, інтереси

суспільства, держави і міжнародного співтовариства не лише від злочинів, але й від інших суспільно небезпечних протиправних діянь, передбачених КК, зокрема неосудних та осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Серед завдань КК України в його проєкті (ч. 2 ст. 1.1.2.) згадується про застосування покарань й інших кримінально-правових засобів, а також здійснення реституції та компенсації з метою захисту інтересів потерпілої особи. У цьому випадку положення проєкту є непослідовними, адже реституція та компенсація, відповідно до п. 20 ч. 2 ст. 1.3.1 проєкту, належить до кримінально-правових засобів, тож виникає запитання доцільності повтору.

Роз'яснення термінів

1. У п. 2 ч. 2 ст. 1.3.1. проєкту близька особа – це близький родич, член сім'ї (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням) або колишній член сім'ї, якщо:

а) шляхом заподіяння шкоди чи погрози заподіяння шкоди цій особі здійснюється вплив на поведінку потерпілої особи, або

б) на користь або в інтересах цієї особи вчиняється злочин.

Наведене визначення є безумовно важливим досягненням авторів проєкту, однак воно не видається безспірним.

По-перше, під час тлумачення цього терміна автори використовують інший – «близький родич», що також потребує роз'яснення, оскільки не має визначення в законодавстві.

По-друге, вважаємо, що запропонований авторами проєкту перелік близьких осіб не є вичерпним. Термін «близький» означає – пов'язаний почуттям симпатії, дружби, спільністю ідей, інтересів. У житті близькою особою можуть бути інші люди, наприклад товариш чи колега по роботі, які іноді можуть мати більш важливе значення для потерпілого, ніж його окремі близькі родичі. Тому, можливо, варто уточнити дефініцію, додавши таку категорію, як «інша особа, яка має важливе значення для потерпілого».

По-третє, дефініцію близької особи сформульовано так, що її, вочевидь, слід розуміти як, насамперед, спеціального потерпілого, однак чи не варто це поняття поширити і на

визначення спеціального суб'єкта. Якщо так, то словосполучення «на користь або в інтересах цієї особи вчиняється злочин» також потребує уточнення. Його слід викласти в такій редакції «злочин вчиняється цією особою або на її користь чи в її інтересах».

2. У п. 4 ч. 2 ст. 1.3.1. проекту вагітна жінка – це жінка від моменту внутрішнього або екстракорпорального запліднення і до закінчення пологів. У цьому визначенні видається зайвою згадка про способи запліднення – внутрішнє або екстракорпоральне (тобто штучне), оскільки інші запліднень немає, а в науці їх позначають іншими термінами.

3. У п. 9 ч. 2 ст. 1.3.1. проекту йдеться про володіння особи – місце, де будь-хто може перебувати або отримати доступ в яке можна лише з дозволу власника, володільця, органу влади:

а) житло – будь-яке приміщення, що перебуває у постійному чи тимчасовому володінні чи користуванні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення, або

б) інше володіння – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інша будівля чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого чи іншого призначення, що перебуває у володінні чи користуванні особи.

Аналіз цього поняття свідчить про те, що автори проекту пропонують відмовитися від терміна «сховище», який традиційно вживали разом із термінами «житло» та «інше приміщення». Напевно, ідея розробників полягала в тому, щоб замість двох термінів («інше приміщення» та «сховище») був один («інше володіння»). Як видається, запропоноване поняття «інше володіння» не охоплює, наприклад, певні споруди, які належать до сховища. Тому пропонуємо включити у визначення «інше володіння», окрім будівель та приміщень, ще й споруди.

4. Терміни «засіб» і «знаряддя вчинення злочину» (п. 12 та п. 15 ч. 2 ст. 1.3.1. проекту) слід розуміти не лише як ознаки складу злочину, що мають значення для його кваліфікації, а в широкому розумінні, оскільки вони мають значення і для застосування інших кримінально-правових інститутів, зокрема вживаються в термінах «сприяння розкриттю злочину та отриманню доказів його вчинення», «готування до злочину», «пособник», «причетність до злочину» тощо.

5. У п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1. проєкту корупційний злочин визначено як злочин, який характеризується двома обов'язковими ознаками:

а) неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину;

б) способом учинення злочину, що полягає в незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями.

Аналіз цього терміна приводить до логічного питання щодо його практичного застосування.

Тристороннє розуміння неправомірної вигоди (як предмета, мети, засобу) можливо, варто трансформувати в конструкцію на кшталт «діяння, що полягають у пропозиції чи обіцянці надання неправомірної вигоди, її наданні, прийнятті пропозиції або обіцянки такої вигоди, її одержанні, проханні чи вимаганні надати». За таких обставин буде враховано всі можливі аспекти неправомірної вигоди. Водночас перевага запропонованої конструкції полягатиме в спрощенні розуміння цієї ознаки корупційного кримінального правопорушення, а отже, і в простішому застосуванні на практиці.

Ще однією вадою концепції видається неможливість віднесення таких злочинів як, наприклад, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а так само прохання чи вимагання надати таку вигоду до жодного із способів, про які згадано в проєкті: ні до незаконного використання влади, службового становища чи певних повноважень, ні до впливу на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями.

У проєкті корупційний злочин має значення лише для: призначення штрафу як додаткового покарання та визначення меж дії кримінального закону щодо діяння, учиненого за межами території України. Отже, у проєкті законодавець повністю відмовляється від обмежень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, закріплених нині у КК. Такий крок не можна оцінювати однозначно. З одного боку, кримінально-правові наслідки вчинення корупційних кримінальних правопорушень порушують принципи кримінального права, а тому, ймовірно, можна прогнозувати, що Конституційний Суд України може зрештою визнати їх

неконституційними. Хоча, з іншого боку, у них закладено певний потенціал стримування від учинення корупційних кримінальних правопорушень [2, с. 28].

6. Певні вади має передбачений у п. 27 ч. 2 ст. 1.3.1. проєкту термін «обман». Його визначено як повідомлення завідомо неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, які особа зобов'язана була повідомити. Дискусію породжує передусім вказівка на зобов'язання особи повідомити певні відомості. Відразу виникає запитання: а хто її зобов'язав і чим це передбачено? З огляду на неможливість у певних випадках відповісти на ці запитання, буде складно довести наявності обману.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Комплексне реформування кримінального законодавства України. Перший вагомий крок зроблено. *Юридичний вісник України*. № 46 (1323). С. 12–13.

2. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ЩОДО НЕДОЦІЛЬНОСТІ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ НОРМ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ)

Чинний КК України [2], окрім загальної норми про відповідальність за захоплення заручників (ст. 147), містить і дві спеціальні – ст. 349 та 349-1. Розмежування даних кримінально протиправних діянь відбувається за колом потерпілих (ними можуть бути, відповідно, або будь-яка особа, або представник влади, працівник правоохоронного органу та їх близькі родичі, або журналіст, його близький родич та член сім'ї).

Як відомо, розділ XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» Особливої частини чинного КК (порівняно з главою IX «Злочини проти порядку управління» КК України

1960 р.) містить значно ширший перелік норм, що передбачають більш сувору відповідальність за злочини проти представників влади, працівників правоохоронних органів, їх близьких родичів та деяких інших категорій осіб (серед яких і ст. 349). Та навіть за цих умов даний розділ продовжує збільшуватись: Законом від 14 травня 2015 року № 421-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» [3] його було доповнено низкою статей (у тому числі і ст. 349-1).

Слід констатувати, що зазначене обумовлене, зокрема, і таким відверто суб'єктивним фактором як реалізація популістських прагнень певних суб'єктів законодавчої ініціативи. Внаслідок цього відбувається нічим не обґрунтоване посилення санкцій чинних кримінально-правових норм, доповнення їх новими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими обставинами та навіть введення до КК України нових статей (без належного вивчення соціально-економічної обумовленості криміналізації певних діянь). Саме на прикладі спеціальних норм про відповідальність за захоплення заручників можна продемонструвати хибність такої тенденції у законотворчості.

По-перше, обидві спеціальні норми (порівняно із загальною) фактично не диференціюють відповідальність за рівнем небезпеки вчиненого – мета посягання сформульована однаково, але коло можливих адресатів вимог звужене і при цьому, незважаючи на статус потерпілого, безпосередній зв'язок між його службовою / професійною діяльністю та посяганнями, передбаченими ст.ст. 349 та 349-1 КК України, у нормах не закріплений (на відміну від, зокрема, ст.ст. 342-348-1 та 350-352, у яких міститься вказівка на відповідний мотив вчинення конкретного діяння). Незрозуміло, чому зі змісту спеціальної норми не вбачається її «спеціальний» характер – зв'язок між діяльністю потерпілого та потребою її посиленої кримінально-правової охорони.

По-друге, коло потерпілих, які потребують посиленого захисту, далеко не вичерпане тими особами, які перераховані у ст.ст. 349 та 349-1 КК України. Цілком ймовірно, що більш суворого покарання об'єктивно вимагає захоплення як заручників громадських діячів, суддів, народних засідателів, присяжних, військовослужбовців, членів екіпажів повітряних, річкових або морських суден, персоналу рухомого складу залізничного транспорту, працівників небезпечних, вибухонебезпечних підприємств та ін. До того ж ужиті у цих

статтях терміни «близькі родичі» та «близькі родичі чи члени сім'ї» обмежують коло потерпілих від цих злочинів (адже вплив на правоохоронця, представника влади, журналіста можна здійснити і через родича, який не є близьким, або через особу, яка формально ще не є чи вже не є родичем або членом сім'ї).

По-третє, у спеціальних нормах (на відміну від загальної) відсутні кваліфікуючі обставини. Отже, належна кримінально-правова оцінка діяння при його вчиненні щодо неповнолітнього, або при поєднанні з погрозою знищення людей чи у разі настання тяжких наслідків є проблематичною. Чи можлива або неможлива кваліфікація вказаного із посиленням на ч. 2 ст. 147 КК України? У науці кримінального права немає єдиної точки зору із зазначеного. Проте на наш погляд, якщо загальна норма виступає єдиною підставою кримінальної відповідальності, застосування спеціальної вимагатиме додаткової кваліфікації, коли вчинене виходитиме за межі захоплення або утримання специфічного потерпілого як заручника, і винна особа зазіхатиме на інший об'єкт кримінально-правової охорони. Найперше це стосується застосування насильства: на відміну від ч. 2 ст. 147 КК України, що охоплює майже всі випадки спричинення фізичної або психічної шкоди здоров'ю особи, кваліфікація за ст. 349 чи 349-1 КК України потребує посилення, зокрема, і на ст.ст. 125, 126 та 129 (оскільки заподіяння ударів, побоїв та погроза вбивством не передбачені у спеціальних нормах і не охоплюються їх складами). Вважаємо, що неоднаковий підхід до кримінально-правової оцінки подібних діянь створює умови для порушення принципів рівності громадян перед законом та недопустимості подвійного притягнення до відповідальності за одне і те саме діяння (ст. 24 та 61 Конституції України [1]).

По-четверте, наявність одночасно трьох статей про відповідальність за захоплення заручників викликає лише зайві складнощі у їх розмежуванні та може призвести до утворення штучної ідеальної сукупності (а звідси і до необґрунтованого посилення покарання), якщо серед декількох заручників опиниться особа, яка є (чи, навпаки, не є) потерпілою згідно спеціальної норми. Дійсно, як кваліфікувати дії особи, якщо вона не мала наміру захоплювати як заручника близького родича працівника правоохоронного органу, а така особа випадково опинилась серед заручників, або якщо серед декількох захоплених у заручники журналістів виявився пересічний громадянин? У такій ситуації матиме місце саме

ідеальна сукупність злочинів, а не конкуренція норм, правило вирішення якої загальновідоме. Так само незрозуміло, як кваліфікувати дії винної особи при її згоді обміняти заручника на працівника правоохоронного органу (особлива якщо останній сам запропонував такий обмін).

По-п'яте, вірогідність захоплення як заручника осіб із числа перерахованих у диспозиціях спеціальних норм вкрай мала (за даними судової статистики, протягом 2014–2019 років зареєстровано лише 2 кримінальних провадження за ст. 349 і жодного за ст. 349-1 КК України [4; 5]).

З огляду на викладене ми вважаємо, що завдання посиленого кримінально-правового захисту представників влади, працівників правоохоронних органів, журналістів, їх близьких родичів та членів сім'ї за новим КК України можна вирішити шляхом доповнення загальної норми про захоплення заручників кваліфікуючою обставиною вчинення даного діяння «щодо державного чи громадського діяча, судді, народного засідателя, присяжного, представника влади, працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, журналіста чи їх близьких родичів або членів сім'ї у зв'язку з державною або громадською діяльністю особи або виконання нею службових чи громадських обов'язків». Зазначеного достатньо для забезпечення більш суворої відповідальності за посягання щодо перерахованих категорій осіб. До того ж таке формулювання точніше відображатиме сутність вчиненого (особливий статус потерпілого, безпосередній зв'язок із його службовою або громадською діяльністю) і не звужуватиме коло можливих адресатів вимог. Нарешті, якщо захоплення заручників мало місце за наявності інших кваліфікуючих обставин, не буде потреби застосовувати інші норми (як-от, про посягання на здоров'я особи).

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України від 14 травня 2015 року № 2341-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-19#n8>.

4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014–2018 роках. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik%202014-2018.pdf>.

5. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2019 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirka_analit_tablic_2019.pdf.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ВАГІТНОЇ ЖІНКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Згідно ст. 24 Конституції України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується також правовим захистом матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1, с. 10]. Вказані конституційні гарантії правового захисту материнства і дитинства знайшли відображення та подальший предметний розвиток і у кримінальному законодавстві України.

Спрямованість і зміст кримінально-правового захисту прав і свобод вагітної жінки визначаються її правовим положенням. У національному законодавстві виділяються нормативні положення, що охороняють і захищають права і свободи: жінки, яка вчинила злочин у стані вагітності; та вагітної жінки, яка зазнала від злочинного посягання. Вказані правові норми забезпечують охорону і захист прав і свобод вагітної жінки на: 1) загальному рівні, при якому сам факт вчинення злочину вагітною жінкою

визнається обставиною, що пом'якшує їй покарання (п. 4 ч. 1 ст. 66 чинного КК України) [2, с. 35], а факт вчинення відносно неї злочину – обставиною, що обтяжує покарання винному (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК України) [2, с. 36], та 2) окремому рівні, при якому факт вчинення злочину вагітною жінкою визнається привілейованим складом злочину (умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) [2, с. 75], а факт вчинення злочину відносно вагітної жінки – ознакою злочину, що впливає на його кваліфікацію (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) [2, с. 106].

Проблема кримінально-правового захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань досі перебуває у числі малодосліджених, оскільки у теорії кримінального права перевага надається роздільному вивченню виділених двох рівнів захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань [3]. Перешкодою комплексному дослідженню вказаної проблеми виступає також недосконалість національного кримінального законодавства, у тому числі норм, запозичених з раніше діючого галузевого законодавства.

Аналіз відповідних положень Кримінального кодексу Української РСР 1960 р. (далі – КК УРСР 1960 р.), показав, що загальні кримінально-правові начала захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань були закріплені у п. 6 ч. 1 ст. 41 КК і передбачали обставиною, яка обтяжує відповідальність, вчинення злочину щодо малолітнього, старого або особи, яка перебуває в безпорадному стані [4, с. 32]. Така редакція вказаної обтяжуючої обставини видається не зовсім вдалою і правильною. Найбільш оптимальним варіантом було б якомога повніше наведення потенційних потерпілих, які із врахуванням особистісних вікових особливостей та якостей не були в змозі протистояти посяганням, якого вони зазнали. Проте, зазначення серед можливих таких потерпілих про вагітну жінку у цьому переліку було б недостатнім, оскільки містило б лише дані про причини перебування у безпорадному стані, але не вказувало на те, що небезпеки зазнала б також ще не народжена дитина. Хоча при визначенні ознак кримінально-караного залишення у небезпеці згідно ч. 1 ст. 111 КК УРСР 1960 р. малолітство, старість, хвороба, а так само інший безпорадний стан нормативно визнавались формами прояву безпорадного стану, вагітний стан жінки знову не був вказаний серед них.

До числа нормативних положень, які у КК УРСР 1960 р. забезпечували захист прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань, на рівні окремого відносились умисне вбивство жінки,

яка завідомо для винного була у стані вагітності (п. «д» ст. 93 КК), відмова у прийомі на роботу вагітної жінки (ст. 134 КК) та деякі інші склади кримінальних правопорушень, кваліфікуючою ознакою яких визнавався вагітний стан жінки в момент злочинного посягання на її права та свободи.

Вивчення стану кримінально-правової охорони і захисту прав і свобод вагітної жінки за КК УРСР 1960 р. виявило наступні нормативні прогалини. По-перше, відсутність у передбаченому ст. 41 КК України переліку обставин, що обтяжують відповідальність, такої обставини, як вчинення злочину щодо вагітної жінки. Це було свідченням того, що на рівні загального законодавець залишив без безпосереднього реагування факт вчинення злочину щодо вагітної жінки. По-друге, подібні нормативні прогалини спостерігались також на рівні окремого – кримінально-правової охорони і захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань. Окремі подібні нормативні прогалини було усунуто з вступом в дію КК України 2001 р. і включенням до переліку обставин, які враховуються судом в якості обтяжуючих покарання (ч. 1 ст. 67), факту вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності [2, с. 36]. Таким чином, у національному кримінальному законодавстві вперше на рівні загального було закріплено правову основу охорони і захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань. Правовою особливістю вказаної обставини, яка обтяжує покарання, виступає її імперативний характер – обов'язкове її врахування судом при призначенні покарання, незалежно від наявності інших обставин, які пом'якшують і обтяжують покарання.

За відсутності зауважень і заперечень щодо стану кримінально-правової охорони і захисту прав і свобод вагітної жінки від злочинних посягань на рівні загального, чимало прогалин виявляється при оцінці стану такого регулювання на рівні окремого. Аналіз ч. 1 ст. 135 КК України 2001 р., свідчить, що законодавець при визначенні ознак даного складу злочину залишив без змін перелік проявів безпорадного стану, вказаний ще у ч. 1 ст. 111 КК УРСР 1960 р. За цієї причини в теорії кримінального права й досі не припиняються дискусії щодо визнання/не визнання факту вагітності жінки проявом безпорадного стану при залишенні в небезпеці.

На відміну від КК УРСР 1960 р., у чинному КК України відсутня спеціальна норма, яка передбачає відповідальність за

відмову у прийомі на роботу, а й інші ущемлення трудових прав жінки з мотивів вагітності. Вважаємо, що законодавець недооцінює ступінь суспільної небезпеки і тяжкість діяння при посяганні на трудові права вагітної жінки, а тому видається достатньо обґрунтованим визнання факту подібного порушення законодавства про працю відносно вагітної жінки особливо кваліфікуючою ознакою правопорушення. Немає сумнівів щодо високого ступеня тяжкості та підвищеної суспільної небезпеки посягань на життя і здоров'я вагітної жінки. Однак, лише в одній із статей розділу II Особливої частини чинного КК (ст. 115) вчинення кримінального правопорушення відносно вагітної жінки визнано ознакою, яка впливає на його кваліфікацію [2, с. 74]. У зв'язку з цим виникає слушне питання про відповідність призначеного винному покарання ступеню тяжкості та суспільної небезпеки, перш за все, доведення вагітної жінки до самогубства (ст. 120 КК), спричинення їй різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (ст.ст. 121, 122, 125 та ін.), нанесення побойів і мордування (ст. 126 КК), катування (ст. 127). Особливо важко погодитись з невіділенням в якості ознаки складу кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, вчинення відносно вагітної жінки діянь, які караються за ст. 126-1 КК України (домашнє насильство).

Список використаних джерел

1. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 вересня 2016 р. (Офіц. текст. К.: Паливода А.В., 2016. 76с.
2. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лист. 2020 року. К.: Паливода А.В., 2020. 202 с.
3. Федорчук І.М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України : Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 240 с.
4. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / Відп. ред. В.Т. Маляренко. К.: Юринком Інтер, 2001. 800 с.

Андрушко Андрій Васильович,
доцент кафедри кримінального права
та процесу Ужгородського
національного університету, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВОЛІ ЛЮДИНИ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

1. Ознайомлення з проєктом КК України дозволяє зробити висновок про ряд позитивних моментів у частині кримінально-правової протидії злочинам проти волі людини (порівняно з чинним КК України). До таких, на наш погляд, варто віднести наступні: викрадення людини визнано одним із різновидів протиправного позбавлення волі, а не самостійною формою діяння, відмінною від незаконного позбавлення волі, як це є в чинному кримінальному законі; кримінально-правова заборона насильницького зникнення не містить вказівки на позбавлення людини волі як на обов'язкову ознаку об'єктивної сторони вказаного діяння; виокремлено загальний склад примушування; не передбачено кримінальної відповідальності за будь-яке використання праці дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, тощо.

2. Разом з тим ознайомлення з проєктом КК України у розглядуваній частині спонукає до висловлення деяких застережень. Перше з них стосується назви відповідного розділу – «Злочини проти волі людини». Позиція розробників цього розділу видається неоднозначною, оскільки складається враження, що гідність і честь людини більше не охоронятимуться кримінальним законом. Водночас є всі підстави для висновку, що принаймні окремі з діянь, за які у цьому розділі пропонується передбачити відповідальність, посягають на гідність людини. Приміром, цілком очевидним видається те, що торгівля людиною посягає не лише на її волю, а й на гідність, оскільки людиною торгують як річчю, що до неї укладають угоди з метою її експлуатації. На цей факт, до речі, прямо вказується в спрямованих на протидію торгівлі людьми міжнародно-правових актах. Так, у преамбулі Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами підкреслюється, що «проституція і зло, яке супроводжує її, яким є торгівля людьми, що має на меті проституцію, *несумісні з гідністю і цінністю людської особи*». В преамбулі Конвенції Ради

Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми вказано, що «торгівля людьми є порушенням прав людини та *порушенням гідності* й недоторканності людини». У Глобальному плані дій ООН щодо боротьби з торгівлею людьми підкреслюється, що торгівля людьми «являє собою злочинну діяльність, що *посягає на гідність людини*» (п. 1) [див. дет.: 2, с. 164–165].

3. У назві відповідного розділу йдеться про волю людини, а не про її свободу. Зауважимо, що в юридичній літературі неодноразово пропонувалося замінити у назві розділу III Особливої частини КК України слово «волі» на слово «свободи». Вказані слова, по суті, є синонімами, однак термін «воля» є дещо ширшим за значенням, оскільки позначає також свідому діяльність людини і функцію мозку. Як видається, слово «свобода» більш точно відображає зміст відповідної цінності, що має охоронятися кримінальним законом [див. дет.: 2, с. 125].

4. Насильницьке зникнення й надалі пропонується визнавати злочином проти волі людини. Однак з приводу обґрунтованості такого підходу маємо серйозні сумніви. Є підстави стверджувати, що юридична природа цього діяння характеризується суттєвими особливостями, ключовою з яких є те, що невід'ємною його ознакою є відмова визнати факт позбавлення волі людини в будь-якій формі або приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування. Насильницьке зникнення може бути результатом не лише незаконного позбавлення свободи, але й дій, що спершу були законними, а незаконними стали через відмову визнати факт позбавлення людини свободи або через приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування. Вважаємо, що об'єктом насильницького зникнення слід визнавати безпеку людства. На користь такого висновку можна висловити й інші аргументи [див. дет.: 2, с. 146–151].

5. Не можемо погодитись з ідеєю відмови від виокремлення самостійної статті про відповідальність за незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги. На наше переконання, суттєва специфіка даного діяння, особливості об'єкта його посягання, способу його вчинення, його суб'єкта тощо свідчать на користь залишення окремої кримінально-правової заборони. Необхідно звернути увагу також на те, що поміщення завідомо психічно здорової людини в заклад з надання психіатричної допомоги розробниками проєкту КК визнано діянням, що за ступенем суспільної небезпеки дорівнює викраденню людини чи іншому

протиправному позбавленню її волі. З таким підходом погодитись не можемо, оскільки маємо всі підстави для висновку, що незаконна госпіталізація людини до закладу з надання психіатричної допомоги характеризується вищим ступенем суспільної небезпеки, а тому потребує встановлення більш суворого покарання за його вчинення [див. дет.: 2, с. 169–170 та ін.].

6. Наскільки відомо, однією з ключових ідей розробників проєкту КК України була мінімізація кількості спеціальних норм. Попри це, звертає на себе увагу поява у проєкті нових спеціальних норм, доцільність у виокремленні яких видається сумнівною. Приміром, навряд чи є доцільність у самостійній статті про відповідальність за торгівлю неповнолітньою людиною [див. дет.: 2, с. 209–210]. Розробники проєкту КК пропонують окрему норму про експлуатацію людини, невід’ємною складовою якої (експлуатації) є примушування (диспозиція ст. 4.4.10 сформульована так: «Особа, яка примушувала іншу людину до...»). Оскільки примушування є невід’ємною характеристикою експлуатації, доцільність статті про відповідальність за експлуатацію людини є сумнівною – як видається, достатньо загального складу примушування. Неоднозначним є також збереження статті про примушування до шлюбу, яка є спеціальною нормою по відношенню до загальної норми про примушування. На наш погляд, єдиний аргумент на користь існування окремої кримінально-правової заборони примушування до шлюбу – необхідність виконання положень Стамбульської конвенції (у зв’язку з цим слід визнати, що виключення з КК статті про примушування до шлюбу навряд чи буде реалізоване).

7. Так само неоднозначним видається формулювання звичної уже диспозиції норми про захоплення або тримання особи як заручника як «Примушування як умова звільнення заручника». Згідно з Міжнародною конвенцією про боротьбу із захопленням заручників захоплення або тримання заручника є засобом досягнення мети примушування третьої сторони до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника. Водночас у пропонованій розробниками нормі взагалі не згадується про захоплення або тримання особи як заручника (відповідну заборону пропонується викласти так: «Особа, яка примушувала фізичну чи юридичну особу вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення заручника»). Крім того, таке формулювання відповідної

кримінально-правової заборони поставить на порядок денний проблему кваліфікації цього діяння; вочевидь, захоплення або тримання особи потребуватиме додаткової кваліфікації за статтею про протиправне позбавлення волі людини. У зв'язку з наведеним виправданість зазначеного підходу розробників проекту видається сумнівною.

8. Однією з обставин, яка знижує тяжкість злочинів проти волі людини, у проекті КК України пропонується визнавати добровільне звільнення людини протягом 12 годин з моменту протиправного позбавлення її волі, а обставиною, яка підвищує тяжкість злочинів проти волі людини – утримання людини, незаконно позбавленої волі, понад 7 діб. Чим обумовлені вказані хронологічні проміжки, які з точки зору розробників проекту КК повинні мати кримінально-правове значення, – сказати складно. У будь-якому разі вони будуть умовними. Переконливі аргументи на їх користь навряд чи взагалі можуть бути [див. дет.: 2, с. 302–304].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 17.01.2021 р. / Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>.

2. Андрушко А.В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваіте, 2020. 560 с.

Бантшиєв Олександр Федорович,
провідний науковий співробітник
Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук,
професор

РЕФОРМУВАННЯ ЧИ РЕДАГУВАННЯ?

Кримінальному кодексу України (далі – КК України) виповнюється 20 років. Про його заміну на новий говорити зарано, хіба що хтось бажає отримати німб реформатора.

Дійсно, за 20 років до тексту КК України було внесено багато змін та доповнень, автори яких нікому невідомі, а зміни ці були несподіваними для суспільства. Слід погодитись із тим, що текст КК України 2001 року потребує значних редагувань, до участі в яких автори цих тез готові.

Переконані, що в тексті Кодексу, чинному в правовій державі, якою відповідно до Конституції (ст. 1) проголошено Україну, не може бути статей, зміст яких розуміє лише спеціаліст за допомогою словника іноземних слів.

Щоб переконатись у цьому звернімось до тексту статей 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів», 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента». Аналізуючи їх, приходимо до думки, що у Кодекс слід було би додати статтю «Визначення основних термінів», над текстом якої ретельно попрацювати.

Звернемо увагу на те, що майже всі зміни та доповнення, що вносилися останнім часом до КК України були спрямовані на полегшення долі підозрюваного чи обвинуваченого. А де потерпілий? У КК України навіть не маємо його визначення. Пропонуємо запозичити це визначення з ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, додавши до фізичної та юридичної особи, що можуть бути потерпілими у кримінальному провадженні, суспільство та державу.

Крім того пропонуємо у випадках, коли у кримінальному правопорушенні, де потерпілим є фізична особа, а санкція статті встановлює можливість призначення штрафу, передбачити можливість перерахувати частини штрафу (до 20 %) на користь потерпілої особи.

Не зовсім зрозумілим є внесення до ст. 68 КК України частин 2 і 3, відповідно до яких за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією (ч. 2), а за вчинення замаху на злочин не може перевищувати двох третин (ч. 3). А якщо злочин було попереджено або припинено співробітниками правоохоронних органів чи пересічним громадянином з ризиком для здоров'я чи життя або їх ціною. У чому тут заслуга винної особи (суб'єкту злочину)?

Автор цих тез не може погодитися з внесенням до діючого КК України розділу XIV «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Його положення порушують принципи індивідуальної відповідальності [1].

Деякі слова про зміст розділу першого Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України». У ч. 3 ст. 109 до засобів масової інформації слід додати Інтернет. Відносно ст. 110-2 «Фінансування дій,

вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» слід зазначити, що ця стаття є зайвою в Особливій частині КК України, оскільки таке фінансування є звичайною співучастю у злочинах, передбачених статтями 109 та 110 КК України. Фінансуватися можуть будь-які злочини і для відповідальності за такі дії не слід вносити додаткові статті до КК України. Це ж цілком стосується і ст. 258-5 КК України «Фінансування тероризму».

Відносно ст. 111 КК України «Державна зрада» ми б пропонували з її ч.1 зробити три самостійні статті, передбачивши окрему відповідальність за кожну з форм такої зради.

Ст. 112 КК України, на наш погляд, слід іменувати «Посягання на життя Президента України», відповідним чином виклавши її диспозицію, оскільки посягання на життя інших державних чи громадських діячів цілком охоплюється п. 8 ч. 2 ст. 115, що передбачає відповідальність за умисне вбивство особи або її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку. Цей пункт ч. 2 ст. 115 Кк України можна було б зробити окремою статтею, передбачивши у ній відповідальність не за вбивство, а за посягання на життя будь-кого з вказаних осіб.

На майбутнє вважаємо за необхідне, що будь-які зміни та доповнення до КК України слід належним чином обговорювати та проводити відповідну кримінологічну експертизу. Крім того громадськість повинна знати імена законотворців.

Список використаних джерел

1. Матеріали міжнародної наукової конференції м. Харків, 17–19.10.2019 року X.: Право, 2019 С. 71–73.

Безгинський Богдан Георгійович,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН» У ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів на території України є протидія корупційним правопорушенням. Корупція це зловживання наділеними повноваженнями заради особистої вигоди і особистих інтересів.

Від античної доби й до сьогоднішніх днів, значною залишається проблема контролю за особами та групами осіб, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави і суспільства в цілому.

У тексті проекту нового КК України опублікованого станом на 17 січня 2021 року передбачено розділ 1.3. «Роз'яснення термінів КК України « у якому закріплені поняття «корупційний злочин». Відповідно до п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1. проекту нового КК України: корупційний злочин – злочин, який характеризується двома обов'язковими ознаками: а) неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину; б) способом вчинення злочину, що полягає у незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями [1].

У сучасному національному законодавстві, поняття корупційне правопорушення та неправомірної вигоди передбачене п. 5 та п. 7 ч. 1 ст. 1 Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Корупційне правопорушення – діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність. Неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [2]. Аналогічне визначення неправомірної вигоди передбачене у примітці до ст. 354 та ст. 364-1 КК України. Аналізуючи поняття неправомірної вигоди С. А. Брік вказував на те, що остання може бути як матеріальною, так і нематеріальною (переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи тощо) [3]. Наведений підхід є придатним, однак більш розгорнуте визначення неправомірної вигоди пропонує у своїй роботі О. С. Перешивко. На думку автора, неправомірна вигода – це майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь – які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру, а також діяння, які мають ознаки послуг, проте носять протиправний характер [4]. І. Ю. Наголова розглядаючи поняття спосіб вчинення злочину вказувала на те, що спосіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою

об'єктивної сторони складу злочину лише у тих випадках, коли він прямо визначений у законі. На думку науковця, спосіб вчинення злочину розглядають як систему прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягають злочинну мету[5].

На підставі викладеного резюмуємо, у визначенні «корупційний злочин» передбаченого проектом нового КК України виокремлюється дві основні ознаки: «неправомірна вигода» та «спосіб вчинення злочину». У той же час, законодавець не конкретизує, суспільно небезпечні діяння, які визначатимуться корупційними злочинами, що на нашу думку потребує доопрацювання. Пропонуємо викласти визначення у п. 18 ч. 2 ст. 1.3.1. проекту нового КК України «корупційний злочин» у наступній редакції. Корупційний злочин – вчинення злочину передбаченого ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3-369, 369-2, 369-3, що характеризується обов'язковими ознаками: неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину та способом вчинення злочину, що полягає у незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень, або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями.

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України станом на 02.01.2021р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/04/kontrolnyj-proekt-kk-02-01-2021.pdf>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 205.
3. Брік С. А. Неправомірна вигода як предмет злочину, передбаченого ст. 368 КК України. *Юридична наука як правова основа інноваційного розвитку України*: матер. наук. – практ. конф., м. Київ, 20 січ. 2017 р. Київ, С. 36–39.
4. Перешивко О. С. Неправомірна вигода як предмет підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018 р. С. 184–187.
5. Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення. *Науково інформаційний вісник «Право»*. 2016 р. С. 247–252.

Бондаренко Ольга Сергіївна,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
та судочинства Навчально-наукового
інституту права Сумського державного
університету, кандидат юридичних наук

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИЗНАННЯ НЕПОДАННЯ СУБ'ЄКТОМ
ДЕКЛАРУВАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ОСОБИ,
УПОВНОВАЖЕНОЇ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ
ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
КОРУПЦІЙНИМ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Кримінальна відповідальність за неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, була запроваджена у 2016 р. Це кримінальне правопорушення на підставі родового об'єкту було включено саме до розділу Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1], що передбачає відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Ми вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності за це діяння є свідченням всебічного підходу до боротьби з корупцією. Таким чином, законодавець нарешті зрозумів, що боротьба з цим явищем повинна включати боротьбу з усіма його проявами, включаючи і неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Адже, логічно припустити, що метою неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є головним чином приховування інших протиправних дій (включаючи проступки та злочини), завдяки яким були отримані вищезазначені вигоди [2].

Покарання за це кримінальне правопорушення – штраф від двох тисяч п'ятисот до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк

до трьох років. Тобто, відповідно до ч. 2 ст. 12 КК України, таке діяння є проступком. Тож, особа, яка його вчинила, може бути звільнена від кримінальної відповідальності з ряду причин.

Для цього діяння характерне прагнення особи, уповноваженої виконувати функції держави або місцевого самоврядування, дискредитувати принцип прозорості та відкритості державної служби. Ми вважаємо, що такий «однобічний» законодавчий підхід до визнання певного діяння корупційним зумовлений тим, що аналізоване кримінальне правопорушення є дуже поширеним, а суб'єкти, що його вчиняють не бажають зазнати несприятливих наслідків юридичного характеру, що притаманні корупційним кримінальним правопорушенням. Наприклад, неможливість звільнити корупціонера від кримінальної відповідальності (у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки, у зв'язку із зміною обстановки); обмеженість застосування: умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміни невідбутної частини покарання більш м'яким, застосування амністії та помилування.

Підводячи підсумок, хотіли б наголосити на важливості визнання неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, корупційним кримінальним правопорушенням. А відтак і оновлення примітки до ст. 45 КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III; ред. станом на 12 вер. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

2. Попович В. М. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. Репозитарій Національного Авіаційного Університету. Юридичний інститут. Матеріали конференцій. URL: http://www.er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13445/1/Popovich_Vitaliya_tezy.rtf.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук

ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Українське суспільство давно потребує суттєвих змін в кримінальному законодавстві, що обумовлюється рядом причин. Серед них можна назвати: 1) численні хаотичні зміни та поправки до статей, що досить часто необґрунтовані і безсистемні, а також не відповідають нормам міжнародного права та потребам слідчої судової практики; 2) внутрішні *суперечності, прогалини та неточності*, що містить чинний закон про кримінальну відповідальність, створюють можливості для зловживання при їх застосуванні, а також свідчать про прорахунки суб'єктів здійснення кримінально-правової політики держави. Це, у свою чергу, має наслідком втрату якості та дійової ефективності застосування закону, його адекватної спроможності захищати суспільство від протиправних посягань, а також істотне порушення прав людини. Тож не буде перебільшенням стверджувати, що чинний Кримінальний кодекс вже не відповідає повною мірою нинішнім потребам суспільства і держави, а також і сучасній теорії кримінального права.

Тому Робочою групою з розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної згідно з Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019, було підготовлено перший варіант проєкту Кримінального кодексу (далі – КК), який був опублікований 15 вересня 2020 року. Беззаперечно, КК є важливою складовою законодавства України, а тому необдумані та невиважені зміни в його змісті можуть потягнути за собою негативні наслідки як для роботи правоохоронних органів, так і для правової системи в цілому. Крім того, вони можуть стати причиною істотного порушення прав і свобод людини і громадянина у сфері захисту від злочинних посягань, та уникнення відповідальності особами, які вчинили протиправне діяння.

Запропонований проєкт КК суттєво відрізняється від чинного. Так, зміни зазнала структура кодексу, хоча і збережений принцип пандектної системи – поділ на загальну та

особливу частину. Загальна частина проєкту КК складається з трьох книг: 1) про кримінальний закон; 2) про злочин; 3) кримінально-правові засоби.

Особлива частина проєкту кодексу містить п'ять книг стосовно злочинів проти: а) прав людини; б) суспільства; в) власності, фінансів і господарської діяльності; г) інтересів держави; д) основ міжнародного гуманітарного права та міжнародного правопорядку.

Аналіз розділів та статей нового КК України дає підстави стверджувати, що в ньому знайшли відображення найпрогресивніші та найдемократичніші положення: статті нумеруються за номером книги, розділу та статті (наприклад, стаття 2.1.1. Злочин). Така нумерація є дещо незвичною для сприйняття, і на наш погляд, може створити незручності в правозастосовчій практиці, а тому заважатиме застосуванню законодавства пересічними громадянами.

Щодо дотримання принципу конституційної відповідності, відмітимо, що у ч. 2 ст. 1.1.1 Розділу 1.1. Загальної частини проєкту КК передбачається, що цей Кодекс ґрунтується на Конституції України. Якщо в інших нормативно-правових актах України питання, визначені у частині 1 цієї статті, вирішується інакше, ніж цим Кодексом, то застосовуються положення цього Кодексу. Отже, згідно із принципом конституційної відповідності КК не може як в цілому, так і в частині його окремих інститутів суперечити Конституції. Таким чином, проєкт максимально узгоджений з положеннями Конституції України, які мають пріоритетне значення для розвитку кримінального законодавства.

На наше переконання, проєкт достатньо цікавий та змістовний. Зокрема, з'явилися такі нові поняття, як «неналежний потерпілий», «молода особа», «неналежний предмет», «заподіяння шкоди за згодою», «заподіяння шкоди під час занять спортом», «вчинення злочину у зв'язку з реалізацією потерпілою особою суб'єктивного права чи виконання нею юридичного обов'язку в інтересах суспільства або правосуддя», «конклюдентні дії» тощо. Кримінальні правопорушення поділятимуться на кримінальні проступки та злочини. Передбачено десять ступенів тяжкості злочинів. Окремим розділом закріплено дев'ять принципів кримінального закону. Вперше передбачено кримінально-правові заходи, спрямовані на превенцію вчинення особою нових злочинів (пробація, електронний моніторинг, реституція, обмежувальні

заходи та інші). Введено поняття «розрахункова одиниця» та визначено її розмір – 100 гривень. Необхідність такої зміни обумовлюється потребою визначати розміри заподіяної злочином майнової шкоди, розміри покарань майнового характеру, зокрема штрафи, а також виключити нічим не обґрунтовану прив'язку положень кримінального закону до податкового законодавства. Декриміналізовано діяння, суспільна небезпечність яких не є великою і боротьба з якими вважається достатньою шляхом застосування заходів адміністративно-правового, дисциплінарного, цивільно-правового або іншого впливу. Проект також містить нові види злочинів. Позитивним моментом є встановлення заборони внесення змін до проекту частіше, ніж раз на рік, що є «стримуючим» фактором появи значного масиву доповнень. Значно підвищено суми штрафів за вчинення кримінальних правопорушень, що. Такі доповнення, на нашу думку, є слушними та заслуговують на позитивну оцінку.

Разом з тим, новий законопроект, не дивлячись на появу значної кількості новачків, на наш погляд, не вирішує всі проблеми, містить суперечливі положення, а, відтак, потребує ретельного аналізу та доопрацювання.

Зокрема, у ньому:

1) міститься значна кількість малозрозумілих термінів і понять (вразлива особа, педагогічна або соціальна занедбаність, економічна недостатність, рефлекторні реакції), недосконале (недбале) їх формулювання та тлумачення (щире каяття, шкода здоров'ю, торгівля неповнолітньою людиною, домашнє насильство тощо):

а) «щире каяття» – надто громіздке визначення. На наш погляд, передбачення в законі такої ознаки, як «висловлення жалю щодо такої поведінки» є недоцільним, оскільки аж ніяк не свідчить про дійсне визнання особою своєї вини. І, навпаки, в інших випадках винна особа може демонструвати лише своїми діями бажання виправити ситуацію. Тому, на наше переконання, доцільним було б визначити щире каяття як дійсне відверте визнання своєї вини та здійснення реституції та/або компенсації;

б) «шкода здоров'ю» – визначається як порушення анатомічної цілості або функціональної придатності тканини чи органу тіла людини. А якщо шкода завдана психічному здоров'ю?

в) «торгівля неповнолітньою людиною» – проект КК оперує поняттям «неповнолітня особа».

г) визначення «суб'єкта злочину», передбачене в ст.2.2.1 занадто широке, окрім того, ч. 1 ст. 2.2.6. знову-ж-таки містить визначення суб'єкта злочину, хоча диспозиція стосується віку кримінальної відповідальності.

2) недоліком указанного проєкту також є наявність громіздких статей, перенасичених регулятивними приписами, що призводить не лише до ускладнень під час внесення до них наступних змін, але й у процесі їх застосування (ст.4.6.3 «Домашнє насильство» Розділу 4.6. проєкту КК);

3) в ст.ст. 2.2.1 та 2.2.4 проєкту КК міститься колізія. Так, в ст. 2.2.1 визначено, що суб'єктом злочину є осудна фізична особа, а в ст. 2.2.4 закріплено положення, що обмежено осудна особа є суб'єктом злочину. На наш погляд, логічним буде визначення суб'єкта злочину як «осудної або обмежено осудної фізичної особи...», а відтак, положення ч.2 ст. 2.2.4 проєкту КК виключити.

В п. 4 ст. 2.2.6 «Вік суб'єкта» доцільно передбачити положення про визначення дня народження особи, дані про вік якої невідомі, а відтак встановлюються судово-медичною експертизою;

4) положення проєкту КК про визнання особами похилого віку (тобто, таку яка досягла 70-річного віку) не узгоджується з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у ст. 26 якого громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року;

5) в ст. 1.1.1 Розділу 1 зазначено, що КК є «єдиним законом України, який на засадах верховенства права регулює суспільні відносини між державою, потерпілими особами та особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння». Якщо КК є єдиним законом, тоді як бути, наприклад, з законами про скасування (втрату чинності) того чи іншого припису кримінального закону?

6) відсутнє поняття підстав кримінальної відповідальності;

7) на нашу думку, КК доцільно доповнити статтею «Об'єкти кримінально-правової охорони» з чітким переліком таких об'єктів, які підпадають під сферу кримінально-правової охорони;

8) у п. 4 ст. 1.2.6 Розділу 1.2. «Принципи кримінального права» незрозуміло, що мав на увазі законодавець, коли зазначив, «здійснення прав особи, яка вчинила діяння,

передбачене цим Кодексом, не має шкодити правам потерпілої особи та інтересам суспільства»;

9) ч. 5 ст. 2.3.1. Розділу 2.3. міститься положення, що «особа підлягає відповідальності за вчинення злочину з необережності лише у випадках, передбачених у статтях Особливої частини цього Кодексу». Вважаємо таке закріплення цього положення зайвим, оскільки, у ст. 2.1.1. проєкту КК чітко прописано, що злочином є діяння, яке: а) є протиправним, тобто порушує норму приватного або публічного права, та б) відповідає складу злочину, передбаченому цим Кодексом. Склад злочину, як відомо, містить об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Відповідно, відсутність суб'єктивної сторони виключає злочинність діяння;

10) сумнівним видається положення ч. 1 ст. 3.10.2 щодо застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітньої або молоді особи з урахуванням рівня її інтелектуального розвитку (тобто, рівня і швидкості розумових процесів), правильніше буде урахувати її психологічний розвиток (процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості);

11) в ст. 1.1.2 проєкту КК визначено, що «КК має своїм завданням убезпечення від злочинів». З огляду на тлумачення поняття «убезпечення», що означає безпеку, вважаємо більш логічним замінити його на охорону або забезпечення, що узгоджується з нормами Основного Закону нашої держави (ст. 3 КУ).

12) невинуватене, як на наш погляд, скорочення переліку покарань до штрафів та ув'язнень. Так, згідно зі ст. 3.1.3. Розділу 3.1. проєкту КК, штраф не призначається, якщо засуджена особа не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, чи його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди. Якщо особі призначено штраф, який вона не спромоглася сплатити, то все одно вона буде засуджена до ув'язнення за ухилення від сплати штрафу або штраф перерахують на ув'язнення. Крім того, через обмежений законодавством перелік видів покарань, зовсім мало заходів кримінально-правового впливу можна застосувати щодо неповнолітнього (штраф – за умови самостійного доходу, довічне ув'язнення – не призначається особам до 21-річного віку).

Таким чином, підсумуємо, в проєкті КК залишається багато відкритих питань, які потребують доопрацювання. На наш погляд, частина положень проєкту КК є недостатньо чіткою та місцями незрозумілою для однозначного їх сприйняття та

застосування в подальшому. Текст законопроекту перезавантажений надлишковими словами та навіть реченнями, що підвищує ризик неправильного тлумачення, різночитання або однорідності в його застосуванні. Однак, наукові дискусії з обговорення нововведень до КК тривають, тож залишається лише побажати його розробникам плідних думок та вдалим наукових ідей в роботі з удосконалення положень кримінального закону та формулюванні їх з урахуванням принципів демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини, та відповідно до вимог міжнародно-правових актів.

Боровенко Володимир Микитович,
доцент кафедри кримінального
права, кримінального процесу
та криміналістики Національної академії
СБ України, кандидат юридичних наук,
доцент

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: ДОСВІД КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ РОДИНИ

Цілком доречно Баулін Ю.В. підкреслює, що сучасна теорія і практика запобігання та боротьби зі злочинністю уже давно не тішить ілюзіями стосовно того, що єдиним основним засобом в цій сфері є виключно право [1, с. 878].

По-перше, чинний КК України на сьогодні містить низку антиконституційних норм (зворотна чинність) та інститутів (звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальне правопорушення та кримінальний проступок); колізійних норм («юридична особа» – не визначено поняття, конститутивні ознаки та види; «посадові особи іноземних держав які здійснюють функції держави...(у себе дома!)» –) (ч. 4 ст. 18), – а вони ж мають імунітети!, а також інші некоректності – (НМДГ – 17 грн. – рахуємо через «прожитковий мінімум», а не як сказано: «цього Кодексу» (ч. 2 ст. 53); чого варті «вори в законі» та «злочинна спільнота» (ст. 255)!) тощо. Все це наслідок безсистемного і некваліфікованого втручання в систему чинного законодавства.

Саме тому майбутній КК України має бути виваженим, самостійним, теоретично та термінологічно витриманою збіркою правоохоронних норм із самостійним предметом правового регулювання, що відповідатиме сучасним невідчужуваним інтересам особи, суспільства та держави.

По-друге, заходи безпеки в кримінальному праві більшості закордонних держав переслідують мету загальної превенції, нейтралізацію або ресоціалізацію особи. Зокрема, Яценко С.С. визначає заходи безпеки як реакцію держави на суспільно небезпечне діяння, передбачене як протиправне, спрямовується на попередження і припинення порушеного права..., з метою усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь [2, с. 29–35].

Заходів безпеки в чинному КК України немає, оскільки є основні та додаткові покарання (ст. 51 та 52). Однак, є норми, які в загальному вигляді схожі з ними: (з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу...; повідомляти цей орган про зміну місця проживання, роботи або навчання (ч. 1 ст. 76); інші обов'язки та заборони (ч. 2 ст. 76 та ст. 91-1); просити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; не виїжджати за межі України без погодження...; працевлаштуватися..., якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування від... захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля (ч. 3 ст. 76); ПЗМХ (ст. 84, ст. ст. 92–96-1) та ПЗВХ (ч. 2 ст. 105), котрі не є покаранням, але переслідують превентивну мету. Однак, цей напрямок діяльності потребує більш глибокого і системного опрацювання, створення спеціально уповноваженого позаправоохоронного органу, із залученням громадськості, проведення соціально-профілактичної та виховної роботи у відповідному криміногенно небезпечному середовищі.

КК Франції заходів безпеки не знає, але є норми, спрямовані на попередження злочинності – відстрочка виконання покарання з режимом випробування (ст. 131-10): явка за викликом судді з виконання покарань або призначеного соціального працівника; відвідини соціального працівника і надання йому відомостей або документів, необхідних для здійснення контролю за засобами існування засудженого і контролю...; попередження соціального працівника про зміну свого місця роботи, проживання або будь-який від'їзд, тривалість якого перевищує 15 днів, і повідомлення про своє повернення; одержання попереднього дозволу судді з виконання покарань про будь-який виїзд за кордон тощо (ст. 132-44). При

застосуванні відстрочки виконання або призначення покарання із поміщенням в режим випробування чи відстрочки виконання покарання, з покладанням на нього обов'язку виконувати працю в суспільних інтересах застосовуються заходи контролю, допомоги або сприяння зусиллям засудженого у ресоціалізації (ст. 132-43–132-46).

Крім того, суддя може покласти на засудженого низку обов'язків: здійснювати визначену професійну діяльність; пройти курси освіти чи професійного навчання; підпорядковуватися заходам медспостереження, лікування чи догляду; підтверджувати свою участь у сімейних витратах, регулярно виплачувати аліменти; відшкодовувати збитки, завдані злочинним діянням; утримуватися від водіння транспортних засобів деяких категорій...

До неповнолітніх застосовуються: заходи виховного характеру (в умовах повної свободи: передача на виховання родині, або особі, що заслуговує довіри, або службі соціальної допомоги дитинству); заходи нагляду, що включають спостереження за умовами життя неповнолітнього, його поведінням, оточенням тощо; поміщення неповнолітнього в інтернат (державний або приватний, медичний або медико-психологічний, зі строгим спостереженням або коригувальним вихованням) – залежно від особи неповнолітнього.

В КК ФРН такими заходами є «заходи виправлення й безпеки» – поміщення до психіатричної лікарні (§ 20–21, 63) та установи для алкоголіків або наркоманів (§ 64 і § 67, § 71), превентивний висновок та ув'язнення, встановлення нагляду (§ 67b, 67z, 67d, 68b). Особливе місце в цій системі посідають позбавлення права керувати автотранспортним засобом (§ 69), заборона на професію, позбавлення свідництва на полювання, заборона на утримання тварин, ПЗВХ для неповнолітніх тощо (§§ 9, 14, 61–63).

Наприклад, превентивний вирок м. б. призначено, коли: особа повинна бути засуджена за навмисне злочинне діяння на строк не менш двох років; на додаток особа вже двічі засуджувалася за навмисний злочин, щоразу до покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менш одного року і за попереднє відбула покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менш двох років або до нього вже застосовувалися такі заходи (§ 66, 67d, § 67e, § 68–68g).

Заборона на професію (§ 70–70 b) м. б. застосована за протиправне діяння, за яке особа була засуджена, оскільки його

неосудність доведена або не виключається; діяння вчинене особою при зловживанні своєю професією (лікар або педагог), ремеслом або при грубому порушенні посадових обов'язків; загальна оцінка поведінки такої особи свідчить про ймовірну небезпеку у подальшому занятті даною професією або ремеслом. Заборона вводиться за вироком суду на термін від одного до п'яти років, однак м. б. і безстроковою, якщо «можна чекати, що максимальний установлений законом строк для запобігання вихідної від імені небезпеки є недостатнім» (абз. 1 § 70).

Третє, Бандурка О.М. та Литвинов О.М. цілком доречно зауважують, що події останніх років суттєво інтенсифікували криміногенні загрози: у 2014–2015 рр. майже на 90 % зросла кількість особливо тяжких злочинів проти особи та власності, злочинів проти основ національної безпеки України – у 65 разів (кожен другий – посягання на територіальну цілісність, кожен 8 – державна зрада, кожен 9 – диверсія), злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі та викраденням людини у 7 разів, а терористичного характеру – у 293 рази і тому все це диктує вжиття комплексу нових невідкладних заходів, спрямованих на адаптацію превентивної практики до нових викликів [6, с. 99].

Отже, в новому КК бажано запровадити більш широкую систему заходів кримінально-правового впливу: основні та додаткові види покарання, примусові заходи медичного та виховного характеру, що не є покаранням, а також можливо доповнити і заходами безпеки (превентивне ув'язнення; позбавлення водійських прав; заборона на професію; суспільно корисна праця; контроль за способом життя та засобами існування; заборона на зброю та предметами вилученими із вільного обігу; позбавлення дозволу на полювання; обмеження в пересуванні; позбавлення права відвідувати певні місця; утримуватися від появи у питних закладах; не відвідувати засуджених-співучасників; позбавляється права займати посади, пов'язані з державним управлінням або користуватися правами, отриманими в результаті публічних виборів; заборона на здійснення публічної громадської або політичної діяльності; ліквідація юридичної особи; заборона на здійснення фінансових операцій або залучення заощаджень населення; афішування судового постанови або поширення інформації про особу у ЗМІ; заборона на в'їзд та висилка за межі держави іноземців тощо). Зазначені заходи, спираючись на КК, могли б стати застереженням і попередженням особи про неприпустимість

суспільно небезпечної поведінки в подальшому, переслідуючи профілактичну мету: невчинення, окремими особами схильним до протиправної поведінки, суспільно небезпечних діянь. Застосування таких заходів можливе виключно за вироком (ухвалою) суду, а не посадової особи, держінспекцій, нацрад та інших позасудових органів.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю.В. Вибрані праці / Ю. В. Баулін / Х.: Право, 2013. 928 с.
2. Станіслав Яценко Заходи безпеки у кримінальному праві: порівняльно-правовий огляд // Кримінальне право: Юридична Україна. 9 10/2016. с. 29–35.
3. Кримінальний кодекс України // ВВР України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову К.І. Мазуренко. К.:ОВК, 2017. 348 с.
5. Уголовный кодекс ФРГ / Пер с нем. М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. 208 с.
6. А.М. Бандурка, А.Н. Литвинов Понятие и содержание специально-криминологического предупреждения пре ступлений // Вісник криминологічної асоціації України. 2016. № 2 (13). с. 99–106.

Вартилицька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРОЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
НЕОБХІДНІСТЬ, ДОЦІЛЬНІСТЬ, ОБҐРУНТОВАНІСТЬ
ЗМІНИ ПОРЯДКУ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ
ЗА НЕЗАКІНЧЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ**

В чинному Кримінальному кодексі незакінчене кримінальне правопорушення має дві стадії: готування та замах на кримінальне правопорушення, які відрізняються як характером вчиненого протиправного діяння, так і особливостями його результату. У зв'язку з відсутністю суспільно небезпечних наслідків діяння на стадії готування та замаху визнаються менш небезпечними, ніж закінчене кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим ст. 68 КК містить норми, які диференціюють терміни та розміри покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, встановлюючи формалізовані межі покарання за готування та замах.

Покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, як і за правопорушення, вчинене у співучасті, призначається з урахуванням загальних засад призначення покарання, обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання його призначення, ступеня тяжкості вчиненого особою діяння, ступеня здійснення протиправного наміру та причин, внаслідок яких правопорушення не було доведено до кінця.

Відповідного до ч. 2 ст. 68 КК у чинній редакції у разі засудження особи за готування до кримінального правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

У підготовленому робочою групою проекті Кримінального кодексу теж включені положення, які регламентують порядок призначення покарання за незакінчений злочин (Стаття 3.2.3. Проекту). Як зазначено у названій статті, при призначенні покарання за незакінчений злочин суд враховує ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

В частині 2 статті 3.2.3. Проекту закріплено положення, що покарання призначається за готування до злочинів 5–10 ступеня тяжкості – у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на два ступеня.

Проект Кодексу передбачає досить складне правило призначення покарань, в цілому, і за незакінчений злочин, зокрема. Крім того, констатовано, що готування до злочину 1–4 ступенів тяжкості не тягне застосування засобів кримінальної відповідальності (Стаття 2.4.2. Проекту).

А що ж таке «злочин 1–4 ступенів тяжкості», що готування до них не має необхідності притягнення до кримінальної відповідальності? В запропонованій системі класифікації авторами законопроекту суспільно-небезпечних діянь злочини 1–4 ступенів передбачають в санкції покарання від трьох місяців до двох років за злочин 1 ступеня до ув'язнення на строк від чотирьох до шести років за злочин 4 ступеня.

Якщо проводити паралель з чинним Кримінальним кодексом, то в ньому покарання у виді позбавлення волі на строк до шести років передбачається за тяжкий злочинів (стаття 12 КК). Запропоноване авторами правило буде означати, що готування до діяння, яке містить ознаки тяжкого злочину, з

точки зору авторів законопроекту, не містить суспільної небезпеки, яка б вимагала кримінально-правового реагування.

Повертаючись до запропонованого у проекті КК правила призначення покарання за готування до злочинів 5–10 ступеня тяжкості, необхідно звернути увагу, що норма визначає: покарання повинно призначатись у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на два ступеня.

Спробуємо змодельювати порядок прийняття судом рішення про призначення покарання за злочини такого ступеня. Перехід від злочину 5 ступеня з покарання у виді ув'язнення на строк від шести до восьми років на 2 ступеня: це до злочину 3 ступеня з покарання у виді ув'язнення на строк від трьох до чотирьох років. Такий підхід нічим не відрізняється від правила, передбаченого сьогодні частиною 2 статті 68 КК.

А ось для запропонованих авторами законопроекту злочинів більш небезпечного ступеня зміна у розмірах покарання вже буде іншою. При готуванні до злочину 6 ступеня з покаранням у виді ув'язнення на строк від восьми до десяти років покарання зменшується як за злочин 4 ступеня з покаранням у виді ув'язнення на строк від чотирьох до шести років; від ув'язнення на строк на строк від десяти до тринадцяти років за готування за злочин 7 ступеня до ув'язнення на строк від шести до восьми років за злочин 5 ступеня.

І можна переконатись, що за готування до злочину 6 ступеня повинно бути покарання у виді ув'язнення на строк до шести років, а це більше ніж половина від десяти років. Так само за готування до злочину 8 ступеня з передбаченим покаранням у виді ув'язнення на строк до шістнадцяти років при зменшенні до злочину 6 ступеня з ув'язненням на строк до десяти років покарання виявиться теж не половина можливого строку.

Запропоновані авторами законопроекту правила призначення покарання за незакінчений злочин, як за готування так і за замах, породжує багато питань, створює неоднозначність і певну хаотичність у реалізації принципів кримінального права. Перше що порушують запропоновані підходи, це підходи до призначення покарання, в яким ми спостерігаємо нелогічність запропонованих обрахунків: в одних випадках, коли мова йде про готування до так званих «злочинів 5 ступеня», запропоноване покарання буде складати половину від максимального терміну ув'язнення. А коли відбуватиметься готування до «злочинів 7 чи 8 ступеня», то покарання вже буде

складати вісім від тринадцяти років (тобто не половина, а 62 %) або десять років від шістнадцяти років (тобто 63 %).

Друге на що треба звернути увагу, – такий підхід до визначення покарань за готування до злочинів різного ступеня тяжкості створює хаотичність, а різні неоднозначні підходи не підтверджують логічність та обґрунтованість запропонованих норм.

І третє питання. Немає зрозумілої відповіді, чим автори законопроекту обґрунтовують свій припис про звільнення від кримінальної відповідальності за тяжкі злочини, віднесені ними до «злочинів 4 ступеня».

Аналогічно вирішується в проекті питання про призначення покарань за замах до злочину. Не зрозуміло, чим обґрунтовується позиція авторів законопроекту, що за замах на злочин 3–8 ступеня тяжкості покарання повинно призначатись у межах санкції за злочин, який є менш тяжким на один ступінь, а за замах на злочин 9 та 10 ступенів тяжкості – у межах санкції за відповідний злочин, при цьому довічне ув'язнення не призначається (Стаття 3.2.3. Проекту).

Хотілось би отримати обґрунтування необхідності та доцільності відходу від існуючого на сьогодні правила, що за вчинення замаху на кримінальне правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини Кримінального Кодексу (частина 3 статті 68 КК), яке проголошується авторами законопроекту.

Адже лише логічно побудована, виважена, наповнена покараннями, які відповідають суспільним потребам сьогодення, система покарань здатна ефективно виконувати завдання кримінальної політики держави.

Василевич Віталій Вацлавович,
учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор;
Свірін Микола Олександрович,
головний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОГО ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

За даними МОЗ України протягом останніх років спостерігається збільшення кількості осіб, які звертаються за лікуванням внаслідок вживання психоактивних речовин (ПАР). Щорічно на первинний облік стають більше ніж 100 тис. осіб з діагнозом «наркоманія». У переважній більшості це молодь віком від 15 до 35 років [1].

Невпинне зростання наркотизації населення, кількості хворих на наркоманію та інші психічні розлади спостерігається і у світі. Так, в авторитетних міжнародних організаціях з проблем наркотиків та злочинності зазначають, що від розладів, пов'язаних із вживанням наркотиків, включаючи наркотичну залежність, страждають близько 30 млн. осіб (0,6 % усього дорослого населення світу), стрімко збільшується кількість смертей, пов'язаних із вживанням наркотиків.

Проте, як свідчить офіційна статистика, кількість виявлених наркозлочинів останніми роками має тенденцію до зниження і особливо тих, які суттєво впливають на стан поширення наркоманії. Як справедливо зазначають науковці, боротися з наркозлочинністю без протидії наркоманії – завідомо безперспективна справа [2]. Зокрема, проведене нами дослідження дає підстави стверджувати, що одним із способів втягнення нових осіб у незаконний наркообіг у якості споживачів, (що у свою чергу забезпечує кримінальному наркобізнесу гарантований ринок збуту наркотиків), є схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке у КК України визначене як злочин (ст. 315). Водночас, щорічне виявлення таких злочинів зменшилося за останні роки більш ніж у 6 разів (з 233 у 2014, до 37 у 2020

році). Цю тенденцію слід визнати негативною і такою, що сприяє поширенню наркотизму в державі [3].

Суспільна небезпека таких злочинів обумовлена сприянням стрімкому поширенню наркотизму, неконтрольованому споживанню та зловживанню наркотиками, їх незаконному обігу, втягненню у сферу зловживання психоактивними речовинами молоді, а також дітей підліткового і юнацького віку. Суспільну небезпеку схиляння до вживання наркотиків підкреслюють також загрозливі масштаби їх споживання в Україні, а також високий рівень їх латентності, на що звертають увагу правоохоронці.

На нашу думку, однією із причин недостатньо ефективного застосування ст. 315 КК України у слідчій та судовій практиці є недосконалість цієї кримінально-правової норми. Справа в тому, що з часу прийняття Кримінального кодексу України у 2001 році редакція цієї статті на сьогодні залишається незмінною. Між тим, соціально-економічна ситуація в Україні за цей період суттєво змінилася, змінилась і структура наркозлочинності, а масштаби незаконного «наркобізнесу» набули значних розмірів і продовжують зростати.

Проведене нами, з метою визначення шляхів вдосконалення вказаної кримінально-правової норми та створенню її найбільш ефективної моделі, дослідження законодавства низки зарубіжних країн щодо протидії незаконному наркообігу дозволяє стверджувати, що відповідальність за протиправні діяння, пов'язані зі схилянням до вживання наркотиків передбачена кримінальними кодексами держав, що утворилися на пострадянському просторі, а також таких зарубіжних країн як: Болгарія, Китайська Народна Республіка, Франція, Іспанія, Чехія та деяких ін. [4].

Порівняльний аналіз ст. 315 КК України та аналогічних кримінально-правових норм зазначених зарубіжних країн свідчить про принципову схожість підходів законодавців до вирішення завдань щодо кримінально-правового запобігання схилянню до вживання наркотиків. Разом з тим, мають місце і відмінності, зокрема в системі кваліфікуючих ознак, встановлення меж кримінальної відповідальності за такі злочини та деякі ін.

Дослідження відповідного досвіду зарубіжних країн надало можливість визначити напрями: подальшого вдосконалення чинної ст. 315 КК України, зокрема щодо розширення межі кримінально-правового впливу зазначеної норми, переліку кваліфікуючих ознак злочину (вчинення: з

використанням засобів масової інформації, у т.ч. і мережі Інтернет (передбачено КК Болгарії, Казахстану, Чехії); у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян (КК Узбекистану, Болгарія); щодо психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії); запобігання пропаганді й рекламуванню наркотиків, у т.ч. вчиненню таких дій з використанням ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів (КК ФРН, США, Голландії).

Крім того, значна частина із досліджених нами кримінальних кодексів зарубіжних країн передбачає відповідальність за використання ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів і безпосередньо Інтернету у незаконному поширенні, пропаганді та рекламі наркотиків, схиланні до їх вживання. Тобто, законодавці цих країн визнали, що такі протиправні дії є небезпечними для суспільних відносин у сфері здоров'я населення і вчиняються з метою втягнення нових осіб у незаконний наркообіг у якості споживачів. Такий підхід зарубіжних законодавців базується на міжнародно-правових документах. Так, в рамках 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН «Світова проблема наркотиків» (квітень 2016 р.) підкреслюється необхідність вжиття заходів, спрямованих на припинення використання Інтернету в незаконних цілях, пов'язаних з наркотиками, зокрема пропаганди, незаконної торгівлі і незаконного обігу наркотиків. У Конвенції ООН 1988 р. зазначено, що кожна сторона вживає необхідних заходів для того, щоб визнати кримінальним правопорушенням, згідно зі своїм законодавством, такі навмисні дії: публічне підбурювання або спонукання інших будь-якими засобами до вчинення правопорушення – виготовлення, пропозиція чи пропозиція з метою збуту, розповсюдження, імпорт або експорт будь-якого наркотичного засобу чи психотропної речовини.

Вважаємо, що вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства у зазначеному напрямі сприятиме унеможливленню використання мережі Інтернет у протиправних цілях, зменшенню кількості пронаркотичних ресурсів у глобальній мережі та підвищення безпеки Інтернет-простору.

Список використаних джерел

1. Національний звіт за 2018 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2017 року). URL: https://cmhmnda.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NACZIONALNYJ_ZVIT_2018.pdf.

2. Тацій В. Я. Переднє слово. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – 632 с. С. 4.

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.

4. Давидова М. М., Василевич В. В., Свірін М. О. Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 240 с. С. 58–59.

Дудоров Олександр Олексійович,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем попередження, припинення
та розслідування злочинів територіальними
органами Національної поліції України
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
доктор юридичних наук, професор;
Письменський Євген Олександрович,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ імені
Е. О. Дідоренка, доктор юридичних наук,
професор

ПОКАРАННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ КРИТИЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

У проєкті нового Кримінального кодексу України (у редакції від 17 січня 2021 р.), розроблення якого здійснює Робоча група з питань розвитку кримінального права (керівник Ю. Баулін) (далі – проєкт), покарання розглядається як один із засобів кримінальної відповідальності, які становлять самостійний різновид кримінально-правових засобів (п. 20 ч. 2 ст. 1.3.1). Покаранню присвячено окремий розділ проєкту (3.1), аналіз якого загалом дозволяє констатувати істотний прогрес у правовому регулюванні відповідного засобу. Очевидно, що якість законодавчих норм про покарання істотно підвищилась. Водночас деякі положення зазначеного розділу, щонайменше з огляду на свою полемічність, потребують подальшого фахового

обговорення задля їх удосконалення. У цій публікації звернемо увагу на частину таких положень.

1. Згідно з ч. 2 ст. 3.1.1 проєкту покарання має на меті «убезпечення суспільства шляхом утвердження справедливості, запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки». Незважаючи на те, що втілений тут підхід здебільшого змінює на краще відбите в чинному КК положення про *мету покарання*, її формулювання потребує додаткового обміркування. Так, якщо покарання покликане спонукати особу до правослухняної поведінки, то це охоплює запобігання вчиненню особою нових злочинів, не беручи до уваги те, що зазначене «спонукання до правослухняної поведінки» виглядає певним перебільшенням ролі кримінального закону загалом і покарання зокрема. Крім того, не зовсім логічним, мабуть, є те, що у формулюванні мети покарання не вказується на забезпечення також людини і громадянина, держави і міжнародного співтовариства, згаданих у ч. 1 ст. 1.1.2 проєкту «Завдання Кримінального кодексу України».

2. Проєктований Кодекс ґрунтується на принциповому положенні про мінімалізм покарань (пропоновану систему відповідно до ст. 3.1.2 проєкту утворюють лише такі їх три види: штраф; ув'язнення на певний строк; довічне ув'язнення), які водночас є достатньо суворими і здатними, на погляд Робочої групи, забезпечити належну адекватність реакції держави щодо найбільш шкідливого типу протиправної поведінки.

У цьому контексті привертає до себе увагу той факт, що згідно з оприлюдненими на сайті нового КК (newcriminalcode.org.ua) Засадами реформування законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері нове кримінальне законодавство має забезпечити максимально допустимий широкий і водночас диференційований перелік як покарання, так й інших заходів кримінально-правового характеру, що підлягають застосуванню до особи у зв'язку із вчиненням нею злочину. Як видається, ця засада визначена абсолютноно слушно, однак у випадку із запропонованою системою покарань вона порушується. Нова система покарань не сприймається як достатньо диференційована, виключає можливість призначення покарань окремим (специфічним) категоріям злочинців, призводитиме до штучного зростання «тюремного населення» (не маєш грошей на сплату штрафу – будеш ув'язнений) і до того ж потребуватиме істотних змін у кримінально-виконавчій системі.

3. Викликає здивування ідея розробників проекту відмовитись від виду покарання з умовною назвою «громадські роботи», який за певних обставин міг би бути чудовим еквівалентом (альтернативою) штрафу щонайменше за злочини невеликої тяжкості. Вивчення проекту показує, що відповідне обмеження збережене, однак навряд чи виправдано закамфльоване під наглядний засіб пробації під назвою «виконання суспільно корисних робіт». Цей засіб, на наш погляд, за своєю суттю є покаранням, узгоджується з усіма його ознаками і за своїм змістом, вочевидь, відрізняється від інших засобів пробації.

4. Після ознайомлення із положеннями проекту про покарання чи не найбільше підстав для роздумів виникає стосовно *штрафу* (цей вид покарання розглядається як найбільш м'який). Наприклад, у ч. 2 ст. 3.1.3 проекту передбачено, що штраф як основне покарання з-поміж іншого не призначається у випадках, якщо засуджена особа «не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, чи його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди».

На нашу думку, це положення, попри його очевидну слушність, потребує певного уточнення: як варіант варто було б додати, що штраф не призначається у тих випадках, якщо *в передбаченому законом порядку буде встановлено*, що особа не здатна сплатити штраф. Належні суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності повинні довести (надати докази), що особа справді не має матеріального ресурсу для сплати штрафу (це питання безпосередньо пов'язане з КПК, у якому варто зафіксувати відповідний обов'язок у кримінальних провадженнях за злочинами, які тягнуть штраф). Викликає також занепокоєння використання такого звороту, як «стан крайньої нужди». Будучи надмірно розпливчастим, він залишає поле для виникнення корупційних ризиків (показово, що однією зі своїх цінностей Робоча група декларує таку: *«не залишаємо корупціогенних можливостей та маневру щодо зловживань для тих, хто буде застосовувати КК»*), але насправді зазначені можливості та маневри в проекті подекуди залишаються). Чи не буде доречним відмовитись від згаданого обмеження? Чіткішого згадування про відсутність доходів і майна, достатніх для сплати штрафу, на нашу думку, вистачатиме.

5. У ч. 5 ст. 3.1.3 проекту передбачено три вичерпні випадки, коли штраф призначається як додаткове покарання. Одним із них є вчинення злочину, наслідком якого є отримання

незаконного доходу або неправомірна несплата належного. Звернення до поняття корисливого мотиву, наведеного у п. 17 ч. 2 ст. 1.3.1 проекту, змушує задуматись, чи не йдеться у цьому разі саме про злочини, вчинені з корисливих мотивів. Може, саме наявний корисливий мотив і має зумовлювати призначення штрафу як додаткового покарання?

6. Виникає питання стосовно штрафу як основного покарання та його правової природи, яка, треба так розуміти, є відмінною від штрафу як додаткового покарання. Тобто штраф як основний вид покарання може призначатись за вчинення всіх видів злочинів 1–3 ступенів (без урахування обмежень, викладених у ч. 5 ст. 3.1.3 проекту). Візьмемо, наприклад, злочин, передбачений ст. 7.5.12 проекту «Неправдивий переклад». Заборону на це діяння містить розділ Особливої частини про злочини проти держави, посягання належить до категорії злочинів 2 ступеня, а отже, згідно зі ст. 3.1.7 проекту» Санкції» передбачає альтернативне покарання (або штраф, або ув'язнення). Чи виправданим у такому разі є призначення перекладачу штрафу, яким (так пропонується у проекті, див. ч. 1 ст. 3.1.3) наповнюватиметься Державний фонд відшкодування шкоди *потерпілим*? Інакше кажучи, якщо в проекті, по суті, втілюється концепція штрафу на користь потерпілого, то, можливо, це покарання має призначатись саме і тільки в тих випадках, де є потерпілі?

7. Порядку сплати штрафу присвячена окрема стаття проекту (3.1.4), що викликає сумнів у виправданості такого кроку. Чи варто порядок виконання цього покарання регулювати у кримінальному законі? І, якщо такий підхід схвалюється, то чому в проекті аналогічно не визначається порядок виконання інших видів покарань?

8. Згідно з ч. 1 ст. 3.1.6 проекту довічне ув'язнення пов'язується із *безстроковим* триманням засудженого в пенітенціарній установі. Видається, що це положення було б правильно переформатувати, виключивши вказівку на безстроковість, – зазначене покарання не завжди є безстроковим (проект надає можливість перетворити його фактично із безстрокового на строкове). Як варіант можна зазначити, що довічне ув'язнення полягає в перебуванні засудженого в пенітенціарній установі поза визначеним строком.

9. Виникає сумнів стосовно того, що ресоціалізація засудженого може виступати складовою змісту таких двох покарань, як ув'язнення на певний строк і довічного ув'язнення,

що впливає із відповідних визначень (ч. 1 ст. 3.1.5, ч. 1 ст. 3.1.6 проекту)? Як видається, ресоціалізація засудженого має розглядатись як одна з цілей покарання (утворює складову його мети). Нагадаємо і те, що ресоціалізацію особи, яка вчинила злочин, пропонується визнати одним із завдань нового КК (п. «г» ч. 2 ст. 1.1.2 проекту), що також актуалізує поставлене питання.

10. У ч. 1 ст. 3.10.3 проекту зазначається, що штраф застосовується до неповнолітньої або молодшої особи, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення. Аналіз ст. 3.1.7 проекту «Санкції» дозволяє зробити висновок про те, що тій особі, яка не має доходу або майна, безальтернативно має призначатись покарання у виді ув'язнення (злочини 1–3 ступеня). Така ситуація зайвий раз змушує замислитись над розширенням системи покарань, зокрема розрахованих на молодих людей. Тим більше, що в п. 19 Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), наголошується на максимальному обмеженні застосування до неповнолітніх покарань, пов'язаних із будь-якими формами ув'язнення, і на розширенні сфери застосування покарань, альтернативних ув'язненню.

Жук Ілона Василівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України заходи кримінально-правового характеру закріплені в однойменному розділі XIV, до яких віднесені примусові заходи медичного характеру (статті 92–95), примусове лікування (ст. 96) та спеціальна конфіскація (статті 96-1 і 96-2). У проєкті КК, підготовленому робочою групою, передбачена складна та розгалужена система заходів державного примусу, які застосовуються до особи у зв'язку із вчиненням нею злочину або суспільно небезпечного діяння. Так, всі кримінально-правові засоби поділені на: а) засоби кримінальної відповідальності (покарання, пробація, судимість) та б) інші кримінально-правові засоби (засоби безпеки, реституція та компенсація, конфіскація майна та вилучення речі, кримінально-

правові засоби щодо юридичної особи). Інститут конфіскації майна та вилучення речі у цілому відповідає інституту спеціальної конфіскації. Відповідно до ст. 3.8.1. проекту КК конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні на користь Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, грошей, майнових прав та іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності і застосовується щодо майна, яке є або предметом злочину чи доходом від нього, знаряддям чи засобом вчинення злочину, або використовувалося як винагорода за його вчинення.

Примусові заходи медичного характеру включені до інституту засобів безпеки під назвою «примусова психіатрична допомога», до якого також віднесені обмежувальні засоби (загалом їх нараховується одинадцять) та оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин. У проекті КК засіб безпеки визначений як примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що з метою убезпечення суспільства застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення злочину, або до особи, яка вчинила протиправне діяння, передбачене КК (ст. 3.6.1.). Включення примусових заходів медичного характеру до системи засобів безпеки загалом не викликає заперечень. За правовою природою, підставами та цілями застосування – насамперед, це убезпечення суспільства від протиправних дій осіб, які страждають на психічні розлади, – примусова психіатрична допомога цілком відповідає суті засобу безпеки. У зарубіжному кримінальному праві, насамперед, у країнах Західної Європи та США, де інститут засобів (заходів) безпеки є добре відомим, примусова психіатрична допомога зазвичай є його складовою. Однак, на жаль, у проекті КК майже не регламентований порядок застосування цього заходу, що може створити підґрунтя для різного роду зловживань з боку працівників правоохоронних органів та лікарів.

Так, до видів примусової психіатричної допомоги віднесена амбулаторна та стаціонарна психіатрична допомога (ст. 3.6.3.). При цьому, на відміну від чинного закону, типи закладів з надання психіатричної допомоги (тобто, вид режиму тримання – звичайний, посилений чи суворий), як і порядок застосування цього заходу у проекті не зазначається. Натомість, розробниками вказується, що «зміст примусової психіатричної допомоги та тривалість її надання судом не визначаються». Однак не зовсім зрозуміло, що мається на увазі під «змістом

допомоги» – вид психіатричного закладу, програма лікування та реабілітації? Що стосується тривалості психіатричного лікування, то цілком очевидно, що визначити його вкрай важко з огляду на особливості перебігу цих захворювань. Разом з тим, ми переконані, що у законі мають бути закріплені правові гарантії законного і обґрунтованого перебування особи у психіатричному закладі. Такою гарантією, приміром, є встановлений у ст. 95 чинного КК обов'язок проведення не рідше одного разу на шість місяців комісійного огляду особи, що знаходиться на примусовому психіатричному лікуванні, для вирішення питання про продовження застосування примусового медичного заходу, його зміни або припинення. Видається, підхід до законодавчого закріплення застосування примусової психіатричної допомоги має бути більш виваженим з огляду на ту категорію осіб, до якої вона застосовується. Особи, які страждають на психічні розлади, відносяться до найбільш уразливої категорії громадян, а тому потребують надійного правового захисту.

На жаль, з проекту КК виключений інститут примусового лікування. Таке рішення видається помилковим, враховуючи складну епідемічну ситуацію в країні та зокрема, в установах виконання покарань, де захворюваність на небезпечні захворювання (ВІЛ, туберкульоз, гепатит, інфекції, що передаються статевим шляхом, тощо) у декілька разів вища. Вочевидь, засуджений, який хворіє на небезпечне для оточуючих захворювання та відмовляється від лікування, буде обов'язково направлений на примусове лікування з метою забезпечення суспільства. Це відповідає як національним законодавчим положенням у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, так і міжнародним правовим стандартам. Приміром, примусове лікування передбачене кримінальними законами переважної більшості країн Європи, і зазвичай розглядається в якості різновидів “заходів безпеки”. Зазначений інститут зарекомендував себе ефективним та дієвим інструментом превентивного, виправного та лікувального впливу на осіб з кримінальною поведінкою у багатьох зарубіжних країнах. Отже, враховуючи, що застосування примусового лікування відбувається в межах кримінально-правових відносин, вважаємо доцільним закріплення цього інституту в системі заходів кримінально-правового характеру, зокрема, засобів безпеки.

Карчевський Микола Віталійович,
перший проректор Луганського
державного університету внутрішніх
справ імені Е. О. Дідоренка, доктор
юридичних наук, професор

КЛЮЧОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Найбільш помітні соціальні зміни пов'язані з інформатизацією. Розвиток і розширення сфери застосування інформаційних технологій (ІТ) обумовили, серед іншого, істотні трансформації кримінально-правового регулювання. Результатом удосконалення кримінального законодавства про посягання у сфері інформаційної безпеки має стати чітке визначення кола діянь, що треба відносити до кримінальних правопорушень. На нашу думку, специфічною вимогою до цих положень кримінального законодавства має бути технологічна нейтральність, що водночас здатна забезпечити стабільність законодавства в сучасних умовах постійних змін технологій. Спробуємо сформулювати ключові положення для розв'язання цієї проблеми.

1. Інформаційна безпека – система суспільних відносин щодо реалізації інформаційної потреби особи, суспільства, держави. Названа система має три складники: відносини у сфері використання ІТ, відносини у сфері забезпечення доступу до інформації, відносини у сфері формування інформаційного ресурсу.

2. Головна проблема кримінально-правового регулювання у сфері використання ІТ полягає у відсутності чітких критеріїв суспільної небезпеки на рівні законодавчих визначень. Через це у сфері дії кримінальної юстиції опиняються не тільки діяння, що здійснює суспільно небезпечними, але й ті, які такими не є. Ефективність протидії кіберзлочинності зменшується. Кількісна оцінка ефективності кримінально-правового регулювання може бути здійснена в спосіб аналізу динаміки облікованих кримінальних правопорушень у сфері використання ІТ (ст. 361–363-1 КК України) та засуджених за такі правопорушення осіб у контексті даних щодо проникнення Інтернету¹. Протягом

¹ Цей показник є одним з універсальних маркерів інформатизації, обчислюється у відсотках та являє собою частку населення країни, яка користується Інтернетом.

2013–2019 років спостерігалось зростання аудиторії Інтернету з 53 % до 71 % з одночасним майже чотириразовим(!) збільшенням зростання кількості облікованих правопорушень (з 595 до 2204), що цілком природно, оскільки чим більше людей використовує сучасні інформаційні технології, тим більше «комп'ютерних» злочинів може бути вчинено. Але водночас із зростанням кількості облікованих правопорушень, кількість обвинувальних вироків залишилася на рівні 2013 року (49 – 2013 рік, 50 – 2019). Можна твердити про рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення розслідування, брати до уваги необхідність спеціальних знань у судів та прокурорів тощо. Проте основна, фундаментальна причина ситуації, що склалась, саме у якості законодавства. На відміну від чинного кримінального законодавства, яке передбачає відповідальність за певні незаконні діяння з комп'ютерними даними, нове має передбачати відповідальність тільки тоді, коли такими діяннями заподіяно певну шкоду.

3. Проблеми кримінально-правового регулювання наступної групи відносин інформаційної безпеки – відносин у сфері забезпечення доступу до інформації – стосуються головно розбалансованості законодавства, існування численних конкурентних норм, надмірного рівня кількості кримінально-правових заборон у цій галузі. Необхідною є оптимізація означеної системи норм, заміна наявної розосередженої системи спеціальних кримінально-правових заборон такими, які б забезпечували регулювання більш широких сегментів інформаційної безпеки. Автор пропонує передбачити загальну норму про незаконне надання або отримання доступу до інформації з обмеженим доступом. До того ж критерієм відповідальності має бути не різновид інформації, а заподіяна шкода.

4. Основне питання кримінально-правового регулювання у сфері формування інформаційного ресурсу полягає в чіткому та послідовному визначенні межі можливостей ефективного впливу на суспільні відносини засобами кримінального права. Небезпеки інформаційних впливів і зловживань обговорюють досить активно в суспільно-політичному дискурсі, у науці. Багатомірність і масштабність шкоди від неконтрольованого інформаційного простору не викликає сумнівів. Водночас сумнівно, щоб розв'язання означених проблем через доповнення КК новими нормами було доцільним. Неодноразово пропонувалося встановлювати покарання за різноманітні форми маніпуляції суспільною свідомістю. Такі пропозиції є спірними через

прогнозовану неефективність і декларативність, їх невідповідність принципам кримінально-політичної адекватності, а також співрозмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації. Окрім того, поширення глобальних інформаційних технологій загалом робить методи обмеження або заборони контенту все менш ефективними. Разючим прикладом тут може слугувати відомий «ефект Стрейзанд». Розв'язання проблеми перебуває поза межами кримінально-правового регулювання і, на нашу думку, передбачає передусім системну роботу в галузі освіти та формування конкурентних інформаційних продуктів.

5. Стосовно згаданої на початку технологічної нейтральності кримінального законодавства. Промовистим прикладом тут є чинна редакція ч.3 ст. 190 КК. Наскільки справедливо розглядати шахрайство, вчинюване шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, як тяжке кримінальне правопорушення (санкція ч. 3 ст. 190 передбачає покарання до восьми (!) років позбавлення волі)? На момент внесення цієї норми до КК України (20 років тому) застосування комп'ютерної техніки для здійснення шахрайства справді могло свідчити про підвищену суспільну небезпеку посягання. Поширеність засобів електронної комерції, систем дистанційного банківського обслуговування була незначною. Користувалися ними великі суб'єкти господарювання. Тому положення ч. 3 ст. 190 КК доволі чітко окреслювали коло діянь, які обґрунтовано було розглядати як особливо кваліфікований вид шахрайства, близький за ступенем суспільної небезпеки до шахрайства у великих розмірах. Проте стрімкі темпи проникнення інформаційних технологій у фінансову сферу зумовили якісну зміну цього виду шахрайства. Правоохоронні органи фіксують відчутну кількість таких злочинів, пов'язаних із спричиненням шкоди, що відповідає ознакам простого або кваліфікованого шахрайства (ч. 1, ч. 2 ст. 190 КК). Чи можна вважати обґрунтованою, а саме цього вимагає тлумачення норми, кримінально-правову оцінку таких дій за ч. 3 ст. 190 КК? Питання радше риторичне. У сучасних умовах немає підстав стверджувати, що використання електронно-обчислювальної техніки в процесі здійснення шахрайства настільки підвищує рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Наведений приклад наочно демонструє тезу про те, що в умовах стрімкого розширення сфери застосування нових технологій, положення КК «зав'язані» на певні технологічні аспекти, будуть швидко втрачати актуальність. Набуватимуть характеру таких, які не передають об'єктивного рівня розвитку

суспільних відносин. Саме тому внесення до КК таких понять, як «штучний інтелект», «нейроінтерфейс», «нанотехнології», «генна інженерія» тощо має розглядатися критично.

6. Загальновідомо, що сферою широкого застосування комп'ютерної техніки є банківська діяльність та платіжні системи, тому велика частка злочинів проти власності істотно змінилась. Доволі дискусійним як для науковців, так і для практиків стало питання юридичного змісту таких категорій, як «безготівкові гроші», «електронні гроші», «криптовалюта». Названі проблемні питання мають знаходити розв'язання в межах дискурсу про кримінально-правове регулювання відносин власності.

Отже, для продовження дискусії щодо змісту обумовлених інформатизацією змін у сфері кримінально-правового регулювання сформулюємо такі положення:

- розпочалося та триває формування нового предмета кримінально-правового регулювання – інформаційна безпека;

- проблемами цього процесу є недостатність визначеності законів про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини, потреба оптимізації системи кримінально-правового регулювання у сфері доступу до інформації, відсутність консенсусу в питанні меж кримінально-правового регулювання у сфері формування інформаційного простору;

- важливою засадою вдосконалення кримінального законодавства у сфері інформаційної безпеки має стати технологічна нейтральність, адже її дотримання дасть змогу забезпечити стабільність нового законодавства та, відповідно, сталий розвиток практики його застосування.

***Катеринчук Катерина Володимирівна,**
професор кафедри приватного
та публічного права навчально-
наукового інституту права та сучасних
технологій навчання Київського
національного університету технологій
та дизайну доктор юридичних наук,
доцент*

ДЕФІНІЦІЯ «ШКОДА ЗДОРОВ'Ю ОСОБИ» В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Суспільно небезпечні наслідки, що описані законодавцем у диспозиціях статей кримінальних правопорушень проти здоров'я особи у тому, що в них передбачено наслідки у вигляді

шкоди здоров'ю особи. Термін «шкода здоров'ю» є однією із суперечливих дефініцій, що належить не лише до кримінального права, а й до інших наук – судової медицини, трудового права, цивільного права та інших; не менш проблемним також є встановлення її видів. При дослідженні цього питання ми не виявили єдиної думки, якої б дотримувалися більшість науковців. «Ознака «шкода здоров'ю», якою оперується законодавець, неоднозначна у своєму розумінні. З юридичної точки зору, вона викликає властиво злочинну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони (втрата здоров'я як блага, умова соціальної активності суб'єкта, у зв'язку з яким існують суспільні відносини з його охорони). З медичної точки зору, вона характеризує наслідок злочинного діяння у вигляді патологічних змін в організмі людини» [1]. Шкода здоров'ю особи характеризується якісними (характер) і кількісними (ступінь) показниками. «Характер визначається формою патології, заподіяної організму людину (тілесне ушкодження, захворювання). Ступінь шкоди здоров'ю – характеристика медико-юридична. В основу її оцінки покладено два критерії: 1) небезпека шкоди для здоров'я; 2) результат і наслідок шкоди [1]. Тому «шкода, яка завдається охоронюваним суспільним відносинам, відображається в складі злочину шляхом закріплення в ньому ознак, які характеризують суспільно небезпечні наслідки злочинного діяння» [2]. М. І. Ветров зазначає, що «шкода здоров'ю людини», з медичного погляду, є порушенням анатомічної цілості органів і тканин або їх фізіологічних функцій, або захворювання, або патологічних станів, що виникають унаслідок впливу різних факторів зовнішнього середовища: механічних, функціональних, фізичних, хімічних, біологічних, психічних [3, с. 47]. У визначенні автор використовує термін «патологічний стан», що не має тлумачення в теорії кримінального права України. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі – Правила) також не надають роз'яснень цього терміну. Однак він широко використовується в медицині для встановлення патологічного стану організму людини, що не пов'язаний з діями, які спричиняють тілесні ушкодження.

В теорії, крім терміну «шкода», використовують термін «розлад» – це зміна здоров'я людини, обумовлена травмою, захворюванням або патологічним станом, що об'єктивно виявляється ознаками порушення функцій організму порівняно з тими, які мали місце до здійснення протиправного діяння» [1].

Або він виявляється в «погіршенні стану здоров'я, зниженні його на більш низький якісний рівень» [4].

На даний час Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі – Правила) (п. 4.1) визначають, що судово-медичний експерт встановлює ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (тяжкі, середньої тяжкості та легкі). Але, термін «тілесні ушкодження» є суто юридичним поняттям в медицині він не застосовується. В такому випадку судово-медичний експерт виходить за межі покладених на нього обов'язків. Крім того, класифікація ушкоджень в медичній практиці ґрунтується на певній морфології ушкоджень, наприклад порушення поверхневого шару епідермісу шкіри має назву садна чи подряпини залежно від форми та площі. В даному випадку такі наслідки, тобто поверхневі ушкодження епідермального шару шкіри зазвичай не супроводжуються спричиненням шкоди здоров'ю, якщо не приєднуються інші чинники зовнішнього чи внутрішнього середовища. «Шкода здоров'я» всеохоплюючий термін ніж «тілесне ушкодження». Ушкодження можуть виникати посмертно, але в такому випадку вони не спричиняють шкоду здоров'ю людини, це пояснюється тим, що чинне законодавство України охороняє здоров'я лише живої людини в межах II розділу Особливої частини КК України. Психічна хвороба також не може відноситися до ознак тілесних ушкоджень, бо дана ознака проявляється в зниженні розумової здатності людини, тому доречно визначити дану ознаку, як одну з ознак шкоди здоров'ю.

Саме тому, Указом Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 було утворено Комісію з питань правової реформи для розробки нового Кримінального кодексу України. Відповідно до п. 49 ст. 1.3.1. Значення основних термінів Проекту Кримінального кодексу України (далі – Проект) (станом на 17 січня 2021 року) [5] шкода здоров'ю – викликане протиправним діянням іншої особи порушення анатомічної цілості або функціональної придатності тканини чи органу тіла іншої особи (потерпілої особи), яке обмежує працездатність та іншу життєдіяльність порівняно з тією, яка мала місце до посягання.

Беззаперечно, законодавство про кримінальну відповідальність за спричинення шкоди здоров'ю особи повинно відповідати положенням судової медицини, бо саме судово-медичний експерт буде встановлювати ступінь тяжкості спричиненої шкоди. Зазначене формулювання у Проекті не може бути визначено у Правилах, так як воно містить

термінологію – протизаконне, яка є виключно юридичною та не належить до сфери знань судово-медичних експертів. Запропоновані зміни в частині заміни понять «тілесне ушкодження» на «шкоду здоров'ю» у Проекті КК України є доречними. Однак аналіз інших статей доводить, що намагання авторів Проекту уніфікувати термінологію не завжди призводить до бажаного результату. Так у згадується термінологія чинного КК України «холодна зброя – предмет, спеціально виготовлений для спричинення *тілесних ушкоджень* і призначений для нападу чи активного захисту в рукопашному бою (шабля, рапіра, кинджал, кортик, фінка, армійський чи мисливський ніж, нунчаки, стилет, кастет тощо)» (ст. 1.3.1 Проекту).

Крім того, визначення «шкода здоров'ю», що міститься у Проекті має термінологію, яка потребує корегувань та роз'яснень. Логічно здійснити заміну понять «обмежує» на «понижує» або «знижує», бо тлумачні словники зазначають, що обмежувати – це «(установлювати певні межі чого-небудь), звужувати, локалізувати, лімітувати» [6]; «правило, настанова, що обмежує чий-небудь права, дії і т. ін.» [7]. Словосполучення «іншу життєдіяльність» має занадто великий простір для тлумачення, що призведе до дискусій та зловживань. Крім того, хто буде визначати дану ознаку? «Орган тіла потерпілого» зазначено у однині і це звужує зміст терміну, так як в організмі людини присутні і парні органи. Дані анкетування судово-медичних експертів засвідчують, що втрату одного з парних органів (очне яблуко, нирка тощо) можна вважати як одну з ознак тяжкого тілесного ушкодження – 72 %.

Пропонуємо медичне визначення «шкода здоров'я» – порушення анатомічної цілості тканин, органів або їх функцій, що виникають від дії одного чи кількох факторів зовнішнього середовища – фізичних (механічних, термічних, барометричних, променистих тощо), хімічних та ін.

Список використаних джерел

1. Шарапов Р., Коновалов А. Понятие вреда здоровью в условиях правовой дезориентации судебно-медицинской экспертизы живых лиц. *Уголовное право*. 2007. № 1. С. 127.
2. Филимонов В. Д. Обстоятельства, определяющие содержание и конструкцию состава преступления. *Уголовное право*. 2003. № 2. С. 83–85.
3. Ветров Н. И. Уголовное право. Общая часть: учебник. М., 1999. 415 с.
4. Вермель И. Г., Грицаенко П. П. О причинении вреда здоровью в свете положений нового Уголовного кодекса РФ. *Судебно-медицинская экспертиза*. 1997. № 2. С. 42–48.

5. Проект Кримінального кодексу України (станом на 17 січня 2021 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>.

6. uk.WorldwideDictionary.org. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B8>.

7. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. С. 536. URL: <http://sum.in.ua/s/obmezhenja>.

Кімлик Влада Віталіївна,
студентка ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ АВТОРИТЕТІВ

У контексті розробки проекту нового Кримінального кодексу України важливе значення мають кримінально-правові норми, що стосуються «злочинних авторитетів».

Так, з метою ефективної кримінально-правової охорони суспільних відносин від діяльності злочинних авторитетів 04 червня 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою», в якому закріплено відповідальність за такі діяння як встановлення або поширення злочинного впливу (ст. 255-1), організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255-2), звернення за застосуванням злочинного впливу (ст. 255-3) [1]. Основною метою даного закону є припинення діяльності злочинних спільнот та осіб, причетних до їх створення та функціонування, а також притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі».

Відповідно до закону, ст. 255 КК України (прим. 2) [2] викладено у новій редакції, що вводить поняття «злочинний вплив» і «суб'єкт підвищеного злочинного впливу» та на законодавчому рівні закріплює такі поняття, як «сходка» та «вор у законі» (злочинний жаргон) [1].

Відтепер офіційно «вор у законі» – це той, хто завдяки авторитету та іншим особистим якостям чинить злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших. Особливість статусу «вора в законі» полягає в тому, що ці особи самі не чинять активних злочинних дій. Кожен «вор» створює цілу піраміду прибічників [3]. За ієрархією кримінальні авторитети

можуть перебувати в одному із трьох статусів. Це «вор в законі», «положенець» та «смотрящий».

Приклад. 04.02.2021 р. «вору в законі» на прізвисько «Гіга Озургетський» було повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 2551 (поширення злочинного впливу в суспільстві особою у статусі «вора в законі») та ч. 1 ст. 2552 (участь у проведенні злочинного зібрання (сходки) представників організованих груп та осіб, які здійснюють злочинний вплив, для координації злочинної діяльності, у тому числі розподілу сфер злочинного впливу) КК України.

За оперативними даними, 28-річний громадянин Грузії був «коронований» у Греції у 2013 році. У березні 2020 року «вора в законі» засудили до 7,5 років позбавлення волі за замах на вбивство. Відбуваючи покарання у Новгород-Сіверській виправній колонії № 31 та маючи авторитет у кримінальному світі, він встановив і поширив свій злочинний вплив на території установи через довірених осіб, вирішував конфлікти та спірні ситуації, які виникали між представниками криміналітету, з-поміж засуджених він призначив двох так званих «смотрящих», які відповідали за надходження та розподіл матеріальних благ та коштів на потреби засуджених. Надалі між ними виник конфлікт. Аби його вирішити, організували злочинне зібрання («сходку»). 15 січня 2021 року на території установи відбулося зібрання за участю підозрюваних та ще 13 засуджених, де останні висловили недовіру одному з «смотрящих». За результатами злочинного зібрання «Гіга Озургетський», підкреслюючи свій статус «вора в законі», залишив за довіреною особою його статус та гарантував присутнім, що він, як і всі, буде дотримуватися злочинських традицій. Також закликав присутніх звертатися до нього як до «вора в законі» у випадку виникнення конфліктів [4].

Отже, «вор в законі» характеризується тим, що він: координує злочинну діяльність інших осіб (здійснює злочинний вплив); призначає довірених осіб – «смотрящих», «положенців»; вирішує конфлікти та спірні ситуації, які виникають між представниками криміналітету; організовує через своїх довірених осіб надходження та розподіл матеріальних благ та коштів на потреби засуджених, тобто матеріально їх підтримує; організовує сам чи надає згоду своїм «підлеглим» організовувати злочинні зібрання – «сходки»; встановлює та дотримується злочинських традицій; встановлює потоки грошових коштів, здобутих злочинним шляхом; здійснює розподіл сфер злочинного впливу.

«Положенці», як особи з вузьким колом «повноважень», здійснюють контроль за життям кримінального світу лише на території певного регіону і є так званими «смотрящими на волі».

Приклад. Наприкінці 2020 року на Хмельниччині оперативники викрили стійку злочинну групу. Її організатор мав яскраво виражені лідерські якості, вчиняв кримінальні правопорушення проти власності, встановлював та поширював злочинний вплив на території Хмельницької області, особисто призначав осіб, відповідальних за дотримання «злочинських законів» у районних центрах області та установах виконання покарань, координував їх діяльність, а також встановлював правила поведінки серед осіб, схильних до злочинного способу життя. Будь-який спротив у дотриманні «неписаних правил» негайно подавлявся ним особисто або наближеними до нього особами. Кримінальний авторитет здійснював збір та розподіл коштів, у тому числі здобутих злочинним шляхом, забезпечував наповнення так званого «злочинного общака», а також забезпечував підтримку осіб, які відбувають покарання у виправних установах регіону [5].

Отже, «положенці» встановлюють та поширюють свій злочинний вплив шляхом: призначення осіб, відповідальних за дотримання «злочинських законів» у певних регіонах (на відміну від «смотрящих», сфера впливу яких поширюється лише на територію певної установи); встановлення правил поведінки серед «підлеглих»; координації діяльності «підлеглих»; протидії спротиву дотриманню «неписаних правил»; здійснення збору та розподілу коштів; забезпечення наповнення «злочинного общака»; підтримки осіб, які відбувають покарання у виправних установах певного регіону; безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень (на відміну від «ворів у законі», які не чинять активних злочинних дій).

На практиці таких осіб називають «смотрящими», але доцільніше назвати їх «положеннями», оскільки сфера їхнього впливу розповсюджується на територію певного регіону. Сфера ж впливу «смотрящих» поширюється на територію певної установи (наприклад, на територію установи відбування покарань).

Так, нещодавно «смотрящому» за Черкаським СІЗО, та «смотрящому» за корпусом спецустанови було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 2551 (встановлення або поширення злочинного впливу). За даними слідства, отримавши статуси «смотрящих» за слідчим ізолятором та за одним із його корпусів, через призначених з-поміж арештованих «помічників», встановили та контролювали

дотримання «злочинських законів». За їхньою вказівкою збиралися гроші у так званий «общак». Якщо хтось з арештованих не бажав підкорюватися правилам «авторитетів» та виконувати їхні вказівки, піддавався побиттю [6].

25 січня 2021 р. було повідомлено про підозру одному із «наглядачів» за виправною колонією Буковини. Оперативники встановили, що зловмисник встановив та поширював свій злочинний вплив в установі відбування покарань. Він підбурював інших засуджених на вчинення тяжких злочинів, слідкував за дотриманням так званих злочинських законів, порушував правила перебування у виправній установі [7].

Таким чином, «смотрящого» можна ідентифікувати за наступними ознаками та діями: сфера впливу обмежується територією певної установи (це установи відбування покарань); призначає «помічників» з числа арештованих, ув'язнених; встановлює та контролює дотримання «злочинських законів» на території установи; дає вказівки на збір коштів у так званий «общак»; піддає покаранню тих, хто не бажав підкорюватися правилам «авторитетів» та виконувати їхні вказівки; підбурює інших засуджених на вчинення тяжких злочинів.

Отже, «злочинних авторитетів» можна поділити на 3 категорії: «вори в законі», «положенці», та «смотрящі». Всі вони мають ряд спільних ознак, за якими їх можна ідентифікувати та притягнути до кримінальної відповідальності як суб'єктів підвищеного злочинного впливу. Але є деякі суттєві ознаки, які допомагають розмежувати вищезгадані статуси. Так, «вор в законі» вирізняється тим, що сам безпосередньо не вчиняє активних злочинних дій, а лише формує навколо себе мережу «авторитетів», «помічників» які вчиняють кримінальні правопорушення і заручаються його підтримкою. Водночас «положенець» сам вчиняє кримінальні правопорушення, виступає лідером для кримінального прошарку певного регіону, є «смотрящим» на волі. «Смотрящий» на відміну від «положення», здійснює злочинний вплив, перебуваючи в установі відбування покарань та є лідером для ув'язнених, заарештованих.

Зміни до чинного кримінального законодавства в частині, що стосується «злочинних авторитетів», в цілому позитивно впливають на роботу правоохоронних органів по боротьбі з діяльністю злочинних спільнот, та урегульовують питання притягнення до кримінальної відповідальності «злочинців у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до їхнього створення та функціонування.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 4 червня 2020 р. № 671-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7>.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1>.
3. BBC NEWS Україна: «Бор в законі»: як каратимуть кримінальних авторитетів. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52919565>.
4. В Україні вперше повідомили про підозру «злочину в законі». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3184698-v-ukraini-vperse-povidomili-pro-pidozru-zlodiu-v-zakoni.html>.
5. Незалежний громадський портал: На Хмельниччині кримінального «смотрящего» підозрюють у встановленні та поширенні на території області злочинного впливу. URL: <https://ngp-ua.info/2020/11/47903>.
6. Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: За поширення злочинного впливу у Черкаському СІЗО двох «смотрящих» постановити перед судом. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/38855_Za_poshirennya_zlochinnogo_vplivu_u_CHerkaskomu_SIZO_dvo_smotryashchih_postanut_pered_sudom.htm.
7. Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: Поліцейські повідомили підозру одному із так званих «наглядачів» за виправною колонією Буковини. https://mvs.gov.ua/ua/news/38198_Policeyski_povidomili_pidozru_odnomu_iz_tak_zvanih_na_glyadachiv_za_vipravnoyu_koloniyu_Bukovini.htm.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Завданнями будь-якого Кримінального кодексу є охорона суспільних цінностей – прав і свобод людини й громадянина, власності, навколишнього середовища, громадського спокою й безпеки, державного ладу, миру й безпеки людства.

Кримінальний кодекс (далі – КК України) повинен служити будь-якому члену суспільства чітким орієнтиром для

відділення злочинного від незлочинного, утримуючи людину в певних рамках поведінки.

Крім того, реальність і ефективність дії КК України багато в чому залежить від злагодженого механізму реалізації його норм. Правові основи цього механізму передбачені карно-процесуальним законодавством, законодавством про судоустрій, про статус і діяльності правоохоронних органів. Однак саме Кримінальний кодекс є фундаментом усього правоохоронного законодавства.

У зв'язку з сучасними викликами та потребами демократичного суспільства є нагальна потреба у реформуванні кримінального законодавства в Україні, яке втратило свою системність внаслідок внесення в КК численних змін.

Чинний Кримінальний кодекс України був прийнятий 19 років тому. За цей час він зазнав понад 1000 змін і поправок. Багато положень єдиного закону країни, який визначає діяння, що є злочинами, та наслідки їх вчинення, не відповідає міжнародним стандартам кримінального права. Якщо в ЄС за грати потрапляє в середньому 90 осіб на 100 тис. населення, в Україні цей показник становить 140 осіб. Україна – лідер серед європейських країн за кількістю довічно засуджених без перспективи звільнення з порушенням Європейської конвенції з прав людини. Багато визначень злочинів у Кримінальному кодексі України не сумісні з визначеннями злочинів у країнах ЄС. Це заважає боротьбі зі злочинністю в Україні, а також перешкоджає міжнародному співробітництву [1].

Отже, зупинимось на деяких новаціях, що передбачені проектом нового Кримінального кодексу України.

В цілому проект нового Кримінального кодексу України виглядає сучасним та структурованим. Структурована нумерація статей (статті нумеруються за номером книги, розділу та статті), подібно до Податкового кодексу, на наш погляд, стане незвичною для практиків. Вочевидь, така нумерація створена з метою уникнення статей з індексами «прим» у разі доповнення Кримінального кодексу. Разом з тим, на нашу думку, варто прописати для законодавця правила нумерації статей у разі внесення доповнень у кінцевих положеннях Проекту.

Хочеться відмітити, що даний Проект цікавий в частині дефініцій та вчення про злочин. Чудово, що він формалізує багато напрацювань правової доктрини (неконкретизований умисел, фактична та юридична помилки тощо), уточнює велику кількість дефініцій (особливий психоемоційний стан під час вчинення злочину, необхідна оборона тощо), ліквідує

прогалини (заподіяння шкоди за згодою особи бо під час заняття спортом, помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння тощо). З'явилися такі поняття, як «неналежний потерпілий», «заподіяння шкоди за згодою; під час занять спортом», тощо.

До категорії злочинів в новому КК України будуть відноситись лише діяння, що заподіюють істотну шкоду, за які передбачено позбавлення свободи безальтернативно або в альтернативі із великим штрафом. Тепер не буде застосовуватись поглинання більш тяжким покаранням менш тяжкого за сукупністю злочинів (за виключенням, у разі якщо один і той самий злочин можна кваліфікувати різними статтями).

Стосовно видів покарання, у проєкті нового КК України пропонується залишити лише штраф, ув'язнення та довічне ув'язнення. Вводиться нове поняття – «кримінально-правові засоби»: сюди віднесли суспільно-корисні роботи, пробацію, пробаційний арешт, електронний моніторинг, компенсацію, реституцію, конфіскацію, обмежувальні заходи [2].

Запровадження нової термінології розмірів шкоди здоров'ю – істотна, значна та тяжка (подібно до майнової шкоди), – змусить переглянути Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, які не переглядалися понад 25 років (Наказ МОЗ України № 6 від 17.01.1995).

Скорочення переліку покарань до штрафів та ув'язнень на практиці збільшить питому вагу вироків про позбавлення волі. Навіть зараз суд враховує матеріальний стан обвинуваченого, і якщо він не задовільний – штрафи не призначаються, але суд має можливість призначити громадські роботи. За Проєктом, якщо особі призначено штраф, який вона не спромоглася сплатити, то все одно вона буде засуджена до ув'язнення за ухилення від сплати штрафу або штраф перерахують на ув'язнення (3 розрахункові одиниці, тобто наразі 300 грн, – 1 день, стаття 3.2.8 Проєкту). Потрібно зважати, що більшість злочинів вчиняється представниками певних соціальних груп, не здатними заробити та накопичити достатньо коштів на сплату штрафу. Не можна не враховувати безробіття в більшості регіонів країни, існування вразливих верств населення та національних меншин тощо. Навіть відстрочення виконання призначеного покарання (аналог сучасної статті 75 КК України) супроводжується сплатою штрафу. Тобто для малозабезпеченої людини – без шансів на свободу.

В проєкті нового Кримінального кодексу України, на нашу думку слушно, пропонується запровадження механізму судового контролю, щоб зміни до КК України вносилися лише після позитивного висновку Пленуму Верховного Суду.

Отже, новий Кримінальний кодекс України має відображати досягнення сучасної науки кримінального права, базуватися на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Його уведення в дію повинно загалом поліпшити ситуацію в суспільстві, створити умови для нормального здійснення правосуддя та розвитку України на шляху до соціальної, правової держави.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Кримінально-правова правосвідомість в Україні. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія; кол. авт. під заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 383–415.

2. Текст проєкту нового кримінального Кодексу. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ТЕРМІНА «ОБМАН» У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В проєкті Кримінального Кодексу у розділ 1.3. «Роз'яснення термінів кримінального кодексу України» в стаття 1.3.1. «Значення основних термінів Кримінального кодексу України» запропоновано варіант поняття *«обман – повідомлення завідомо неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, які особа зобов'язана була повідомити»* [1].

Зосередимо свою увагу на виявленні особливостей використання кримінально-правового поняття «обман» у кримінальному законі на даний час та запропонуємо способи покращення якості викладу нормативного матеріалу в майбутньому. Законодавець обман як спосіб вчинення кримінального правопорушення передбачив у статтях Особливої частини Кримінального кодексу України (КК України), зокрема, ст. 142, 143, 144, 149, п. 3 примітки до ст. 149, 157, 161, 173, 190, 192, 258-1, 303, п. 2 примітки до ст. 303, 409 КК України, оскільки обман характеризує інколи кваліфіковану ознаку

складу кримінального правопорушення, не будучи прямо названим у відповідній статті КК України.[1]. Хоча необхідно зазначити законодавець не надає легального визначення цього поняття, а його зміст визначається в словниках української мови, кримінально-правовій літературі та судовій практиці. Розрізняють *два види обману*: активний обман (викривлення істини) і пасивний обман (замовчування істини, коли винна особа була зобов'язана повідомити ті чи інші відомості, однак не виконала свого обов'язку, маючи реальну можливість це зробити). За формою виділяють словесний обман (усний або письмовий) та обман діяннями (вчинений за допомогою певних речей матеріального світу, зокрема підроблених документів.). Словесний обман може бути наявний у двох варіантах: у стверджувальній (суб'єкт кримінального правопорушення повідомляє наявність певних ознак чи відомостей) чи негативній формі (відсутність певних ознак чи відомостей). Обман може вчинятися у будь-якій формі – усно, письмово, виражатися певними, в тому числі і конклюдентними діями, навіть гіпнозом, введенням в транс. Вичерпного переліку способів, форм та видів обману дати неможливо.

Розглянемо тлумачення «обман» з урахуванням особливостей конструкції різних складів кримінальних правопорушень у низці проти власності, перш за все шахрайства. Якщо розглядати *обман*, як ознаку при *шахрайстві* в кримінальному кодексі – це повідомлення завідомо неправдивих даних або приховування, замовчування інформації про факти або обставини, повідомлення про які було обов'язковим, спрямовані на введення потерпілого в оману або на підтримку помилки особи з метою заволодіння чужим майном або правом на майно, і які призвели до такого стану потерпілого, який може виражатися в усній, письмовій формі, у використанні підроблених документів. Таким чином, «шахрайство» передбачає, по-перше, передача винному правомочності на розпорядження річчю, належною потерпілому; по-друге, впевненості останнього у вигідності чи обов'язковості передачі майна. Основним складником шахрайських маніпуляцій є обман – свідомий вольовий акт, спрямований на досягнення визначеної мети. Обман може перебувати в структурі маніпулятивного впливу або безпосередньо бути агентом впливу. Психічна діяльність шахрая характеризується тим, що в його свідомості одночасно співіснують два суперечливі комплекси уявлень, один із них – комплекс правильного відображення дійсності, який необхідно приховати, інший –

комплекс неправильних уявлень, який, навпаки, треба оприлюднити жертві злочину. Шахрай, усвідомлюючи хибність повідомлюваної жертві злочину інформації, свідомо вводить її в оману, використовуючи при цьому різноманітні, але найбільш ефективні в даному випадку, не тільки форми шахрайського обману (які розглядає як юридична, так і психологічна науки), а й інші маніпулятивні техніки (що є предметом розгляду лише психологічної науки). Сьогодні у кримінальному праві обман розуміється як інформаційно-інтелектуальний вплив однієї людини на свідомість і волю іншої, який розрахований на відповідну поведінку, тобто обманюють не стільки, щоб увести в оману, як для того, щоб схилити обманюваного до визначеної поведінки. Аналіз юридичної літератури дає можливість визначити обман як спосіб впливу на людську психіку, що полягає в навмисному введенні в оману іншої особи чи в підтримці вже наявної в неї омани шляхом передачі невідповідної дійсності інформації чи умовчання про різні факти, речі, явища, дії і т.ін. з метою схилити до визначеної поведінки. Не дивлячись на те, що обман є введення особи в оману, момент, коли у особи це помилка виникає, не є одночасно моментом закінчення обману, оскільки обман це поведінка, діяльність особи, а омана це психічний стан потерпілого, воно не обов'язково виникає відразу за обманом, а може бути відкладено у часі, наприклад, після певних роздумів потерпілого. Таким чином, шахрайство – уміле маніпулювання поведінкою людини для отримання від неї швидкого й максимального прибутку. Особливості шахрайства полягають у тому, що потерпілий, будучи введеним в оману, зовні добровільно передає винному майно або право на майно, за часом передують передачі майна або права на майно і викликають у потерпілого усвідомлення правомірності такої передачі. Але необхідно звернути увагу на те, що обман як вид спілкування передбачає, що особа, яку обманюють, повинна бути здатною сприймати неправдиву інформацію, з допомогою якої винувата особа намагається ввести її в оману, тому повідомлення неправдивих відомостей малолітній особі, психічнохворій, які не здатні сприймати такого роду відомості, не можна розглядати як обман, а необхідно кваліфікувати вже як крадіжку. Оскільки в теорії кримінального права і в судовій практиці варто розмежовувати обман як спосіб заволодіння чужим майном і обман як спосіб отримання доступу до майна. У п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності», вказано, що якщо обман був лише

способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії варто кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж чи розбій [3]. При цьому обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього. При шахрайстві обман стає детермінантою розвитку складного причинно-наслідкового ланцюжка, оскільки результатом обману повинна стати помилка особи (причому цією особою має бути не обов'язково власник майна) відносно фактів, які впливають на ухвалення рішення цією особою в питанні о передачі майна. Зрештою особі (потерпілому) заподіюється збиток у вигляді втрати майна. Таким чином, можна виділити наступні найбільш типові стадії здійснення шахрайства : 1) введення в оману (обман); 2) виникнення помилки; 3) передача майна або права на нього. Якщо мав місце обман, але майно (право на нього) не було передане шахраєві в результаті обману, скоєне не підлягає кваліфікації як розкрадання шляхом обману (приклад, якщо обман використовується для проникнення в житлі з метою здійснення крадіжки, грабежу або розбою, скоєне кваліфікується як крадіжка, грабіж або розбій, а не як шахрайство). Крім того, навіть якщо мали місце обман і передача майна внаслідок обману, але потерпілому не причинено майновий збиток, це не є шахрайством. Можлива також ситуація, при якій особою для полегшення доступу до чужого майна використовується обман, проте в ході вилучення майна дії злочинця виявляються власником, але особа, усвідомлюючи це, продовжує здійснювати незаконне вилучення майна або його утримання проти волі власника майна. Крім того, коли заволодіння чужим майном відбувалося за допомогою обману, який становить окремий самостійний склад кримінального правопорушення, то це підлягає кваліфікації за сукупністю.

Підводячи підсумок, запропонуємо власне бачення поняття **обману** – один із видів психічного впливу на потерпілу особу при вчиненні кримінального правопорушення, а саме: спосіб впливу на людську психіку, який полягає у навмисному безпосередньому чи опосередкованому введенні потерпілої чи іншої особи в оману або підтриманні вже наявного стану омани шляхом передачі інформації, повідомлення неправдивих відомостей, які не відповідають дійсності чи замовчування про відомості, про різноманітні факти, які потерпіла особа сприймає у викривленому вигляді, хоча повідомлення про які було обов'язковим з метою схилити цю особу до певної поведінки.

Список використаних джерел

1. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>.
2. Кримінальний Кодекс України : Кодекс / Верховна рада України, Відомості ВРУ, 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

Кузнецов Віталій Володимирович,
професор спеціальної кафедри № 2
Інституту Управління державної
охорони України Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, доктор юридичних наук,
професор

АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Як відомо, постійне оновлення Закону України про кримінальну відповідальність призвело до того, що «чинний КК України перестав бути системним нормативно-правовим актом; у ньому з'явилися протиріччя і неузгодженості, а також помилкові положення; ... КК України не дає відповіді на багато питань, які постали перед судами при його застосуванні; цей акт не у всьому відповідає міжнародним зобов'язанням України, не враховує появу нових форм злочинності у сфері суспільних комунікацій, можливості штучного інтелекту тощо» [1]. Тому, відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі згаданої комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Ця робоча група презентувала структуру та окремі положення проекту КК України (крайній варіант станом 17.01.2021), які отримали широке обговорення у професійному середовищі.

Отже виникла практична необхідність у контексті сучасного реформування кримінального законодавства розглянути перспективу реалізації окремих норм проекту КК України.

1. *Питання джерел кримінального законодавства.* В теорії домінує позиція, що у широкому розумінні кримінальне

законодавство включає не тільки чинний КК, а й Конституцію України, чинні для України міжнародні договори та рішення Конституційного Суду України [2]. Аналіз тексту ст. 1.1.1. та ст. 1.2.8. проекту КК України дозволяє говорити про певну неузгодженість та неповноту викладення таких джерел. Частина 2 ст. 1.1.1. законопроекту вказує на те, що КК України ґрунтується на Конституції України, а якщо в інших нормативно-правових актах України питання, визначені у частині 1 цієї статті, вирішується інакше, ніж цим КК, то застосовуються положення цього КК України. Також ч. 1 ст. 1.2.8. законопроекту наголошує на тому, що КК України має відповідати чинним міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Виникає питання, як діяти, коли положення ратифікованого міжнародного документа дозволяють (не дозволяють) притягнути до відповідальності конкретну фізичну чи юридичну особу, а КК України не враховує ці положення (в нього не імplementовані ці положення), оскільки вони не відповідають Конституції України? Це питання слід вирішити авторам законопроекту.

Також важливе питання врахування висновків Верховного Суду при застосування норм кримінального законодавства. Як відомо, згідно з ч. 6 ст. 368 КПК України, «обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду». Аналіз сучасних висновків Верховного Суду дозволяє зробити про рішення, які не тільки ґрунтуються на «букві закону», але й на «верховенстві права» [3]. Пригадаймо доволі дискусійний висновок Великої Палати Верховного Суду від 05.12.2018, в якому зазначено, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України вичерпується діями, які явно виходять за межі наданих працівнику правоохоронного органу прав чи повноважень і містять принаймні одну з ознак: супроводжуються насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування. Заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 цього Кодексу. Обґрунтовуючи цей висновок, Верховний Суд зазначив: «Тлумачення правових норм не може

здійснюватися ізольовано від наслідків, які воно спричинить, та їх відповідності закріпленням у законодавчих нормах моральним засадам суспільства. Адже право не є «річчю в собі», а має бути чутливим до соціального контексту, в якому існує. На цьому акцентував увагу Конституційний Суд України в рішенні від 02.11.2014 № 15-рп/2004. Як зазначено в цьому рішенні, одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим його культурним рівнем» [4]. Тому, якщо керуватися КПК України, то слід розширити джерельну базу кримінального законодавства, але виходячи з наведеного висновку Верховного Суду, ми стаємо на шлях застосування прецедентного права, що не притаманно національній правовій системі.

Отже, на нашу думку, в проєкті КК України слід передбачити окрему норму, яка визначає чіткий перелік джерел кримінального законодавства (який буде включати Конституцію України, КК України, чинні для України міжнародні договори та рішення Конституційного Суду України) та порядок їх реалізації.

2. *Щодо створення кримінального законодавства.* З одного боку, слід підтримати авторів проєкту КК України, які вирішили нормативно закріпити принцип стабільності кримінального законодавства. З іншого, є дискусійним визначення чітких часових меж внесення змін до КК України: «зміни до цього Кодексу вносяться не частіше одного разу протягом календарного року, крім випадків скасування злочинності діяння або поліпшення правового статусу особи, яка вчинила злочин» (п. «в» ч. 2 ст. 1.1.3). Пригадаймо останні резонансні рішення КС України, які безпосередньо потягли зміни до КК України (у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 та у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020)). Уявимо ситуацію, що модельна норма вже діяла і зміни до КК України слід було чекати у визначений законопроєктом час. Чи влаштувала така ситуація суспільство та міжнародних партнерів? Мабуть – ні. Отже, досягнення

стабільності кримінального законодавства є важливим, але запропоновані часові межі внесення змін до КК України не відповідають суспільним потребам і дотриматися їх буде складно. На нашу думку, слід говорити, по-перше, про зміни до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010, який би визначив виражений та обґрунтований порядок реалізації законодавчих ініціатив. По-друге, є проблема реалізації таких положень. Порушення законодавчої процедури є, на жаль, хронічною хворобою нашого парламенту. Як приклад, можна пригадати звернення Ради національної безпеки і оборони до Служби безпеки України щодо вивчення обставин голосування народних депутатів шостого скликання за Харківські угоди та у разі підтвердження ознак державної зради – порушити проти них кримінальні справи за ст. 111 КК України. Тому проблема не завжди полягає в нормі права, а потрібно вимагати дотримання цієї норми і застосування відповідальності за її невиконання.

Також є дискусійним положення, яке передбачене в ст. 1.2.10.: «Проект Закону про внесення змін до цього Кодексу розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Пленуму Верховного Суду щодо його відповідності вимогам статей 1.2.1–1.2.8 цього Кодексу». По-перше, таке положення потребує узгодження із Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016. По-друге, з практичної сторони це не завжди є доцільним, оскільки Пленум Верховного Суду надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України. На нашу думку, такий механізм перевірки законопроектів слід передбачити у Регламенті Верховної Ради України й доручити такий науковий контроль Головному науково-експертному управлінню Апарату Верховної Ради України й позитивний висновок якого повинен давати «зелено світло» для реалізації законопроекту.

Вирішення цих та інших дискусійних питань регламентації норм проекту КК України, сподіваємося, сприятиме реформування кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю.В., Тацій В.Я. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України / Реформування кримінального законодавства України. URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/article/zavdannya-vitchyznyanoyi-kryminalno-pravovoyi-nauky-v-umovah-reformuvannya-kryminalnogo-i59>.

2. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 17. Кримінальне право. Харків : Право, 2017. С. 147–148.

3. Задоя К.П. Суперечлива правова спадщина судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України // *Право і громадянське суспільство*. Київ, 2016. № 1(13). URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-13-2016/item/258-superechlyva-pravova-spadshchyna-sudovoyi-palaty-u-kryminalnykh-spravakh-verkhovnoho-sudu-ukrayiny-zadoia-k-p>.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2018 р. у справі № 301/2178/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78426368>.

Мазенко Наталя Андріївна,

аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1

Національної академії внутрішніх справ

КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИН У КОНТРОЛЬНОМУ ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2021 РОКУ

Багатьом відомо, що опубліковано новий контрольний проєкт Кримінального Кодексу України станом на 17.01.2021. Це вже третій контрольний проєкт Кримінального Кодексу починаючи з 15.09.2020, що виступає якісним показником того, що робота Комісії з питань правової реформи, у складі якої сформовано й робочу групу з питань розвитку кримінального права над проєктом нового Кримінального Кодексу України триває поступово та виважено. Планується, що Загальна частина КК України буде складатися із трьох книг: про кримінальний Кодекс України, про злочин, про кримінально-правові засоби та їх застосування.

У відповідності до запропонованого пункту 18 частини 2 статті 1.3.1(Роз'яснення термінів Кримінального Кодексу України) розділу 1.3 книги 1 (Про Кримінальний Кодекс України) Загальної частини Кримінального Кодексу України, наявна дефініція «корупційний злочин», під якою слід розуміти «злочин, який характеризується двома обов'язковими ознаками:

а) неправомірною вигодою як метою, предметом або засобом вчинення злочину і

б) способом вчинення злочину, що полягає у незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями» [1]. Враховуючи викладене, вважаємо за доцільне проаналізувати цю дефініцію з виокремленням двох обов'язкових ознак.

При здійсненні аналізу новели дефініції «корупційний злочин» відповідно до проєкту нового Кримінального Кодексу України станом на 17.01.2021 через призму діючого Кримінального Кодексу України, який був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року у редакції від 14.11.2020, де вживається визначення «корупційне кримінальне правопорушення», це вже слід визнати певним законодавчим видозміненням та необхідністю нового розуміння та осмислення «корупційного кримінального правопорушення». У свою чергу, виокремлення лише двох вище перелічених обов'язкових ознак корупційного злочину, чи не є це звуженням кола наявних інших ознак діючої норми корупційного кримінального правопорушення, які також їй притаманні. До яких ще слід відносити й вчинення корупційного кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом або ж у окремих випадках просто фізичною особою, а також наявність виключно умисної форми вини – умислу.

Щодо закріплення першої ознаки корупційного злочину, а саме: «неправомірна вигода як мета, предмет або засіб вчинення злочину». То, слід детально зупинитись на визначенні «неправомірна вигода», що саме слід розуміти під цією дефініцією. Це поняття впливає з назви діючої статті 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди) КК України, де предметом злочину є неправомірна вигода, а під неправомірною вигодою розуміють грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. При цьому, об'єктивна сторона корупційного кримінального правопорушення передбачає такі альтернативні дії службової особи як: прийняття пропозиції неправомірної вигоди, прийняття обіцянки такої вигоди, одержання неправомірної вигоди, прохання надати таку вигоду.

Крім того, у науковій літературі проблема кримінально-правового аналізу неправомірної вигоди як предмета корупційного злочину не нова для теорії та практики кримінального права. Адже за доцільне визнавати неправомірну вигоду також й засобом чи навіть знаряддям вчинення злочину. Але ж, однією з ознак, яка вказує на те, що неправомірна вигода є предметом вчинення корупційного кримінального правопорушення є те, що засіб вчинення злочину підбирається особою-злочинцем виключно для того, щоб «допомогти» собі самому у ході вчинення того чи іншого кримінального правопорушення. Як у такому випадку засобом корупційного кримінального правопорушення є неправомірна вигода, будь то грошові кошти або ж речі, якими суб'єкт корупційного кримінального правопорушення бажає заволодіти, допомагають йому вчинити корупційне кримінальне правопорушення? Чи є неправомірна вигода метою, предметом та засобом корупційного злочину, як нам пропонує новий виклад проекту Кримінального кодексу України дедалі залишається дискусійним питанням. До того ж вчений М. Хавронюк, грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, а отже, й будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, зараховує до предмета, а не видів неправомірної вигоди [2, с. 123].

Щодо констатації другої обов'язкової ознаки корупційного злочину у вигляді способу вчинення злочину, що полягає у незаконному використанні влади, службового становища чи певних повноважень або впливі на прийняття рішення особою, наділеною владою, службовим становищем чи певними повноваженнями, то з одного погляду, це є досить справедливим ствердженням. Оскільки, потрібно визнати, що загальним способом вчинення усіх корупційних кримінальних правопорушень є зловживання повноваженнями службової особи або ж зловживання службовим становищем. Тобто, коли службова особа умисно, керуючись корисливим мотивом, маючи мету незаконного збагачення, у спосіб незаконного використання службового становища вчинює корупційне кримінальне правопорушення, у результаті чого отримує певні блага. Але, з іншого погляду, це виступає дещо звуженням категорії суб'єкта корупційного злочину. Оскільки, ми знаємо, що суб'єктом корупційного кримінального правопорушення

може бути «службова особа», у випадку якщо це стосується використання службових повноважень або пов'язаних із цим можливостей, та «будь-яка особа», фізична або ж юридична, якщо це стосується обіцянки/пропозиції чи надання неправомірної вигоди. Проте, у відповідності до правових реалій судової практики, суб'єктом вчиненого корупційного кримінального правопорушення значно рідше виступає саме «будь-яка особа», тобто фізична особа, яка є «надавачем» неправомірної вигоди службовій особі за вчинення або невчинення такою службовою особою дій в інтересах того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії, з використанням наданої влади службовій особі чи службового становища. Непоодиноким винятком у механізмі притягнення до кримінальної відповідальності суб'єкта корупційного кримінального правопорушення не службової особи, а «будь-якої особи», найчастіше виступають випадки, коли наявне підбурювання до злочину «будь-якою особою», тобто особою «надавачем» неправомірної вигоди службовій особі. Але, ми ж повинні розуміти, маючи на меті документування протиправної діяльності у сфері вчинення корупційного кримінального правопорушення службовою особою, найчастіше особи, хто обіцяє надати або повинен надати неправомірну вигоду службовій особі, звертаються самі до правоохоронних органів з метою викриття такої службової особи, та зазвичай особа «надавач» неправомірної вигоди не притягується до кримінальної відповідальності.

Чи доцільно вважати як слід опрацьованим контрольний проект Кримінального Кодексу станом на 17.01.2021 у сфері корупційних кримінальних правопорушень, або як нормується, у сфері «корупційних злочинів», є дискусійним питанням, проте це явно не останні новели кримінально-правового нормотворення у сфері корупційних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України станом на 19 жовтня 2020 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf>.

2. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2011. – С. 472.

Максименко Олена Василівна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВ ДИТИНИ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У квітні 2021 року виповниться 20 років із дня прийняття діючого Кримінального Кодексу України (далі – ККУ) [1]. Динамічність розвитку суспільних процесів, декриміналізація окремих напрямів і виникнення нових суспільно небезпечних правових явищ породжує необхідність перегляду, удосконалення діючих норм або прийняття нового Кримінального Закону.

Опрацьований проєкт нового Кодексу дає можливість стверджувати, що у розділі 3.10, Книги 3 Загальної частини проєкту Кримінального Кодексу України авторами визначено особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила злочин у неповнолітньому або молодому віці.

Згідно зі статтею 2.2.6. – суб'єктом злочину є особа, яка вчинила його після досягнення 16-річного віку. За окремі, особливо тяжкі злочини передбачені Кодексом, суб'єктом є особа, яка вчинила його після досягнення нею 14-річного віку. За окремі злочини, які стосуються розбещення, експлуатації неповнолітнього - суб'єктом є особа, яка вчинила такий злочин після досягнення віку, передбаченого частинами 1 або 2 статті 2.2.6., лише якщо різниця у віці цієї особи та потерпілої особи перевищує два роки. Крім того, у вище згаданій статті ККУ визначено, що до особи, яка вчинила злочин до досягнення 21-річного віку, засоби кримінальної відповідальності застосовуються з урахуванням особливостей, передбачених Розділом 3.10 ККУ.

Розділ 3.10 ККУ містить усього 5 статей, які визначають особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила злочин у неповнолітньому або молодому віці.

Цікавим і складним є підхід авторів щодо визначення вікової неосудності та вікової обмеженої осудності. Втілення такої ідеї потребує якісної підготовки фахівців-експертів у сфері кримінальної психології дитини, на що потрібно мінімум

декілька років. Адже, від висновку такої посадової особи залежить доля дитини.

У проекті нового ККУ визначено поняття неповнолітньої та молодшої особи, але підхід по реалізації кримінально-правової політики щодо кожної із них не розмежовано. Зокрема, у статті 3.10.3 визначено покарання щодо неповнолітньої або молодшої особи:

1. Штраф застосовується до неповнолітньої або молодшої особи, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення.

2. Ув'язнення на певний строк призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 18 років: а) в межах санкції за злочин, на один ступінь нижчий, ніж дорослій особі; б) за злочини 9 і 10 ступенів або за сукупністю злочинів чи сукупністю вироків за злочини, – на строк не більше 20 років.

3. Довічне ув'язнення не призначається особі, яка вчинила злочин у віці до 21 року[2].

Вище окреслена позиція автора є не зрозумілою і суперечить діючому Законодавству України та окремим принципам верховенства права. Так у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05 лютого 2003 року, визначено правове поняття молоді – громадяни України віком від 14 до 35 років та неповнолітніх – громадян віком до 18 років [3]. Тому, різні вікові категорії осіб, які скоїли злочин, ставлять під сумнів ефективність застосування до них рівнозначного покарання. Крім того, рахуємо не правовим положення, яке стосується призначення штрафу неповнолітній дитині, якщо вона має самостійний дохід або власне майно, на яке може бути звернене стягнення, на рівні із молодшою людиною. На наш погляд, позитивним є те, що законодавець виявив більш гуманний підхід до молоді у кримінально-правовій політиці держави, однак, вважаємо, що ототожнення кримінально-правових підходів до зазначених категорій осіб підлягає розмежуванню. Вважаємо, що Книга 3 Загальної частини проекту Кримінального Кодексу України, має бути розділена на Книгу 3.1 «Особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила злочин у молодому віці» та 3.2. «Особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила злочин у неповнолітньому віці». Таке розмежування може бути доцільним, ураховуючи положення Конвенції ООН «Про права дитини», гарантує кожній дитині, яка вважається, що порушила

кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві[4].

Отже, проект нового Кримінального Кодексу України своїми положеннями охороняє права дитини в нашій державі, однак, на виконання вимог Міжнародних документів у сфері захисту прав дитини, потребує доопрацювання та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кримінальний Кодекс України. Проект URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf>.

3. Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05 лютого 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.

4. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

Михайліченко Тетяна Олександрівна,
старший науковий співробітник лабораторії
досліджень проблем національної безпеки у
сфері громадського здоров'я НДІ вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат
юридичних наук

ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кожна держава світу хоча б раз стикалася із випадками використання біологічної зброї¹ та новими штаммами вірусів, які

¹ Приміром, історії відомі такі випадки: у 1346 р. під час облоги за наказом хана Золотої орди Джанібєка за допомогою каменометальних машин кидали трупи людей і тварин, які загинули від чуми, щоб захопити генуезьку фортецю – Кафу. Захисники ж, щоб звільнити місто від трупів, викидали їх у Чорне море. Як наслідок, чума була поширена по всій Європі. Також відомо, що при колонізації Америки колоністи передавали місцевим аборигенам заражені віспою ковдри, що призвело до поширення епідемії та смерті тисяч індіанців. У сучасному ж світі розробка,

становлять загрозу як біологічній безпеці, так і національній безпеці в цілому через їх агресивність та значну швидкість поширення серед значної кількості людей і на великих територіях¹. Окрім цього, періодично різноманітними угрупованнями чи окремими людьми використовуються віруси та бактерії як засоби вчинення терористичних актів². Цікаво, що перелік потенційних агентів біологічної зброї, які можуть ними бути використані, нараховує нині близько 50 найменувань.

Іноземні дослідники (приміром, G. Cecchine, S. E. Davies, D. P. Fidler, J. G. Hodge, M. Moore, S. Peterson, A. T. Price-Smith, K. Weidenaar та ін.) часто виходять із засад державної належності епідеміологічної безпеки. Окремо вченими наголошується і на прямо пропорційній залежності між законними та ірраціональними страхами перед епідеміями та рівнем недовіри державним установам [1]. Тому епідеміологічна безпека ними розглядається як елемент національної безпеки. Примітним є і те, що починаючи з 2010 р. до щорічників Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру входить окрема глава, яка присвячена загрозам безпеки від хімічних і біологічних матеріалів.

У той же час в Україні для більшості науковців та практиків відсутнє розуміння епідеміологічної безпеки як складової частини

випробування на людях та використання біологічної зброї стало досить поширеним явищем. Так, у перегони з її створення включилися Англія, США, СРСР (а нині – РФ), Японія та ін..

¹ Зокрема, нові штами призвели до епідемій Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS), H5N1 (HPAI A(H5N1), Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV), Ебола, Зіка та інші. Остання ж корона вірусна інфекція SARS-Cov-2 призвела до всесвітньої пандемії, яка триває вже понад рік.

² Цікавим є той факт, що першою державою, яка почала готуватися до протидії випадкам біотероризму, стали США. У 1995 р. була видана секретна директива, де передбачалася необхідність підвищеної готовності до терактів, в т.ч. і із застосуванням біологічної зброї; у 2000 р. – Національний стратегічний план щодо готовності до дій у випадках біологічного і хімічного тероризму. Зокрема, план передбачає: 1) профілактику; 2) нагляд; 3) діагностику біологічних і хімічних агентів; 4) заходи щодо ліквідації інциденту; 5) систему оповіщення та інформаційного забезпечення. А вже у 2002 р. були прийняті Закон про тероризм та Закон про захист здоров'я населення та реагуванні на біотероризм. Ці та інші заходи виявилися не зайвими, адже на початку XIX ст. у США пройшла хвиля терористичних атак із використанням спорів сибірської язви, які розсилали поштою.

національної безпеки. Натомість схвально треба розцінювати положення Воєнної доктрини України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015, де серед воєнно-політичних викликів, які можуть перерости в загрозу застосування воєнної сили проти України, згадується і розповсюдження зброї масового ураження, якою є й біологічна зброя [2]. Остання ж може діяти саме через інфікування населення патогенними мікроорганізмами та іншими біологічними агентами, включаючи віруси.

Видається, що настав час переглянути парадигму національної безпеки, адже пандемія COVID-19 яскраво продемонструвала необхідність створення ефективного механізму протидії загрозам громадському здоров'ю, а також подолання медико-біологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших наслідків розповсюдження особливо небезпечних інфекційних хвороб. Нині в Україні, незважаючи на війну на Донбасі та пандемію, досі відсутній нормативний акт, який би передбачав чіткий та злагоджений механізм дій органів державної влади та місцевого самоврядування у випадках оголошення надзвичайного або воєнного стану у зв'язку із погіршенням епідеміологічної ситуації. При цьому така система повинна водночас бути узгодженою із низкою прав і свобод людини. Адже окремі ухвалені у терміновому порядку навесні 2020 р. нормативно-правові акти розбалансували і без того неповноцінну систему, а встановлені обмеження прав і свобод людини не відповідали міжнародним зобов'язанням України. Також потребує негайного вдосконалення правове регулювання праці медичних працівників в умовах епідемії, а також забезпечення їх соціального захисту. Оскільки події останнього року яскраво продемонстрували неготовність української системи охорони здоров'я належним чином протистояти епідеміологічним загрозам. І найголовніше – відсутній єдиний реєстр суб'єктів, які здійснюють зберігання небезпечних патогенів та збудників особливо небезпечних хвороб.

Така ситуація із неналежним правовим забезпеченням протиепідемічних заходів є неприпустимим для демократичної, соціальної та правової держави, бо суперечить нормам як міжнародного, так і національного права.

Отож, ситуація зумовлює потребу глибокої розробки проблеми на фундаментальному рівні задля оптимального законодавчого закріплення нових підходів до забезпечення епідемічної безпеки України, як частини її національної безпеки.

Робота підготовлена на виконання фундаментальної теми «Національна безпека у сфері громадського здоров'я: правові засоби захисту від загроз», що досліджується лабораторією досліджень проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України (номер державної реєстрації в УкрІНТЕІ 0120U105608).

Список використаних джерел

1. James G. Hodge, Kim Weidenaar. Public Health Emergencies as Threats to National Security. JOURNAL OF NATIONAL SECURITY LAW & POLICY. 2017. Vol. 9:81-94. URL: https://jnslp.com/wp-content/uploads/2017/04/Public_Health_Emergencies_as_Threats_to_National_Security_FINAL.pdf.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України; Доктрина від 24.09.2015 № 555/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/555/2015>.

Мовчан Роман Олександрович,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, доктор юридичних
наук, доцент

**ПРОБЛЕМА ДОВІЛЬНОСТІ КІЛЬКІСНИХ
ПОКАЗНИКІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ТА ЇЇ НАСЛІДКИ (НА ПРИКЛАДІ СТАТЕЙ 201¹
ТА 246 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

У вітчизняній юридичній літературі вже неодноразово зверталась увага на притаманний чинному Кримінальному кодексу України (далі – КК) проблемі довільності кількісних(вартісних) показників криміноутворювальних і кваліфікуючих ознак складів кримінальних правопорушень, без розв'язання якої годі й вести мову про соціальну обумовленість кримінально-правових заборон. Вказана проблема вкотре знайшла своє відображення при конструюванні присвячених кримінально-правовій охороні лісу статей 201¹ та 246 КК.

У п. 2 примітки первинної редакції ст. 201¹ КК показники передбачених у ч. 2 та ч. 3 великого та особливо великого розмірів закріплювались на рівні 1 тис. і 2 тис. НМДГ,

відповідно. Для розуміння логіки подальших дій парламентаріїв варто зазначити те, що набрання чинності Законом України від 6 вересня 2018 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів» (далі – Закон від 6 вересня 2018 р.), одним із наслідків ухвалення якого і стало доповнення КК ст. 201¹, одночасно призвело і до зміни ст. 246 КК, у новій редакції якої було максимально формалізовано оцінний до цього показник криміноутворювальної ознаки у виді «істотної шкоди» (2 тис. і більше НМДГ), а також диференційовано відповідальність за дії, що спричинили «тяжкі наслідки», якими повинні були вважатись такі наслідки, які вже у 5 тис. і більше разів перевищують НМДГ.

Однак О. О. Дудоров слушно відмічає, що проблема полягала в тому, що ці показники вчергове були взяті «зі стелі» і, як наслідок, абсолютно не враховували реалії правозастосування, зокрема той факт, що розмір шкоди, розцінюваний правозастосувачами як свідчення її істотності з погляду кваліфікації за попередньою редакцією ст. 246 КК, зазвичай складав 7–10 тис. грн [1, с. 86]. Як бачимо, показник такої шкоди є приблизно у 200 (!) разів меншим, ніж закріплений Законом від 6 вересня 2018 р., що навряд чи узгоджувалось із задекларованим розробниками відповідного законопроекту посиленням кримінальної відповідальності за незаконну порубку лісу.

Врешті-решт очевидну завищеність закріплених у п. 1 примітки ст. 246 КК кількісних показників зрозуміли і народні депутати України, що стало підставою для розроблення законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів». У Пояснювальній записці до нього нарешті зустрічається хоча б якесь обґрунтування позиції суб'єктів законодавчої ініціативи, яке загалом зводилося до того, що порушнику необхідно одночасно зрізати аж близько 1 га лісу, щоб була правова підстава для оголошення йому підозри у вчиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК.

Зважаючи на представлені аргументи, розробники законопроекту, який згодом набув статусу Закону від 25 квітня 2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження українських лісів» (далі – Закон від 25 квітня 2019 р.), домоглися не лише уточнення передбачених п. 1 і п. 2 примітки ст. 246 КК показників істотної та тяжкої шкоди, які були зменшені до 20 та 60 НМДГ, відповідно, а й аналогічної корекції

показників передбачених ст. 201¹ КК великого та особливо великого розмірів, показники яких відтоді і дотепер закріплені на рівні 18 та 36 НМДГ, відповідно. У зв'язку з цими законодавчими «перипетіями» у мене виникло декілька запитань:

1) чому наведена вище важлива інформація не була врахована раніше, тобто ще при ухваленні Закону від 6 вересня 2018 р.? Нерозуміння цього лише посилюється, якщо взяти до уваги ту обставину, що з 10 ініціаторів законопроекту, ухваленого як Закон від 25 квітня 2019 р., відразу шість (Галасюк В. В., Єфімов М. В., Кіраль С. І., Кривошея Г. Г., Кужель О. В., Нечаєв О. І.) були розробниками і законопроекту, прийнятого як Закон від 6 вересня 2018 р.;

2) про яку стабільність і соціальну обумовленість кримінального закону може йтися, якщо кількісні показники криміноутворювальних (ст. 246 КК) і кваліфікуючих (як ст. 201¹, так і ст. 246 КК) ознак складів злочинів одномоментно змінюються у понад, ніж 50 (ст. 201¹ КК) або навіть 100 (ст. 246 КК) разів? Виходить, що до цього моменту (до набрання чинності Законом від 25 квітня 2019 р.) у відповідних нормах закріплювались показники, які від обґрунтованих відрізнялись саме у 50 і 100 разів, відповідно?

3) чому передбачені як раніше, так і наразі у ст. 201¹ та 246 КК параметри жодним чином не корелюються між собою? Автор цих рядків цілком свідомий того, що у ст. 201¹ КК відповідні показники позначають вартість деревини, яка виступає підставою для диференціації кримінальної відповідальності, а у ст. 246 КК – показник шкоди, яка є не лише кваліфікуючою, а й криміноутворювальною ознакою. Незважаючи на це, мною не було знайдено аргументів проти уніфікації показників, закріплених у цих однорідних, як впливає зі змісту ч. 2 ст. 201¹ КК, складах злочинів. Невже ситуація принципово змінилась, якби у ст. 201¹ КК параметри зазначених показників склали не 18 та 36 НМДГ, а, як і у ст. 246 КК, 20 та 60 НМДГ, відповідно?

До речі, з позиції системності кримінального закону не можу зрозуміти і того, чому у ст. 201-1 КК повторними (ч. 2) вважаються дії, вчинені особою, яка раніше вчинила не лише злочин, передбачений цією нормою, а й ст. 246 КК (як і ст. 201 КК), тоді як у ст. 246 КК (ч. 2) – лише особою, яка вчинила злочин, передбачений цією статтею? Враховуючи визнану самим законодавцем однорідність й очевидну взаємообумовленість розглядуваних посягань, логічні пояснення такого рішення навряд чи існують.

Необхідність обґрунтованого вище хоча б часткового збільшення передбачених ч. 2 та ч. 3 ст. 201¹ КК показників великого та особливо великих розмірів пояснюється не лише вимогами системності, а й тим, що цей крок дозволить бодай мінімально (хоч явно недостатньо) «згладити» невідповідність між суспільною небезпекою діянь, описаних у цих нормах, і суворістю передбачених ними основних покарань.

Мова, зокрема, йде про те, що з урахуванням закріпленого у п. 2 примітки показника «особливо великого розміру» на сьогодні особі, яка вчинила контрабанду деревини, вартість якої перевищує 40 860 грн (ч. 3 ст. 201¹ КК), як основне покарання може бути призначено лише (!) позбавлення волі на строк від 10 до 12 років. Але чи можна суспільну небезпеку такої поведінки вважати хоча б приблизно співмірною із суспільною небезпекою, наприклад, умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), розбою, вчиненого із проникненням у житло (ч. 3 ст. 187 КК), катування, вчиненого за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 127 КК), терористичного акту, який призвів до каліцтва десятків людей (ч. 3 ст. 258 КК) тощо, за вчинення яких передбачено менш суворі покарання. До слова навіть за вчинення передбаченого ч. 1 ст. 115 КК умисного вбивства винним вкрай рідко призначається позбавлення волі на строк, що перевищує 10 років, який, повторимо, є найменш суворим покаранням з-поміж тих, які мають призначатись на підставі ч. 3 ст. 201¹ КК.

Вочевидь, кричущу неадекватність передбачених санкціями ч. 3 ст. 201¹ КК покарань усвідомлюють і правозастосувачі. Як же інакше, якщо не їхнім «милосердям» можна пояснити факт кваліфікації дій особи, яка 18 березня 2020 р. (тобто після набрання чинності Законом від 25 квітня 2019 р.) намагалась перемістити через митний кордон України лісоматеріали об'ємом 36,27 м³, вартістю 85 669 грн (тобто 82,4 НМДГ), не за ч. 2 ст. 15 – ч. 3 ст. 201-1 КК, яка мала б застосовуватись у випадку контрабанди лісоматеріалів, вартість яких перевищує 36 НМДГ, а за ч. 2 ст. 15 – ч. 1 ст. 201-1 КК [2]?

На жаль, у чинному КК існує і безліч інших подібних продемонстрованим прикладів довільності кількісних (вартісних) показників криміноутворювальних і кваліфікуючих ознак складів кримінальних правопорушень, яка, безумовно, негативно впливає на ефективність кримінального закону, а тому неодмінно має бути вирішена при конструюванні нового Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О. Законодавчі новели щодо кримінально-правової охорони українських лісів – обґрунтоване посилення відповідальності чи її не виправдана гуманізація? *Гуманізація кримінальної відповідальності* : матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 85–95.
2. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 21 вересня 2020 р. у справі № 308/8892/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91698172>.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ, ЗБУТУ, ПРИДБАННЯ, ПЕРЕДАЧІ, ПЕРЕСИЛАННЯ, ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ БУРШТИНУ

Надра є унікальним прикладним ресурсом, що має виняткову економічну цінність як частина геологічного середовища. Особливе місце серед корисних копалин загальнодержавного значення займає дорогоцінне каміння органогенного походження – бурштин, найбільші поклади якого розташовані на території Волинської, Житомирської та Рівненської областей. Україна посідає друге місце в світі за його запасами, які вирізняються найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості в покладах. Невелика глибина його залягання (2–7 метрів) сприяє тому, що видобутий в Україні бурштин значно дешевший за камінь, видобутий в інших країнах. Зазначене обумовлює попит на український бурштин за кордоном, провокуючи незаконний його видобуток усередині країни. Внаслідок інтенсивного видобування бурштину стан природного довкілля і здоров'я людей зазнають суттєвої техногенної небезпеки, яка приводить до екологічної кризи. Економічними наслідками незаконного добування бурштину є збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів,

втрата для держави значних обсягів бурштину, що перевищують обсяг законного видобування.

За останні роки надзвичайно актуалізувалася проблема незаконного видобутку та обігу бурштину. Причин його масового видобутку багато: масове зубожіння населення, спокуса для місцевих мешканців вирішити проблему отримання доходів для покращення свого матеріального становища шляхом продажу цінного каменя.

Щороку незаконними діями жителів окремих регіонів України (за оцінкою експертів, до незаконного видобутку бурштину залучені більше 50 тисяч осіб) державі завдаються збитки на сотні мільйонів гривень. Через самовільне користування надрами та поширене застосовування методу гідророзмиву для видобування бурштину щорічно на великих площах землі змінюється гідрологічний режим, знищуються десятки гектарів лісових масивів і земельних угідь, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покриви, псується родючий шар землі, що істотно обмежує можливість подальшої експлуатації ґрунту та може призвести до екологічної катастрофи. Так, за останні три роки слідчими підрозділами Національної поліції Рівненської, Волинської і Житомирської областей зареєстровано близько 2000 проваджень за статтею 240 Кримінального кодексу України (далі – КК) щодо незаконного видобутку бурштину, до суду направлено 172 обвинувальних актів за фактами незаконного видобутку бурштину [1].

У Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на посилення кримінальної відповідальності за незаконні дії щодо бурштину. Вони розроблялися з метою посилення протидії незаконному видобутку бурштину, припинення незаконного видобування бурштину, для унеможливлення недобросовісного використання наявних законодавчих механізмів для уникнення винними особами кримінальної відповідальності, для ефективного запобігання, виявлення, розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, пов'язаних із незаконним видобуванням бурштину, створення сприятливих умов для розвитку в Україні галузі економіки, залучення у надровидобувну галузь інвестицій та нових технологій, забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультиваци

порушених земель. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» положення КК були доповнені новою статтею 240-1 «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» [4].

Згідно з класифікацією кримінальних правопорушень, зазначеної в ст. 12 КК, діяння, передбачене ч.1 ст. 240-1 «Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину» КК, відноситься до категорії нетяжкі злочини, так як санкція вказаної норми передбачає покарання у вигляді штрафу від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк від двох до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. Натомість ч. 2 і ч. 3 ст. 240-1 КК, що передбачають відповідальність за діяння, вчинені повторно або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240-1 КК) чи вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища (ч. 3 ст. 240-1 КК) є тяжким злочином, адже передбачають відповідно позбавлення волі на строк від чотирьох до семи років з конфіскацією майна (ч. 2 ст. 240-1 КК) та позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна (ч. 3 ст. 240-1 КК).

Маємо надію, що вказана норма посяде чільне місце в структурі чинного КК і стане одним з основних чинників протидії незаконних дій щодо бурштину.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86821951>.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>.

Олійник Олена Сергіївна,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права Інституту
права Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка, доктор
юридичних наук, доцент

УТІЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Проект нового КК України (Книга 1. Про кримінальний закон) містить розділ 1.2 «Принципи кримінального закону», до яких розробники пропонують відносити такі принципи: верховенства права (ст. 1.2.1); законності (ст. 1.2.2); юридичної визначеності (ст. 1.2.3); рівності перед кримінальним законом (ст. 1.2.4); гуманізму (ст. 1.2.7); однократності (ст. 1.2.8); сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (ст. 1.2.9) тощо. Під принципом верховенства права в проекті розуміється, що «цей Кодекс, виходячи з верховенства права, з урахуванням інтересів потерпілого, обмежує повноваження держави, запобігаючи свавільному втручанням в права і свободи людини». У свою чергу принцип законності утворюватимуть не один, а вже три елементи: 1) не є злочином діяння, не передбачене цим Кодексом; 2) не можуть бути застосовані покарання або інші кримінально-правові засоби, не встановлені цим Кодексом; 3) застосування кримінального закону за аналогією заборонено [1].

Уявляється, що зазначені вище підходи репрезентують дещо звужене трактування положень принципу верховенства права. Водночас, наголос зроблений в даному випадку на пріоритеті прав потерпілого, що насправді є новелою для національного законодавця, адже на сьогодні, відповідно до положень чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, головною фігурою завжди була «особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння». Також в проекті КК наголошується на запобіганні свавільному втручанням в права і свободи людини [2, с. 83].

Щодо принципу законності, то, за суттю, його зміст повністю повторює відповідні положення чинного КК України 2001 року.

Під принципом юридичної визначеності в проекті необхідно розуміти, що положення кримінального закону мають відповідати вимогам чіткості, зрозумілості та передбачуваності,

щоб давати особі можливість заздалегідь знати, які діяння є кримінальними правопорушеннями та які кримінально-правові засоби передбачені за їх вчинення [1]. На наш погляд, формулювання даного принципу та його визначення відповідає вимогам, які неодноразово ставились перед національним законодавцем представниками ЄС у зв'язку із відповідними процесами щодо європейської інтеграції законодавства України. Вимоги щодо відповідності кримінального закону вимогам чіткості, зрозумілості та передбачуваності часто звучать й у рішеннях Верховного Суду нашої держави [2, с. 84].

У проєкті надається визначення принципу рівності громадян перед кримінальним законом, що співпадає із положеннями діючого чинного законодавства [1].

На наш погляд, пропонуване розробниками положення щодо можливості застосування судом України покарання та інших кримінально-правових засобів до особи, засудженої іноземним судом за те саме діяння, вважається не лише порушенням принципу однократності (хоча ми ставимо під сумнів й існування самого такого положення в якості принципу), а й порушенням принципу законності й принципу соціальної справедливості. До речі, останній в якості принципу в проєкті КК України чомусь взагалі не фігурує, хоча, на нашу думку, є одним із основоположних принципів кримінального права (як галузі права) та кримінального закону, оскільки задля відновлення справедливості й виникла така галузь права і законодавства.

Крім того, відповідно до «Словника української мови. Академічного тлумачного словника (1970–1980)» термін «однократний» означає такий, «який здійснюється, відбувається один раз; одноразовий» [3]. Важко зрозуміти, що є «одноразовим» в якості принципу кримінального закону (адже, відповідно до наданого словником тлумачення, згадуваний термін виступає синонімом «однократності»)? Та чи можна говорити в даному випадку, що, закон про кримінальну відповідальність можна застосувати лише один раз? Тому, за нашим переконанням, однократність як принцип не може претендувати саме на статус основоположного начала.

Також до переліку принципів кримінального закону потрапили положення щодо сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. Під таким принципом кримінального закону необхідно розуміти, що національний КК має відповідати чинним міжнародним договорам, згоду на обов'язковість яких

надано ВР України. Якщо для надання згоди на обов'язковість для України подається міжнародний договір, виконання якого потребує змін до цього Кодексу, то проект закону про внесення таких змін вноситься на розгляд ВР України разом з проектом закону про ратифікацію (приєднання) і вони приймаються одночасно [4].

На наш погляд, останнє положення має визначальне значення у зв'язку із активними євроінтеграційними процесами, що відбуваються сьогодні в Україні. Щодо втілення цього принципу безпосередньо в законі про кримінальну відповідальність, то вважаємо, що це положення може або набути стабільного характеру, або виглядати як ситуативна реакція законодавця на вимоги західних партнерів щодо вдосконалення галузі кримінального законодавства.

Загалом, за результатами вивчення розділу 1.2 «Принципи кримінального закону» проекту КК необхідно зазначити, що тенденція щодо визначення та закріплення на законодавчому рівні принципів кримінального закону є зрозумілою та певною мірою виправданою з огляду на існуючу з цього приводу практику іноземних держав але, з іншого боку, ряд положень, визначених запропонованим проектом КК, має дискусійний і ситуативний характер, що може негативно вплинути на динаміку розвитку системи принципів кримінального права (закону).

Список використаних джерел

1. Проект нового Кримінального кодексу України. Чи стане новий ККУ надійним як автомат калашнікова чи слабким як остання модель таврія. Юрінком : [сайт]. URL: https://yurincom.com/legal_news/new_legislation/proekt-novoho-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy-chy-stane-novyy-kku-nadijnym-iak-avtomat-kalashnikova-chy-slabkym-iak-ostannia-model-tavriia/.

2. Олійник О.С. Принципи кримінального права: поняття, система та значення : монографія. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. 544с.

3. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980): [сайт]. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/09/16/1-kontrolnyj-proekt-kk-15-09-2020.pdf>.

4. Кримінальний кодекс України : контрольний проект 19 жовт. 2020 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf>.

Опалинський Юрій Володимирович,
головний спеціаліст УПОН ДПМВС,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів інтеграції всіх сфер життя та діяльності країн світу за переважно західним типом, з властивими йому формами і нормами демократії та суспільних цінностей. У широкий вжиток увійшов термін глобалізація як характеристика формування єдиного планетарного суспільства, що впливає на взаємне зближення різних країн і народів та створення єдиного світового ринку без національних бар'єрів і забезпечення однакових правил гри для всіх учасників [1].

Проте глобалізація не обмежується суто соціально-економічними змінами або трансформацією політичних і культурних інститутів тощо, глобалізаційні процеси увійшли і до правової сфери держав. Це обумовлено тим, що суспільне життя у своєму сучасному вимірі потребує вирішення глобальних проблем, які стоять перед людиною, нацією, державою, людством у цілому, породжують ідентичність багатьох правових, у тому числі кримінально-правових, способів їх вирішення. Ефективність же взаємодії національного та міжнародного права залежить від можливості їх гармонійного поєднання. У світлі цього необхідністю стає і уніфікація норм правових систем або ж, як мінімум, створення сприятливих умов для їх взаємодії в правозастосовній сфері, перш за все, у кримінальному праві, незважаючи на різні правові системи.

Сьогодні без врахування факторів глобалізації в організації й реалізації державної кримінальної політики неможливо «синхронізувати» національні засоби соціально-правового контролю над злочинністю з міжнародними і, зокрема, загальноєвропейськими, підходами і стандартами [2, с. 306].

Відзначимо, що глобалізація несе в собі безліч нових проблем і змін, у зв'язку з чим на міжнародному рівні нам потрібні механізми співпраці, які були б досить міцними для затвердження загальних цінностей і в той же час досить гнучкими для їх реалізації в кримінальному праві, з урахуванням конкретних обставин. Необхідно підтримувати баланс, при якому враховувати, у першу чергу, національні інтереси та своєчасно здійснювати

постійне коректування національного законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів, які визнані Україною у відповідних міжнародних договорах. Сучасний етап розвитку суспільства і законодавства вимагає і відповідного забезпечення, у тому числі і представниками кримінально-правової науки. На законодавчому рівні є достатньо можливостей впливати на кримінально-правову політику держави, осмислювати нові кримінально-правові явища, обґрунтовувати моделі вдосконалення кримінального та інших галузей законодавства, покращувати кримінально-правову підготовку фахівців, впливати на професійне правосвідомість правоохоронців і правову культуру населення тощо.

Вважається, що в епоху глобалізації процес уніфікації норм кримінального права буде відбуватися через відпрацювання взаємоприйнятних, схожих і однозначних формулювань кримінально-правових норм, з одного боку, і, з іншого боку, через повсюдне впровадження в практику кримінально-правових норм міжнародного кримінального права. При цьому, основним напрямком коригування кримінального законодавства повинно стати забезпечення справедливості, збалансованості кримінально-правових норм, однаковості їх застосування на практиці. Відзначимо, що на сьогодні кримінальне законодавство більшості країн мають схожі норми про кримінальну відповідальність за злочини проти миру та безпеки людства, за злочини міжнародного характеру (тероризм, захоплення заручників, торгівля людьми, легалізація доходів та ін.

Цілком обґрунтованою видається висловлення в юридичній науці думка, що «переважання інтеграційних тенденцій у сучасному світі з непохитністю свідчить про те, що епоха абсолютно автономного творчості парламентів і незалежності національної юстиції закінчується» [3, с. 233]. У зв'язку з цим актуальною є проблема співвідношення національних і міжнародних стандартів з питань правозастосування кримінально-правових норм, ураховуючи при цьому потребу держави зберегти власну ідентичність, включаючи основи конституційного ладу, специфіку реалізації державного суверенітету, організації державного устрою, вітчизняної правової політики в побудові правової системи.

Так, ще на початку минулого століття відомий криміналіст М. Д. Сергіївський писав, що: «Вся задача, при користуванні чужоземним матеріалом, полягає в тому, щоб не дати йому того значення, якого він не має, – він повинен

служити засобом для ознайомлення з досвідом інших народів і запасом готових знань, але не предметом сліпого наслідування» [4, с. 228]. Зближення правових систем здійснюється шляхом пізнання і взаємного збагачення, розумної імплементації норм міжнародного права в українську правову систему.

Отже, в умовах нових викликів права в глобальному світі доречно обговорити, якою має бути кримінально-правова політика, здатна, з одного боку, забезпечити принцип верховенства права, який міжнародній спільноті належить виробити і реалізувати, а з іншого – звести до мінімуму ті загрози для безпеки людей і держави, які пов’язані з розвитком глобалізаційних процесів, часом стихійних.

Список використаних джерел

1. Герасименко П. Глобалізація як феномен сучасності. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2009/09/2>.

2. Житний О.О. Розвиток кримінального права України в умовах глобалізації (загальні тенденції та перспективи дослідження). Форум права. 2013. № 1. С. 306–311.

3. Попко В. Зближення кримінально-правових систем в умовах глобалізації злочинності. Підприємство, господарство і право. 2021. № 1. С. 227–237.

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ ПРИМУШУВАННЯ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У нашій державі розпочався новий етап реформування кримінального законодавства. Указом Президента України від 07.08.2019 року № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та персональний склад Комісії з питань правової реформи, у складі якої утворено робочу з питань розвитку кримінального права, до складу якої увійшли відомі вчені-фахівці у галузі кримінального права.

Станом на 17.01.2021 року робочою групою з питань розвитку кримінального права підготовлено та оприлюднено на сайті <https://newcriminalcode.org.ua/> обговорену Загальну частину та декількох розділів Особливої частини проєкту Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Розділ 4.5. Злочини проти статевої свободи, статевої недоторканості та статевої моральності Книги 4. Злочини проти прав людини Особливої частини проєкту КК України, передбачає такі норми: ст. 4.5.2. «Зґвалтування»; ст. 4.5.3.» Дії сексуального характеру, не пов'язані з сексуальним проникненням»; ст. 4.5.4. «Дії сексуального характеру з особою віком від 14 до 16 років»; ст. 4.5.5.» Сутенерські та інші дії, пов'язані з дитячою проституцією»; ст. 4.5.6.» Сексуальне примушування»; ст. 4.5.7. «Розбещення особи віком від 14 до 16 років».

Наголошуючи на актуальності проблеми протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на ст. 4.5.6. Сексуальне примушування, яка передбачатиме відповідальність у випадку, якщо особа, яка примушувала потерпілу особу до дій сексуального характеру з третьою особою [1].

Як відомо, на реалізацію положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) з метою покращання захисту від насильства та дискримінації та задля поширення її вимог на усіх осіб, які можуть стати жертвами домашнього насильства, у вітчизняному законодавстві з'явилась низка нових положень щодо розуміння сутності таких кримінальних правопорушень, як зґвалтування, задоволення статевої пристрасті неприродним способом та примушування до вступу у статевий зв'язок.

Якщо проаналізувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), то термін «примушування» згадується у ній шість разів. Зокрема, у ч. 1 ст. 36 «Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування» зазначено, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації таких форм умисної поведінки:

а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета;

б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою;

с) *примушування* (вид. А.С.П.) іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою [2].

У ст. 37 «Примусовий шлюб» вказано, що сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в *примушуванні* (вид. А.С.П.) дорослого або дитини до вступу в шлюб, було криміналізовано [2].

Отже, у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) відсутнє тлумачення словосполучення «сексуальне примушування». Подібні діяння охоплюються поняттям «сексуальне насильство».

Серед науковців-криміналістів відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «примушування». Наприклад, І.М. Тяжкова під примушуванням розуміє незаконний вплив на людину з метою змусити її вчинити певні дії, змінити характер діяльності чи не вчиняти того, що особа збиралася робити [3, с. 83]. А.Є. Радутний визначає примушування як усну, письмову або невербальну вимогу, висловлену в категоричній формі пропозицію потерпілому вчинити негайно чи в обумовлений час певні дії або утриматися від їх учинення [4, с. 139]. В.В. Іванова вказує, що примушування – це вплив на особу проти її волі, що обмежує свободу вибору поведінки з метою змусити діяти згідно з волею особи, що примушує [5, с. 48]. Т.Г. Гушесова вважає примушуванням психічний і (або) фізичний тиск на потерпілого в будь-якій формі [6, с. 95]. В.Г. Зарипов розглядає примушування як умисний психічний (можливо, із застосуванням фізичної сили) вплив на особу, учинений проти чи поза волею потерпілого з метою змусити його виконати яку-небудь дію чи утриматися від її виконання, у процесі якого поставлена злочинцем мета була реалізована (потерпілий дав згоду або розпочав виконання дій, що від нього вимагалися) [7, с. 7].

У п. 15 постанови пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» зазначено, що під примушуванням неповнолітнього до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства й жорстокості (ч. 3 ст. 300 КК України), а також творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 3 ст. 301 КК України) розуміються будь-які умисні дії, поєднані із застосуванням фізичного (побої, тілесні ушкодження, катування тощо) і спрямовані на те, щоб особа, яка не досягла вісімнадцятирічного

віку, стала автором (співавтором) відповідного твору або взяла участь у його створенні як актор, режисер, оператор тощо.

Зазначені точки зору вчених та положення постанови пленуму Верховного Суду України щодо поняття «примушування» знаходять своє вираження у ст. 4.4.9 «Примушування», відповідно до якої це коли особа, яка із застосуванням погрози щодо потерпілої особи чи її близької особи примушувала іншу людину вчинити чи не вчинювати певну дію [1].

Виходячи із цього, ми вважаємо, що ст. 4.4.9 «Примушування» – це загальна норма, а ст. 4.5.6 «Сексуальне примушування» – спеціальна норма. В.О. Навроцький дає поняття спеціальної норми через визначення поняття конкуренції відповідних норм: при конкуренції загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. Як зазначає автор, спеціальна норма містить більше ознак, за рахунок яких вона і виділяється із загальної [8].

Таблиця

Порівняння редакції статей проєкту

Стаття 4.4.9 «Примушування»	Стаття 4.5.6 «Сексуальне примушування»
Особа, яка із застосуванням погрози щодо <i>потерпілої особи</i> чи її близької особи <i>примушувала</i> іншу людину вчинити чи не вчинювати певну дію	Особа, яка <i>примушувала потерпілу особу</i> до дій сексуального характеру з третьою особою

Наведені нами редакції статей як загальної та спеціальної норми не дозволяють визначити точне коло діянь, що належать до примушування. Натомість, якщо навіть враховувати їх співвідношення, виникає питання: чи можливе сексуальне примушування не самої потерпілої особи, а, наприклад, її близької особи? Адже у п. «с» ч. 1 ст. 36 «Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування» Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) йдеться про «іншу особу», що свідчить про можливість таких випадків. Окрім того, згідно Єдиного звіту кримінальних правопорушень за 2020 рік було обліковано 8 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 154

«Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України, серед яких лише по трьом кримінальним провадженням особам вручено повідомлення про підозру.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що намагання авторів проєкту КК України імплементувати норми міжнародно-правових актів у національне законодавство іноді можуть ставити більше запитань, ніж надавати відповідей. Тому вважаємо, що більш доцільно передбачити у проєкті КК України норму «Сексуальне насильство» та сформулювати диспозицію цієї статті таким чином, щоб вона охоплювала пп. «b» та «c» ч. 1 ст. 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція).

Список використаних джерел

1. Проєкт Кримінального кодексу України. Станом на 17.01.2021. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/10/21/kontrolnyj-proekt-kk-19-10-2020.pdf>.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Прийнята 11 травня 2011. Підписана Україною 7 листопада 2011. Вилучено з <https://rm.coe.int/1680096e45>.

3. Тяжкова И.М. Ответственность за незаконное принуждения. *Вестник Московского университета. Серия 11 «Право»*. 2006. № 5. С. 83–93.

4. Радутний А.Е. Примушування особи як спосіб збирання комерційної таємниці. *Злочини проти особистої волі людини*: збірник матеріалів практичного семінару (Харків, 19–20 вересня 2000 р.) / редкол.: В.В. Сташис та ін. Харків: Лествиця Марії, 2002. 240 с.

5. Иванова В.В. Преступное насилие: учеб. пособие для вузов. Москва: Книжный мир, 2002. 83 с.

6. Гушесова Т.Г. Особливості об'єктивної сторони окремих складів злочинів, пов'язаних з трансплантацією органів. *Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 30 вересня 2004 р.). Львів, 2005. С. 94–98.

7. Зарипов В.Г. Физическое и психическое принуждение в уголовном праве: понятие, виды, ответственность: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 20 с.

8. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. URL: <https://studfiles.net/preview/5455569/page:34>.

Савченко Андрій Володимирович,
заступник начальника слідчого відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань, доктор
юридичних наук, професор

РЕФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ОГЛЯДУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

На сьогодні Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) – це державний правоохоронний орган України, який виважено й послідовно вибудовує чітку стратегію та тактику своєї діяльності, нарощує необхідні потужності та реалізує завдання, передбачені ст. 5 Закону України «Про державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 року № 794-VIII. Водночас ефективність діяльності ДБР залежить від багатьох факторів, у тому числі від того, наскільки змістовними, дієвими та несуперечливими є відповідні норми чинного законодавства України (зокрема, кримінального).

Так, одним з пріоритетних напрямків діяльності для слідчих та оперативних підрозділів ДБР в умовах сьогодення є своєчасне запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням прав людини під час виконання своїх повноважень працівниками правоохоронних органів. У цьому зв'язку на увагу заслуговують питання вдосконалення положень ст. 127 «Катування» Кримінального кодексу України (далі – КК України). Варто вказати, що нещодавно Міністерство юстиції України розробило проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за катування» та винесла його на публічне обговорення.

Слід констатувати, що у пропонуваному варіанті змін до диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України визначення катування викладається по-новому. При цьому у Пояснювальній записці до проекту Закону його розробники апелюють до змісту ч. 1 ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, від 10.12.1984 року (далі – Конвенція проти катувань), аргументуючи, що норма про відповідальність за катування у КК України відповідатиме міжнародним стандартам.

Проте, на наш погляд, деякі ключові юридичні конструкції, що характерні для конвенційної дефініції катування, не враховані у пропонованій редакції ст. 127 КК України (зокрема, відсутня вказівка на таку поведінку суб'єкта катування, як «будь-яка дія» та «заподіяння сильного болю»). Звідси норма, що пропонується, може отримати негативну оцінку з боку міжнародних організацій та експертів у майбутньому. Отже, при формулюванні поняття катування слід включити до нього зазначені вище дії, які характерні цьому кримінальному правопорушенню за міжнародними стандартами.

У ч. 3 ст. 127 КК України особливо кваліфікуючі ознаки складу катування розробники проєкту Закону виклали таким чином: *«3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, вчинене службовою особою або представником іноземної держави, або вчинене іншою особою, яка діє з підбурювання, з відома чи за мовчазної згоди однієї із зазначених вище осіб»*. Тобто одночасно пропонується виділити суб'єктів кримінального правопорушення, які мають різні змістовні характеристики, що складно узгоджуються між собою – «службову особу», «представника іноземної держави», «іншу особу». При цьому не враховано досвід чинної редакції ч. 1 ст. 146-1 КК України, де зазначено про вчинення кримінального правопорушення «представником держави, в тому числі іноземної».

Уточнимо, що згідно з пунктом першим примітки до ст. 146-1 КК України під «представником держави» в цій статті слід розуміти «службову особу, а також особу або групу осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави». Така юридична конструкція уявляється більш точною і з огляду на зміст ч. 1 ст. 1 Конвенції проти катувань, де зазначено про «державних посадових осіб чи інших осіб, які виступають як офіційні». На цій підставі, зважаючи на положення ст. 146-1 КК України та ст. 1 Конвенції проти катувань, ч. 3 ст. 127 КК України варто було б викласти у такій редакції: *«3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, вчинене представником держави, в тому числі іноземної»*.

Водночас примітку до ст. 127 КК України пропонується сформулювати таким чином:

«Примітка. 1. Під представником держави в цій статті та статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти службову особу, а також особу або групу осіб, які діють з підбурювання, з відома чи за мовчазної згоди держави».

2. Під представниками іноземної держави в цій статті та статті 146-1 цього Кодексу слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.».

За такого підходу потребує виключення примітка до ст. 146-1 КК України, оскільки визначення передбаченого в ній представника держави та представника іноземної держави буде охоплюватися приміткою до ст. 127 цього Кодексу.

Паралельно із цим у ч. 2 ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» КК України, за зразком ч. 2 ст. 365 та ч. 2 ст. 373 цього Кодексу, слід передбачити вказівку на конструкцію «за відсутністю ознак катування», що сприятиме гармонізації окреслених кримінально-правових норм.

Також слід зазначити, що ДБР зосереджується й на розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. З огляду на це, наприклад, інтерес становить проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 367 Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за службову недбалість, якщо вона спричинила загибель людини» (реєстр. № 4634 від 25.01.2021 року), яким пропонується ч. 3 ст. 367 КК України викласти таким чином: «3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило загибель людини». Вказана пропозиція стосується виключно такого необережного кримінального правопорушення, як службова недбалість. Водночас на практиці наявні непоодинокі випадки, коли небезпечний наслідок у виді спричинення загибелі людини одночасно характерний і для

суміжних кримінальних правопорушень, у тому числі умисних (наприклад, для перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), проте розробники проекту альтернативних змін пропонують. За цих умов більш дієвим буде уточнення примітки до ст. 364 КК України в частині вказівки на те, що «тяжкі наслідки», як і «істотна шкода», у відповідних складах кримінальних правопорушень можуть полягати у спричиненні як майнової, так і немайнової шкоди. Крім цього, проект пропонує карати винних осіб за вчинення вказаного необережного кримінального правопорушення на строк «від п'яти до десяти років», тобто санкція за службову недбалість буде набагато суворіша за деякі корупційні посягання, які є виключно умисними (наприклад, за зловживання владою або службовим становищем, якщо воно спричинило тяжкі наслідки), що не зовсім справедливо. Отже, покарання у виді позбавлення волі у пропонованій редакції ч. 3 ст. 367 КК України має бути узгоджене з покараннями в суміжних статтях КК України.

Щодо удосконалення норм про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, які також підслідні ДБР, то, на наш погляд, уточнення потребує ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» КК України, зокрема в частині викладення пункту другого примітки до ст. 425 в такій редакції: «2. У статтях 425, 426 та 426-1 цього Кодексу ...».

Переконані, що наведені пропозиції до законодавства будуть сприяти ефективності роботи ДБР і передусім його слідчих підрозділів, при цьому не виключаємо, що вдосконалення можуть потребувати й деякі інші норми КК України.

Харитоненко Ігор Олександрович,
аспірант Київського університету права
НАН України

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Злочини, які характеризуються різними об'єктами, але за своїми ознаками відносяться до кіберзлочинів, мають таку спільну ознаку як додатковий безпосередній об'єкт злочину, яким є кібербезпека, визначення якої можна сформулювати таким

чином: це система суспільних відносин та цінностей, яка полягає у безпечному використанні система технічних та організаційних засобів, спрямованих на захист інтересів людини, суспільства та держави у сфері належної організації та функціонуванні електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Більшість складів кримінальних правопорушень набувають ознак кібернетичних завдяки способу їх вчинення, який не має значення для кваліфікації (наприклад, крадіжка коштів, яка може бути вчиненою як «фізично» - з кишені особи, так і за допомогою комп'ютеру або смартфона – з банківського рахунку особи без ознак). Дослідження судових рішень з ЄДРСР дає підстави для висновку про те, що в окремих випадках вчинення діяння, передбачене кримінальним законом, у кіберпросторі не отримує оцінки в контексті умислу на досягнення злочинних наслідків. Наприклад, *вироком* Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 12 серпня 2020 року ОСОБА_1 виправдано у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.110 КК. Органами досудового розслідування ОСОБА_1 було інкриміновано розміщення інформаційні графічні та текстові повідомлення антиукраїнського, сепаратистського характеру, що містять у собі заклики до вчинення дій, направлених на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Серед підстав виправдання суддя зазначив таке: «Суб'єктивна сторона даного злочину передбачає наявність мети: зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, що свідчить про можливість вчинення дій виключно з прямим умислом. Зміст прямого умислу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, у формі дій, вчинених з метою зміни меж території України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, утворюють інтелектуальний та вольовий моменти. Інтелектуальний момент даного кримінального правопорушення передбачає, що суб'єкт злочину має усвідомлювати, що його дії спрямовані на зміну меж території України всупереч встановленому в Конституції України порядку, шляхом незаконного приєднання частини території України до іншої держави чи незаконного набуття частиною території України суверенного статусу. Вольовий

момент характеризується бажанням суб'єкта настання суспільно небезпечних наслідків – незаконного приєднання частини території України до іншої держави чи незаконного набуття суверенного статусу [1]. Таким чином, розміщення дописів та матеріалів відповідного змісту не було оцінено як умисел на незаконне приєднання частини території України до іншої держави чи незаконного набуття суверенного статусу. Разом з тим таке аргументування відсутності умислу є швидше винятком, оскільки за даними ЄДРСР з 26 вироків, постановлених судами України за ст. 110 та 161 КК за період з 01 січня 2019 року до 31 грудня 2020 року, у яких способом вчинення кримінального правопорушення було поширення відомостей у соціальних мережах, така позиція висловлена лише в одному, тоді як в інших 25 – було затверджено угоду про визнання винуватості, умовою якої є визнання вини, що включає в себе розуміння суспільної небезпеки свого діяння та передбачення його суспільно небезпечних наслідків (інтелектуальний момент). Разом з тим, не усі кіберзлочини, внаслідок обрання такого способу вчинення злочину, можна розглядати як такі, що вчиняються виключно з прямим умислом. Зокрема, Ричка Д. О., досліджуючи злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, виокремлює серед них злочини, що мають прямий умисел (ч. 1 ст. 361, ст. 362 та 363-1 КК) та злочини, які мають подвійну форму вини, яка полягає в об'єднанні двох форм вини в одному злочині, тобто по відношенню до злочинного діяння це умисна форма вини, а по відношенню до настання наслідків – необережність (ч. 2 ст. 361, 361-1, 361-2, 363 КК) [2]. При цьому, науковець виходить з того, що у тих складах, які характеризуються ознакою настання наслідків у виді шкоди, а саме передбачені ч. 2 ст. 361, 361-1, 361-2, 363 КК, саме діяння, а не наслідок – заподіяння шкоди у значному розмірі, охоплюються умислом особи. Погоджуючись з цією позицією, зазначимо, що у будь-якому випадку в силу специфічності способу вчинення зазначені злочини не можуть бути вчинені з необережності, незалежно від настання фактичних наслідків.

Отже, різноманітність злочинних діянь, які характеризуються ознаками кіберзлочину, унеможлиблює виокремлення родового об'єкту кіберзлочинів, що зумовлює

необхідність дослідження шляхом встановлення безпосереднього об'єкту. Фактично переважна більшість злочинних діянь, передбачених КК, може набути ознак кіберзлочину, а саме бути вчиненим шляхом використання комп'ютерної техніки або інших електронних приладів та пристроїв, та кіберпростору.

Список використаних джерел

1. Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 12 серпня 2020 року у справі № 171/684/19. <https://reyestr.court.gov.ua>.

2. Ричка Д. О. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Ірпінь, 2019. 212 с.

Шармар Ольга Михайлівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук Віктор Володимирович,

провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної
власності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОМИЛУВАННЯ
ЗГІДНО З ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Удосконалення норм чинного законодавства про кримінальну відповідальність зумовило розробку проекту нового КК України (далі – проекту) від 17.01.2021 р. робочою групою з питань розвитку кримінального права (далі – робоча група), яка створена і діє у складі Комісії з питань правової реформи на підставі Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. Вважаю за необхідне звернути увагу на положення, які регламентують звільнення від покарання у виді помилування, але спочатку зупинюся на чинних положеннях КК цієї проблематики.

Помилування – звільнення від відбування кримінального покарання індивідуальним рішенням глави держави. Помилування здійснюється за клопотанням засудженого у випадках, що

потребують гуманного ставлення. Відповідно до норм чинного законодавства зміст помилування має передбачати його пом'якшення. Правова регламентація помилування передбачена нормами Конституції України (п. 27, ст. 106), Кримінального кодексу України (ст. 87), Указу Президента України «Положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року. Так, ч. 2 ст. 87 КК України передбачає, що актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років. Водночас у чинному законодавстві, яке регламентує помилування залишаються невирішеними проблеми визначення конкретних строків, після спливу яких під час відбуття покарання можливо звернутися засудженому про помилування у вигляді заміни не відбутої частини покарання більш м'яким чи звільнення від відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення. Частково ця проблема врегульована стосовно засуджених до довічного позбавлення волі. У випадку засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання (ч. 4 «Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 р.). Також вважається врегульованим це питання і щодо осіб, засуджених за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, вони можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 цього Кодексу (ч. 2 і 3 ст. 87 КК України).

Згідно з положеннями Проекту указом про помилування щодо особи, яка відбуває покарання у виді ув'язнення на певний строк, може бути передбачено: а) припинення подальшого виконання покарання або б) скорочення невідбутої частини покарання (ч. 2 ст. 3.5.2. Проекту). Указом про помилування щодо особи, яка відбуває довічне ув'язнення, може бути передбачено: а) заміна довічного ув'язнення, після відбуття особою не менше 25 років цього покарання, ув'язненням на строк не менше 10 років або б) припинення подальшого виконання покарання після відбуття особою не менше 35 років

цього покарання (ч. 3 ст. 3.5.2. Проекту). Під час вирішення питання про помилування враховуються: а) ступінь тяжкості вчиненого злочину, б) строк відбутого особою покарання, в) ставлення особи до вчиненого злочину і стан здійснення нею реституції та компенсації, г) ризик вчинення особою нового злочину, д) обставини, що доводять доцільність помилування особи, і е) думка адміністрації установи виконання покарань, спостережної комісії, потерпілої особи про доцільність помилування особи.

Отже, у Проекті щодо механізму застосування помилування залишаються невирішені ті ж проблеми, що й в чинному кримінальному законодавстві, зокрема питання конкретних строків відбуття покарання після впливу яких можливо звернутися засудженому про помилування у вигляді заміни невідбутої частини покаранням більш м'яким чи звільнення від відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення.

Повертаючись до змісту помилування, акцентую увагу на тому, що воно повинно передбачати його пом'якшення, у цьому аспекті виникає запитання чи є пом'якшенням заміна довічного ув'язнення, після відбуття особою не менше 25 років цього покарання, ув'язненням на строк не менше 10 років, передбачене Проектом, що в сумі складатиме 35 років? З одного боку заміна довічного ув'язнення конкретним строком – це пом'якшення, а з іншого – 35 річний термін ув'язнення не завжди можна розглядати як пом'якшення, гуманізацію порівняно з положеннями чинного Указу Президента України «Положення про порядок здійснення помилування» від 21.04.2015 р., який передбачає максимальний термін 25 р. позбавлення волі. Можливо доцільно було викласти п. а ч. 3 ст. 3.5.2. Проекту в наступній редакції: «Указом про помилування щодо особи, яка відбуває довічне ув'язнення, може бути передбачено: а) заміна довічного ув'язнення, після відбуття особою не менше 25 років цього покарання, ув'язненням на строк до 10 років». Однак, це дозволить Президенту широко застосовувати дискрецію в обранні відповідних строків при помилуванні, а це вкотре доводить, що інститут помилування – це здійснення судової функції призначення покарання, що суперечить поняттю покарання, яке застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду (ст. 3.1.1. Проектом), а не актом президента про помилування. Із цього приводу також виникає питання, чи не суперечить процедура помилування президента ч. 1 ст. 124 Конституції України, в якій зазначено, що правосуддя в

Україні повинно здійснюватися виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Згідно з ч. 6 ст. 3.5.2. Проекту указом про помилування у виняткових випадках може бути передбачено закриття кримінального провадження щодо особи, у тому числі поєднане із обміном її на особу, яка утримується чи притягується до кримінальної відповідальності або засуджена на тимчасово окупованій території України чи в іноземній державі. Із цього формулювання незрозуміло в яких саме виняткових випадках, щодо якої особи, за злочини яких ступенів можливе закриття кримінального провадження. Відсутність формальної визначеності в цьому питанні в КК України та КПК України може призвести до свавілля та порушення принципів КК України.

СЕКЦІЯ 2

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,
науковий співробітник 3-го науково-
дослідного відділу науково-дослідної
лабораторії проблем правового та
організаційного забезпечення діяльності
Міністерства Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПІЗНАННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ В СУДАХ УКРАЇНИ

У кримінальному процесі України, безперечно, важливе місце займає доказування кримінальних правопорушень, в тому числі проступків, що вибудовується з метою виконання завдань, закріплених у ст. 2 кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), зокрема застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури; притягнення кожного хто вчинив кримінальне правопорушення до відповідальності та убезпечення від обвинувачення чи засудження невинних.

Так, питання доказування, а також закріплення його способів та методів у законодавстві, займають достатньо широку наукову площину досліджень та відображені працях таких науковців як Ю. П. Алєнін, Ю. М. Грошевий, В. Г. Гончаренко, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило та інші.

Одними із елементів, що в своїй сукупності утворюють процес доказування можна назвати слідчі (розшукові) дії, серед яких впізнання особи, що проводиться за порядком визначеним відповідно до ст. 228 КПК.

Так, перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу.

Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу. Окрім, забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, ту особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Пред'явлення для впізнання особи повинно також відповідати вимогам до проведення слідчих (розшукових) дій, зазначених у ст. 23 КПК. Так, слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи для впізнання, Винятками можуть бути лише випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення зазначеної вище слідчої (розшукової) дії.

Отже, беручи до уваги наведений вище порядок проведення впізнання у кримінальному процесі, слід зауважити, що законодавець максимально врахував конституційні права людини і громадянина, що гарантовані в основному законі України [1].

Охарактеризувати впізнання особи, серед іншого можна також за ознакою його суб'єктивності, а саме безпосереднім зв'язком із показаннями осіб, як джерелами доказів. Враховуючи наведене, а також особливості характерних ознак суб'єкту, що надає показання залежить кінцева оцінка судом проведеного впізнання, що прямо впливає на прийняття рішення по суті.

Проблеми використання результатів впізнання особи, отриманих на етапі досудового розслідування під час доказування в судах України виникають у випадках, коли має місце зміна показань особи, що надалі впливає на прийняття рішення судом по суті кримінального провадження.

Звернемо увагу, що згідно ст. 7 та ст. 23 КПК закріплено засаду безпосередності дослідження показань осіб. Згідно якої суд отримує усно такі показання, окрім не можуть бути визнаними як доказ відомості, що містяться в показаннях, які не були предметом безпосереднього дослідження суду [2].

Враховуючи вимоги ст. 23 КПК, слід провести аналіз судової практики на предмет її відношення до процесу доказування кримінального правопорушення.

Як убачається з матеріалів кримінального провадження, під час досудового розслідування було проведено впізнання за участю потерпілих, які впізнали особу, що у співучасті з іншою вчинила кримінальне правопорушення.

Показання, надані потерпілими, під час судового розгляду були змінені, а саме потерпілі надали показання, якими заперечили факт впізнання, та пояснили, що раніше вказували на зазначену особу, як на таку, що вчинила щодо них кримінальне правопорушення помилково.

Судом було взято до уваги показання надані потерпілими в судовому засіданні, відповідно протокол пред'явлення особи для впізнання не прийнято як доказ та не враховано під час постановлення рішення.

Так, згідно вироку суду, особу було визнано невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення та виправдано у зв'язку з невстановленням достатніх доказів для доведення її винуватості [3].

Слід зауважити, що безпосередність дослідження доказів у суді не означає беззаперечного прийняття тільки тих показів, що надані особою під час судового розгляду. Саме поняття дослідження передбачає ту чи іншу діяльність, а саме процес, відповідно суд зобов'язаний враховувати як показання надані особою на стадії досудового розслідування так і ті, що надані нею під час судових засідань. Надаючи оцінку показанням особи, зокрема у випадку зміни особою таких показань, суд повинен враховувати наступне.

Так, під час оцінки показань осіб, суд повинен брати до уваги особливості сприйняття інформації, пам'яті людини, психологічні фактори. Відмежовувати зазначене від надання завідомо неправдивих показів та елементів протидії зацікавлених осіб правовому розслідуванню. Для цього необхідним є комплексний підхід до оцінки показань, який повинен враховувати належність відомостей наданих особою під час впізнання на етапі досудового розслідування в контексті загальної бази доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96–вр/print>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Рішення Верховного Суду від 05 березня 2020 року. Справа № 666/5448/15-км. Київ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88103418>.

Бутрин Олександр Володимирович,
судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ

У роботі працівників системи МВС України часто виникає необхідність встановлення особи чи групи осіб для підтвердження їх анкетних даних, або встановлення особи причетної до одного чи декількох правопорушень. У цьому їм допомагає розділ криміналістики-дактилоскопія, що вивчає папілярні візерунки на пальцях та долонях рук, і дає можливість ідентифікувати людину за ними. Адже відомо, що папілярні узорі є унікальними. Саме тому ще у 19 ст. деякі науковці запропонували використовувати особливості папілярних візерунків людини при розкритті та розслідуванні злочинів та розшуку людей, адже на той час, як і сьогодні, встановлення особи за слідами папілярних узорів є одним із найефективніших способів з поміж інших. Приблизно тоді в Європі та за її межами почали створюватись та використовуватись криміналістичні обліки осіб, які були затримані за підозрою чи при вчиненні кримінальних правопорушень, на котрих складались дактилокарти, і заносились до спеціальної картотеки. Завдяки використанню таких обліків збільшилось розкриття злочинів, однак для цього потрібно було докласти великі зусилля, оскільки кожна дактилокарта і кожен слід порівнювались між собою особисто працівниками. Оскільки дактилокарти здебільшого належали особам що могли бути причетними до правопорушень, виникла проблема недостатності порівняльного матеріалу. Тому у світовій практиці з'явилась ідея розширення кола осіб які повинні бути піддані обов'язковому дактилоскопіюванню, адже чим більше осіб на обліку тим більше матеріалу для порівняння. Наприклад, у деяких країнах СНД, у зв'язку з великою кількістю злочинів і значною міграцією населення було запроваджене дактилоскопіювання ширшого кола осіб де крім учасників кримінального чи адміністративного процесу були особи, чії професії та діяльність були безпосередньо пов'язані із ризиком для життя, а саме військовослужбовці та працівники інших структур.

Завдяки використанню комп'ютерів ефективність криміналістичних обліків збільшилась, оскільки зросла швидкість обробки даних та з'явилась можливість оперативної передачі інформації.

На теренах України, на початку 20 ст. використання криміналістики у слідчій і розшуковій діяльності розпочав Рудий Г. М., створивши у Києві антропометричний, фотографічний та довідковий відділи, а з першого січня 1904 року і дактилоскопічне бюро. З плином часу криміналістика розвилась, створювались спеціальні науково-технічні підрозділи, науково-дослідні центри, при МВС. Остаточне її формування настало після здобуття Україною незалежності, у вигляді науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів в усіх областях України.

У наш час в Україні система криміналістичних обліків функціонує в Експертній службі МВС, в структуру якої входить дактилоскопічний облік, призначений для:

- розшуку людей, які зникли безвісти;
- встановлення за невпізнаними трупами особи людини;
- підтвердження особи людини, яка раніше була піддана дактилоскопіюванню;
- встановлення осіб, які залишили сліди рук на місці події;
- встановлення фактів залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних злочинів [1, 2].

Складається даний облік із дактилокартотеки і слідотеки, що існують в паперовому та електронному варіантах. Картотека складається із дактилокарт осіб які були піддані дактилоскопіюванню, дактилокарт невпізнаних трупів та дактилокарт безвісно зниклих осіб, які були піддані дактилоскопіюванню до зникнення.

Картотека слідів рук складається зі слідів з місць нерозкритих злочинів, за фактом безвісно зниклих осіб та дактилокарт невпізнаних трупів введених як сліди. Основними видами перевірок за обліком є перевірка дактилокарт зі слідами, слідів зі слідами, слідів із дактилокартами та дактилокарт з дактилокартами [1].

Дактилокарти надходять на облік здебільшого із підрозділів Національної поліції, на котрі безпосередньо покладено функцію обов'язкового дактилоскопіювання таких категорій осіб як:

- 1) затримані за підозрою у вчиненні злочину;
- 2) взяті під варту;
- 3) звинувачуються у вчиненні злочину;
- 4) піддані адміністративному арешту [1].

Сліди на облік поступають після проведення судових дактилоскопічних експертиз, якщо вони були визнані як такі, що придатні для ідентифікації та залишені невстановленими особами [1].

Окрім цього за обліком можуть здійснюватись перевірки за запитами із правоохоронних органів інших держав.

Кількість ідентифікованих осіб, належність слідів тій чи іншій особі могла б значно зрости у випадку збільшення порівняльного матеріалу, а саме дактилокарт. Це поліпшило б ефективність та оперативність розкриття і розслідування злочинів. Цьому може сприяти розширення кола категорій осіб, які повинні бути піддані обов'язковому дактилоскопіюванню, а саме: військовослужбовців, осіб без постійного місця проживання, які мають доступ до наркотичних речовин і прекурсорів, осіб професія яких пов'язана із ризиком для життя, осіб які мають доступ до вибухових і легкозаймистих речовин, володіють холодною та вогнепальною зброєю, беруть участь у миротворчих місіях, осіб без громадянства, працівників Національної поліції. Також було б доцільно проводити дактилоскопіювання осіб на добровільній основі, які не відносяться до жодної із обов'язкових категорій. Це можливо лише у випадку внесення змін до наказу МВС України № 785 від 11.09.2001 та створення інших нормативно-правових актів, котрі будуть регулювати обов'язкове дактилоскопіювання.

Слід зазначити, що кількість встановлених осіб за невпізнаними трупами значно знизилась із прийняттям змін зазначених у наказі МВС № 454, а саме виключення такої категорій як «затримані за бродяжництво» [3]. Таку категорію осіб слід знову долучити до законодавства, у зв'язку із великою смертністю безхатченків.

Тому, внесення змін до чинного законодавства з метою розширення кола осіб, яких потрібно обов'язково дактилоскопіювати, змогло б сприяти вирішенню проблеми встановлення та розшуку осіб, що в результаті покращило б криміногенну ситуацію, збільшило б ефективність та оперативність розкриття злочинів, а це в свою чергу забезпечило б збереження правопорядку та спокою у нашій державі.

Список використаних джерел

1. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: наказ МВС України від 11.09.2001 № 785.

2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ МВС України від 10.09.2009 № 390.

3. Внесення змін до Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: наказ МВС України від 21.07.2011 № 454.

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності ННІ № 1 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПОЗИТИВНІ ТА ПРОБЛЕМНІ МОМЕНТИ В ЗАКОНОДАВСТВІ

Незалежно від ступеня тяжкості всі кримінальні правопорушення підлягали єдиному порядку розслідування. У КК України приблизно чверті від всіх складів злочину, становить категорія кримінального проступку. Це майже половина усіх кримінальних правопорушень, що вчиняються у країні [1]. Особливість кримінальних проступків в тому, що вони мають значно менший рівень суспільної небезпеки ніж злочин. Для ефективнішого розслідування тяжких злочинів і розвантаження слідчого, запровадили спрощений порядок розслідування. Повноваженнями слідчого під час проведення досудового розслідування проступків, наділяється (дівзнаання) дівзнавач.

До сьогоднішнього часу існує безліч дискусійних питань відповідно перекваліфікації злочинів у проступки Метою запровадження категорії кримінального проступку була декриміналізація низки злочинів, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, заміну їх такими заходами кримінально-правового впливу, які не тягтимуть за собою судимості, а в цілому – послаблення кримінально-правової репресії.

Некваліфіковані крадіжки, шахрайства, хуліганства, легкі тілесні ушкодження (усього 126 кримінальних правопорушень з Кримінального кодексу України) стали проступками. А також за підготовку до вчинення кримінального проступку особа не

притягається до відповідальності. У випадку із злочином це передбачено.

Отже, визначили проступками деякі зі злочинів невеликої тяжкості та до осіб, які вчинили кримінальні проступки, за які не застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Однак обрання стосовно осіб, які їх скоїли, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою й раніше було неможливим з огляду на нерозмірність застосування такого заходу забезпечення провадження [2].

Доцільно зауважити, що в попередній редакції (до 01.07.2020 р.) ст. 45 КК України особа могла бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям за умисний чи необережний злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості. На сьогодні у зв'язку із перерозподілом категорій злочинів, особи, які вчинили всі умисні правопорушення, санкції статей яких передбачають штраф понад 3000 н.м.д.г. та/або позбавлення волі, не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України [3, с. 286].

Аналогічна ситуація і відповідно до ст. 46 КК України, щодо особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Такі ж зміни стосуються і ст. 97 КК України, щодо звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, а також ст. 105 КК України.

Щодо позитивних змін з запровадження категорії кримінального проступку в зв'язку з декриміналізацією злочинів невеликої тяжкості то це

1.) зменшення стигматизації:

– санкція (покарання) ж за кримінальні проступки не пов'язана із позбавленням волі і значним штрафом (понад 51 тис. грн.), а засудження за їх вчинення (таких злочинів, що перекваліфіковані у кримінальні проступки) не тягне за собою правовий наслідок у вигляді судимості. Тобто після відбуття покарання така особа не матиме судимості;

– до особи, яка підозрюється у вчиненні проступку, можуть бути застосовані лише запобіжні заходи у вигляді

особистого зобов'язання та особистої поруки, аж ніяк не домашній арешт, застава чи тримання під вартою;

– зміна періоду, строку давності, якщо особа ухилялася від досудового розслідування чи судового розгляду, і продовжуватиметься лише після факту добровільної явки або затримання. Наразі цей термін становить 15 років для всіх злочинів, але у випадку кримінальних проступків його обмежено 5 роками.

2) збільшиться ефективність розслідування кримінальних правопорушень

– розвантаження слідчого, без відволікань на кримінальні правопорушення невеликої тяжкості, вивільнення часу для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

– зросте ефективність досудового розслідування кримінальних поступків (дрібних злочинів – крадіжки речей з машини, телефонів, велосипедів і т.д.).

3) швидкий розгляд кримінальних проступків, за умови дотримання процесуальних строків уповноваженими особами органом дізнання та судом [4, с. 301]. Спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання, доведеності вини особи, та винесення законного, обґрунтованого вироку суду у спрощені строки судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Є. Крапивін В Україні набули чинності кримінальні проступки: що це означає? *Реанімаційний пакет реформ* URL: <https://rpr.org.ua/news/v-ukraini-nabuly-chynnosti-kryminal-ni-prostupky-shcho-tse-oznachaie/>.

2. О. Татаров Кримінальні проступки: бути чи не бути? URL: <https://radako.com.ua/news/kriminalni-prostupki-buti-chi-ne-buti>

3. Т. Михайліченко Кримінальні проступки: особливості правового регулювання *Підприємництво, господарство і право* № 7, 2020 С. 284–290.

4. Бровко Н.І., Сімакова С.І Інститут кримінальних проступків як механізм спрощеного порядку досудового розслідування *Юридичний науковий електронний журнал* № 3, 2020 С. 298–301.

Гаврилюк Людмила Володимирівна,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
ДНДІ МВС України, кандидат
юридичних наук

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

Актуальним питанням сьогодення, що стоїть перед правоохоронними органами є пошук оптимальних шляхів підвищення ефективності протидії кримінальним правопорушенням, а також введення концептуально нових методик розслідування та удосконалення процедури досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Враховуючи, що в загальній кількості розслідуваних злочинів тяжкі та особливо тяжкі складають четверту частину, а злочини невеликої тяжкості або середньої тяжкості, такі як некваліфіковані крадіжки, становлять майже 50 % від усіх розслідуваних, що призводить до затягування органами досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також необґрунтованої тяганини при розслідуванні злочинів невеликої тяжкості [1], запровадження інституту кримінальних проступків та внесення відповідних змін до чинного законодавства, в деякій мірі покликані спростити процедуру розслідування правопорушень невеликої тяжкості, а також зменшити навантаження на органи досудового розслідування.

Особливо важливим для вирішення це питання було для органів досудового розслідування Національної поліції, до підслідності яких віднесено здебільшого справи щодо кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я людини, власності та у сфері господарської діяльності, злочини проти честі і гідності особи, громадської безпеки, порядку й моральності, проти довілля та деякі інші злочини. Також, як вбачається із статистичних даних основний тягар із розслідування кримінальних правопорушень покладається на слідчих Національної поліції. Зокрема, згідно із статистичними даними у 2018 році слідчими Національної поліції розслідувалися 2 056 844 кримінальних проваджень. Для порівняння: слідчими Служби безпеки України –

12 272 кримінальних проваджень, слідчими Державної фіскальної служби – 6 821 кримінальних проваджень, слідчими органів прокуратури – 24 995.

На сьогодні Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII внесені зміни до Кримінального кодексу України, якими запроваджено нову класифікацію кримінальних правопорушень, які поділяються на кримінальні проступки і злочини. Також прийняття згаданого закону, дало змогу законодавчо врегулювати застосування норм Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) з питань досудового розслідування проступків, яке здійснюється у формі дізнання та їх судового розгляду. Зокрема, визначено повноваження посадових осіб, які здійснюють досудове слідство проступків, керівника органу дізнання та особливості здійснення дізнання кримінальних проступків. Водночас застосування новітнього законодавства зазвичай викликає певні труднощі щодо апробації його на практиці, що вимагає пошуку оптимальних шляхів у розв'язанні зазначених проблем.

Необхідно зазначити, що поряд із удосконаленням форми досудового розслідування на сьогодні кардинально змінився підхід до процесу доказування у кримінальному провадженні. Зокрема, до процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК України (показання, речові докази, документи, висновки експертів), з поміж інших віднесено і висновок спеціаліста.

За загальним правилом, спеціаліст може бути залучений в кримінальному провадженні для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у передбачених КПК України випадках. Загалом процесуальний статус спеціаліста в кримінальному процесі має багато спільних рис з процесуальним статусом експерта, але між ними є й важливі відмінності.

На відмінно від експерта, спеціаліст не проводить спеціалізованих досліджень документів, доказів, об'єктів та процесів, що містять інформацію про обставини справи. У свою чергу експерт може бути залучений сторонами кримінального

провадження з обов'язковою умовою проведення експертного дослідження.

Згідно зі ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Тобто «фіксація» процесуально важливих результатів дій спеціаліста може відбуватися двома способами – отримання усної консультації сторонами кримінального провадження, та у формі складеного висновку. Відповідно до вимог ч.1 ст. 300 КПК України, висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта, який є докладним описом проведених експертом досліджень із відповідними висновками, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України).

З приводу зазначеного вважаємо, що в нормах КПК України необхідно уточнити з приводу яких питань спеціаліст може надавати усні консультації. Якщо вони стосуються питань, які мають доказове значення по кримінальному провадженню (на відміну від інформації, що міститься в усних консультаціях та стосується, перш за все, правильного режиму застосування аудіо та відеотехніки, тощо), відповідно дані консультації повинні бути оформлені у письмовій формі, як додаток до протоколу.

Також слід зазначити, що в статті 7¹ Закону України «Про судову експертизу» визначені підстави проведення судової експертизи (обстеження і дослідження), в якій також передбачено, що підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, уповноваженої особи іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [2]. Проте підстави та процесуальний порядок залучення спеціаліста в кримінальному провадженні законодавчо не визначено.

Отже, відповідні зміни у законодавство України, якими впроваджено інститут кримінальних проступків і нову процесуальну форму досудового розслідування сприятиме

розвантаженню слідчих органів досудового розслідування Національної поліції. Проте правові прогалини в інституті кримінальних проступків свідчать про необхідність його вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7279-%D0%B4&skl=9.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/print>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-17. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПІЛЬГОВИХ ІНСТИТУТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Одним із актуальних і дискусійних у вітчизняному кримінальному праві залишається питання запровадження в законодавство кримінального проступку та, зокрема, можливість застосування пільгових інститутів у разі його вчинення.

Так, Законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року [1] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 17 червня 2020 року [2] в Кримінальний кодекс України (далі – КК) внесені суттєві зміни, що стосуються інституту кримінального проступку та необхідності у зв'язку з цим вчасно усунути недоліки законодавства.

Відповідно до ч. 2 ст. 12 КК кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за

вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі[3]. Отже, фактично основним критерієм розмежування злочину та кримінального проступку став вид та розмір покарання за кримінальне правопорушення.

Розглянемо можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування у разі вчинення кримінального проступку.

Відразу звернемо увагу, що готування до кримінального проступку не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК).

Щодо звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених розділом IX Загальної частини КК, то передумовою звільнення у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею на поруки, зміною обстановки є вчинення особою вперше кримінального проступку, крім корупційних кримінальних правопорушень. Тобто, мова йде про те, що особа або фактично раніше не вчиняла кримінальних проступків або проступок втратив своє правове значення.

Зауважимо, важливим кримінально-правовим наслідком вчинення кримінального проступку є погашення судимості відразу після відбуття покарання.

Підставами для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є щире покаяння, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення і повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Причому зазначені підстави мають бути у сукупності. Виняток можуть становити випадки, коли кримінальним проступком не були завдані збитки чи заподіяна шкода.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим можливе з підстав примирення та відшкодування потерпілому завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Зазначені види звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язковими для суду.

Також особу можуть звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням. Підставою цього виду звільнення є щире розкаяння особи. Умовою звільнення – протягом року з дня передачі особи на поруки вона

має виправдати довіру колективу, не ухилятися від заходів виховного характеру та не порушувати громадського порядку.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки передбачає дві самостійні підстави: вчинене діяння втратило суспільну небезпечність або особа перестала бути суспільно небезпечною.

Причому останні два види звільнення від кримінальної відповідальності – це право, а не обов'язок суду.

Щодо строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, то особа звільняється від неї, якщо з дня вчинення кримінального проступку і до дня набрання вироком законної сили минуло два роки – у разі, якщо за вчинене діяння передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі; три роки – у разі покарання у виді обмеження волі. Такі ж строки передбачені і для давності виконання обвинувального вироку.

Звернемо увагу на некоректні зміни до ч. 2 ст. 49 КК. Мова йде про зупинення і відновлення давності. Зміни, які логічно стосуються третього речення частини, внесені у друге речення. Отже, ч. 2 ст. 49 повинна мати редакцію: «Перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, ухилилася від досудового розслідування або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення кримінального правопорушення минуло п'ятнадцять років, а з часу вчинення кримінального проступку – п'ять років». Крім того, у третьому реченні доцільно було б не міняти «злочин» на «кримінальне правопорушення».

Що стосується звільнення від покарання та його відбування, то відповідно до ч. 4 ст. 74 КК особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною.

Вчинення кримінального проступку має значення при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (засуджений має відбути не менше половини строку покарання), при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (засуджений має фактично відбути не менше третини строку покарання).

Враховується також вчинення кримінального проступку неповнолітнім у разі його звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Наприклад, неповнолітнього, який вперше вчинив кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання (ч. 1 ст. 97 КК).

Отже, закон про кримінальну відповідальність передбачає широко можливість звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування у разі вчинення кримінальних проступків. Разом з тим, запровадження в КК інституту кримінального проступку вимагає подальшого вдосконалення кримінального законодавства, хоча й зближує Україну із законодавством країн Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон від 22 лист. 2018 р. № 2617-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n30>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»: Закон від 17 черв. 2020 р. № 720-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-20#n7>.

3. Кримінальний кодекс України: Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Каменський Дмитро Васильович,
завідувач кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету, доктор юридичних наук,
доцент

ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОГО ЗМІСТУ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Наразі загальновідомо (принаймні у фаховому правничому середовищі), що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних

правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII (далі – Закон про кримінальні правопорушення) були внесені наскрізні зміни в текст КК у частині введення в офіційний обіг поняття «кримінальне правопорушення» замість раніше вживаного «злочин», а також поняття «кримінальна протиправність» замість «злочинність». Починаючи з 1 липня 2020 р., офіційна класифікація кримінальних правопорушень передбачає їх поділ на два види – кримінальні проступки і злочини (ч. 1 ст. 12 КК в новій редакції). У ч. 2 ст. 12 КК зазначено, що кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше 3 тис. НМДГ або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Злочини, відповідно, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Основний задум вітчизняного законодавця тут полягав у тому, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства. Тобто йдеться про прагматичне «розвантаження» системи кримінальної юстиції з метою використання додатково отриманих ресурсів для розслідування більш небезпечних діянь – злочинів.

Законом про кримінальні правопорушення були внесені зміни в санкції багатьох статей Особливої частини КК, зокрема, і наприклад, про економічні правопорушення (розділ VII Особливої частини КК). Так, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 211, ч. 1 ст. 212, ч. 1 ст. 212-1, ст. 219, ч. 1 ст. 220-1, ч. 1 ст. 220-2, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 223-1, ч. 1 ст. 224, ч. 1 ст. 229, ч. 1 ст. 232-1, ч. 1 ст. 232-2 КК відтепер, після суттєвого підвищення законодавцем верхньої (та нижньої) межі розміру покарання у виді штрафу, описують нетяжкі злочини. Своєю чергою, ст. ст. 206, 213, 216, 227 та 232 КК описують, із огляду на розмір передбачених ними видів покарань, економічні кримінальні проступки.

Примітно, що нетяжкі злочини, які на підставі нормативних змін стали проступками, утворюють близько чверті від загальної кількості складів злочинів, визначених у КК. Водночас на практиці (за наявними статистичними даними) в загальній кількості розслідуваних злочинів нетяжкі складають майже 50 %.

Окреслені суттєві зміни наводять на думку про загальну схожість української та американської моделей класифікації

злочинів (кримінальних правопорушень). Якщо в Сполучених Штатах, услід за англійським кримінальним правом, має місце усталений поділ на місдімінори (злочини невеликої тяжкості, максимальне покарання за які становить позбавлення волі строком на один рік) та фелонії (тяжкі злочини, які караються позбавленням волі на строк понад один рік), то вітчизняний кримінальний закон наразі окремо визнає кримінальні проступки та злочини, відповідно. Їхні кількісно-якісні характеристики, звичайно, відрізняються, однак сам принцип поділу на ці дві ключові групи видається схожим. Важливо додати й те, що в основу обох національних моделей класифікації протиправних посягань законодавцем покладена ідея спрощеного («економного») порядку кримінального переслідування (досудового розслідування) за нетяжкі види протиправних посягань [1, с. 212]. Час покаже, наскільки такий поділ, із відповідними юридичними наслідками, був ефективним.

Фактично, констатує О. Дроздова, законодавець просто переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно із злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Власне, необхідність поділу була закладена ще під час прийняття нового Кримінального процесуального кодексу. Аналогічний поділ правопорушень на злочини і кримінальні проступки існує в інших країнах, зокрема, у ФРН, Естонії, Латвії, Швейцарії, Угорщини, Туреччині [2].

М. Хавронюк, активний прибічник ідеї запровадження інституту проступків у національне кримінальне право, аргументує, що підставою для виокремлення проступків як окремого виду правопорушення є тільки його інакша, відмінна від злочину й адміністративного правопорушення, правова природа: це діяння, яке, з одного боку, не спричинює значної чи тяжкої шкоди в розумінні КК і не створює загрози спричинення тяжкої шкоди – і цим відрізняється від злочину, а з іншого, не є управлінським за своєю суттю – і цим відрізняється від адміністративного правопорушення. Відповідно, зауважує вчений: види стягнень за проступки повинні бути інакшими, м'якшими ніж покарання за злочини і суворішими ніж стягнення за адміністративні правопорушення; стягнення за проступки, на відміну від адміністративних правопорушень, зважаючи на характер проступку і стягнення за нього, завжди

повинен накладати суд – тому їх слід іменувати судовими стягненнями. Утім, зауважує вчений, вина особи у вчиненні проступку може встановлюватися не вироком, а іншим актом суду; накладення стягнення за проступок не повинно мати своїм наслідком судимість; однак, це не заперечує необхідність врахування їх при вирішенні питання про звільнення з роботи через втрату довіри, аморальність проступку тощо, як це передбачено Кодексом законів про працю України, або питання про можливість займати певні посади, бути присяжним тощо; держава не повинна витрачати ресурси для розслідування таких малозначних форм діянь, як готування до проступку, замах на проступок, пособництво в проступку [3, с. 134–136].

У науковій статті, присвяченій визначенню ролі інституту проступків для диференціації кримінальної відповідальності, Н. Антонюк критикує певною мірою «механічний» підхід законодавця до поділу кримінально-караних діянь на проступки та злочини. Адже, наполягає вона, існуючий поділ побудований на фактичній зміні санкцій із метою віднесення певного діяння до злочинів або ж проступків. І такий процес «підтягування» санкцій має низку недоліків. Поділ на проступки та злочини має бути спрямованим на досягнення певної цілі саме для матеріального права, а не для процесуального. Тому варто більш конкретно спробувати сформулювати саме матеріально-правові підстави для обґрунтування такого поділу. Перевага процесуальних передумов для появи інституту проступків над матеріальними є недопустимою [4, с. 158–172].

Насамкінець зазначу, що відповідно до засад реформування законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері, розроблених авторами проекту нового КК, кодифікації повинно підлягати не лише кримінальне законодавство України, а й інші акти, які регламентують відповідальність за публічні правопорушення. Відтак *delegeferenda* передбачається розробка трьох кодифікованих актів: 1) Кодексу України про відповідальність за порушення(в ньому будуть передбачені такі діяння, до відповідальності за які особа притягується в адміністративному порядку за невиконання чи неналежне виконання правил в певній сфері та полягатиме, як правило, у накладенні штрафу безпосередньо під час виявлення порушення); 2) Кодексу України про відповідальність за проступки(в якому будуть передбачені такі діяння, до відповідальності за які особа притягується виключно судом, але без виникнення стану

судимості); 3) Кодекс України про відповідальність за злочини (Кримінальний кодекс України).

За межами цих трьох Кодексів, наполягають автори реформаторської концепції, не може бути жодного нормативно-правового акту, який передбачав би відповідальність фізичної особи за порушення, проступок чи злочин. Ба більше, ці кодекси повинні базуватися на єдиних принципах, мати спільний понятійний апарат, а також однакові правила кваліфікації та визначення правових наслідків, у них мають бути узгодженими критеріїв визначення шкоди і досягнуто те, що «нижня межа злочину є верхньою межею проступку» і т.п. [5].

Очевидно, що досягнення єдності та узгодженості нормативного матеріалу на рівні трьох згаданих кодексів стане надзвичайно важким завданням. До того ж окремі науковці небезпідставно наголошують на тому, що всі кримінально-карані правопорушення варто зосередити в єдиному нормативному акті. Поява поряд із Кодексом України про адміністративні правопорушення ще двох кодексів про проступки та злочини викликає наукову критику [4].

Список використаних джерел

1. Каменський Д.В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження: монографія / передне слово д-ра юрид. наук, проф. О.О. Дудорова. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1128 с.

2. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці. Закон і Бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni-prostupki_5-aspektiv-noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html.

3. Хавронюк М.І. Проступок, його сутність і порядок досудового розслідування та судового розгляду: новітні середньоазійські підходи у порівнянні із вже відомими. *Право України*. 2020. № 2. С. 119–137.

4. Антонюк Н. Роль інституту проступків для диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 11. С. 158–172.

5. Концепція реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>.

Лапкін Андрій Васильович,
доцент кафедри судоустрою
та прокурорської діяльності
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОЦІЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Актуальність обрано теми зумовлена впровадженням у національне законодавство категорії кримінальних проступків, перша практика застосування якого створює підстави для формулювання попередніх висновків про доцільність та ефективність цього інституту.

Інститут кримінальних проступків набув значного поширення в зарубіжній практиці, зокрема в Австрії, Великобританії, Бельгії, Іспанії, Латвії, Литві, Нідерландах, США, ФРН, Франції та ін. Разом з тим в Україні впровадження цього інституту кримінальних проступків відбувалося повільно і складно. Хоча його необхідність було передбачено ще у Концепції реформування кримінальної юстиції від 8 квітня 2008 р., а порядок кримінального провадження при його застосуванні визначено у КПК України від 2012 р., відповідний закон набув чинності лише 01.07.2020. Причини такої затримки вбачаються у відсутності чіткої концепції та єдиного розуміння місця і ролі інституту кримінальних проступків у національному законодавстві.

При цьому один із варіантів цього інституту передбачав віднесення до категорії кримінальних проступків злочинів невеликої тяжкості, а інший – об'єднання в його межах найменш суспільно небезпечних злочинів та найбільш істотних адміністративних правопорушень, які мають «судову юрисдикцію» і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібні хуліганство, викрадення чужого майна тощо). Останній з цих варіантів створював загрозу суттєвого перевантаження системи кримінальної юстиції з огляду на зростання обсягу кримінальних правопорушень. Проте саме цей варіант обрав законодавець. Згідно із ч. 2 ст. 12 КК України в редакції Закону від 22.11.2018, кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в

розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

При цьому слід виходити з того, що поділ кримінальних правопорушень на кримінальні проступки та злочини зумовлений ступенем суспільної небезпечності відповідних діянь. При цьому розглядаючи питому вагу злочинів різного ступеня тяжкості за останні роки, варто відмітити, що у 2017 р. із загальної кількості 523 911 кримінальних проваджень 16 586 здійснювалися щодо особливо тяжких злочинів, 198 074 – тяжких злочинів, 202 424 – злочинів середньої тяжкості, 106 827 – злочинів невеликої тяжкості; у 2018 р. ці показники склали відповідно 487 133, 15 691, 167 986, 196 688, 106 768; у 2019 р. – 444 130, 15 368, 140 468, 177 811, 110 483. Таким чином, питома вага кримінальних проваджень щодо особливо тяжких злочинів складає 3,1-3,5 %, щодо тяжких злочинів – 31–38 %, злочинів середньої тяжкості – 38–40 %, злочинів невеликої тяжкості – 20–25 %. При цьому якщо показник розкриття (повідомлень про підозру) у кримінальних провадженнях стосовно тяжких і особливо тяжких злочинів становить 30–33 %, то для злочинів невеликої тяжкості він складає 35–36 %, а щодо злочинів середньої тяжкості – 45–46 %.

Таким чином, з точки зору матеріального права інститут кримінальних проступків є однією зі складових диференціації кримінальних правопорушень за ступенем їх суспільної небезпечності. З цієї точки зору перспективи його удосконалення вбачаються в уточненні кола кримінальних проступків шляхом віднесення до нього тих чи інших суспільно небезпечних діянь.

Разом з тим основне значення інституту кримінальних проступків, яке визначає його доцільність, лежить у сфері процесуального порядку притягнення осіб, що їх вчиняють, до кримінальної відповідальності. При цьому очевидно, що здійснення кримінального провадження щодо всіх категорій кримінальних правопорушень в однаковому порядку є невиправданим, оскільки призводить до затягування розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, а також необґрунтованого ускладнення розслідування злочинів невеликої тяжкості. Система кримінальної юстиції об'єктивно неспроможна приділяти всім без винятку кримінальним правопорушенням однакову увагу і спрямовувати рівні ресурси на протидію їм. Відповідно, кримінальні проступки як найменш суспільно небезпечні кримінальні правопорушення не

вимагають такого ж ступеня за діяння системи кримінальної юстиції та зусиль її співробітників, як злочини. Зважаючи на це, видається цілком виправданою диференціація кримінального провадження, а разом з ним – і порядку здійснення прокурором кримінального переслідування залежно від ступеня суспільної небезпечності кримінальних правопорушень.

Така диференціація передбачає спрощення, прискорення і скорочення кримінального провадження відносно кримінальних проступків. Його спрощення передбачає відмову від деяких заходів процесуального примусу та процедур (наприклад, обмеження застосування певних запобіжних заходів та проведення НСРД тощо), а також послаблення певних процесуальних гарантій. Скорочення стосується об'єднання певних етапів та стадій кримінального провадження (наприклад, підготовчого провадження і судового розгляду). Прискорення – встановлення скорочених строків досудового розслідування тощо.

При цьому спрощене провадження щодо кримінальних проступків дозволяє уникнути надмірної тривалості кримінального провадження та спростити процедуру його здійснення, що сприяє швидкому та повному розв'язанню правового конфлікту та задоволенню інтересів усіх його учасників. Крім того, це веде до оптимізації діяльності органів кримінальної юстиції щодо виявлення, розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. В результаті стає можливим перерозподілити ресурси системи кримінального правосуддя на протидію найбільш значним загрозам, скоротити тривалість проваджень у незначних справах, а також зменшити навантаження на органи прокуратури, слідства та суду.

З процесуальної точки зору одним із найважливіших концептуальних питань інституту кримінальних проступків є межі та обсяг спрощення та скорочення кримінального провадження, яке проводиться щодо них. Згідно з КПК України, таке спрощення стосується деяких аспектів досудового розслідування, а найголовніше – можливості вирішення справи судом без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, а також в обмеженні оскарження вироку. В контексті Рекомендації № R (87) 18 КМ РЄ щодо спрощення кримінального судочинства, такий підхід розглядається як спрощені процедури та спрощення звичайних судових процедур (п. II «с», п. III «а» Рекомендації), тобто являє собою ординарну модель спрощеного провадження. На наш погляд, це пов'язано з тим,

що така модель не використовує всіх можливостей спрощення кримінального провадження, зокрема таких як сумарні процедури та позасудове врегулювання, перспективною сферою впровадження яких вбачається саме кримінальне провадження щодо кримінальних проступків. Зважаючи на це, найбільш оптимальним для України видається «гібридний» підхід, який передбачає поєднання повноважень прокуратури та суду у спрощенні провадження щодо кримінальних проступків.

Таким чином, особливості кримінального провадження щодо кримінальних проступків безпосередньо позначаються на діяльності уповноважених суб'єктів у цій сфері, передусім органів досудового розслідування та прокурорів, яка відповідно також спрощується та скорочується. Це проявляється у тому, що такі провадження можуть розслідуватися співробітниками органів досудового розслідування, чий рівень освіти та кваліфікації є нижчим, ніж у слідчих, що отримало своє втілення у визначенні статусу дізнавачів. Крім того, провадження щодо кримінальних проступків не потребують активної участі прокурора, допускають зниження рівня інтенсивності контролю за органом розслідування і делегування йому певних повноважень обвинувального характеру. Водночас спрощення процесуальної форми створює ризики порушення прав сторони захисту, які частково компенсуються обмеженням щодо застосування заходів примусу та зниженням суворості кримінально-правових санкцій.

В підсумку необхідно підтримати доцільність впровадження інституту кримінальних проступків як такого, що дозволяє у спрощеному, скороченому та прискореному порядку забезпечити найбільш економне вирішення малозначних кримінально-правових конфліктів. Це не виключає необхідності його розвитку й удосконалення як у кримінально-правовому, так і в кримінальному процесуальному напрямах.

Никифорчук Дмитро Йосипович,
начальник відділу організації наукової
діяльності і захисту прав
інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор;
Чемерис Дмитро Дмитрович,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оперативно-розшукова діяльність отримала легітимність після прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» 18.02.1992 [1]. До цього часу вона проводилася в рамках відомчих наказів МВС як вихідних положень при вирішенні покладених на оперативні підрозділи міліції завдань [2].

Прийняття нових законів та нормативних актів щодо регламентування оперативно-розшукової діяльності, постійне зростання наукових досліджень стосовно проблем та доцільності оперативно-розшукової діяльності як науки, правозастосовна діяльність оперативних підрозділів різних відомств і сьогодні призводять до необхідності постійного внесення змін у закон «Про ОРД». Так з 1992 року по теперішній час Верховною Радою України окремими Законами регулярно (практично кожного року) вносилися відповідні зміни у даний закон: № 2549-XII від 07.07.92, № 2932-XII від 26.01.93, № 3784-XII від 23.12.93, № 85/98-ВР від 05.02.98, № 312-XIV від 11.12.98, № 1381-XIV від 13.01.2000, № 2181-III від 21.12.2000, № 2246-III від 18.01.2001, № 3111-III від 07.03.2002, № 662-IV від 03.04.2003, № 747-IV від 15.05.2003, № 762-IV від 15.05.2003, № 965-IV від 19.06.2003, № 1130-IV від 11.07.2003, № 2322-IV від 12.01.2005, № 2600-IV від 31.05.2005, № 3200-IV від 15.12.2005, № 1254-VI від 14.04.2009, № 2258-VI від 18.05.2010, № 2397-VI від 01.07.2010, № 2756-VI від 02.12.2010, № 2939-VI від 13.01.2011, № 3334-VI від 12.05.2011, № 3412-VI від 19.05.2011, № 4652-VI від 13.04.2012, № 5463-VI від 16.10.2012, № 406-VII від 04.07.2013, № 1697-VII від 14.10.2014, № 1698-VII від 14.10.2014, № 193-VIII від 12.02.2015, № 198-VIII від 12.02.2015, № 267-VIII від 19.03.2015, № 580-VIII

від 02.07.2015, № 794-VIII від 12.11.2015, № 901-VIII від 23.12.2015, № 1492-VIII від 07.09.2016, № 1798-VIII від 21.12.2016, № 1965-VIII від 21.03.2017, № 2505-VIII від 12.07.2018, № 2720-VIII від 16.05.2019, № 113-IX від 19.09.2019, № 285-IX від 12.11.2019, № 720-IX від 17.06.2020, № 912-IX від 17.09.2020.

Вказане свідчить, що назріла необхідність в опрацюванні тих пропозицій, які протягом багатьох років надходили і надходять від науковців та практиків з метою їх узагальнення і розробки нового закону «Про оперативно-розшукову діяльність».

Окрім цього, на думку авторів, недосконалість положень чинного Закону «Про ОРД» обумовлює необхідність прийняття великої кількості підзаконних нормативних актів відомчого характеру. І взагалі це негативно впливає на всю систему нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, ускладнює вирішення завдань, що стоять перед оперативними підрозділами Національної поліції України та значно знижує ефективність протидії злочинності.

Список використаних джерел

1. Гусаров С. М. Генезис запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у законодавство та практичну діяльність правоохоронних органів України // Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 35–39.

2. Никифорчук Д.Й. Чемерис Д.Д. Теоретичні аспекти організації і тактики розшуку безвісно зниклих осіб в сучасних умовах: Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук журн. / [редкол.: В.В. Черней (голова) та ін.] . Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. № 2 (107). с. 72–82.

Орловська Наталя Анатоліївна,
начальник кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної
діяльності Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Запровадження інституту кримінального проступку в КК (через кілька років після появи у КПК), залишається одним із найбільш спірних законодавчих рішень. Різні аспекти цієї проблематики висвітлені у багатьох фахових публікаціях,

значна кількість яких була оприлюднена у 2018–2019 рр., а також в ході обговорення проєкту КК України. Але з кінця 2020 р. відбулося певне поживавлення дискусій щодо процесуальних аспектів кримінальних проступків. Йдеться про активізацію роботи Комісії з питань правової реформи, а також проголошення намірів парламенту «запровадити елементи прямої демократії на рівні мирових судів» [1].

Однак чи є зрозумілою мета, яку переслідувала держава при впровадженні кримінального проступку? Вбачається, що тут можна говорити про кримінально-правові та кримінальні процесуальні аспекти проблеми.

Ще у 2008 р. у Концепції реформування кримінальної юстиції (далі - Концепція) було зазначено, що запровадження інституту кримінальних (підсудних) проступків переслідує низку цілей, серед яких «гуманізація кримінального законодавства» [2]. З цього випливає, що кримінальне законодавство є занадто суворим, у чому виявляється надмірна кримінальна репресія. І для того, щоб не поширювати практику фактичного пом'якшення санкцій судом (зокрема, через призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини, що в багатьох випадках дає можливість звільнити особу від відбування покарання з випробуванням на підставі ст.75 КК), було визнано доцільним перевести частину злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки.

У зв'язку з цим доцільно звернути увагу, що підстави запровадження кримінальних проступків можна визначити з огляду на кримінальну ситуацію. Наприклад, в Білорусі подібна ініціатива була артикульована судовою владою через те, що 65% зареєстрованих злочинів там складають діяння, що не становлять значної суспільної небезпечності [3, с. 24].

На наш погляд, гуманізація кримінальної юстиції і позитивна динаміка злочинності та зміни у її структури не можна вважати однопорядковими чинниками, на яких базується прийняття рішень щодо системних змін кримінального законодавства. Саме кримінальна ситуація мала б бути первинною умовою для запровадження кримінальних проступків та, як наслідок, оновлення в цілому підходу до класифікації кримінальних правопорушень. Однак якщо звернутися до вітчизняної кримінальної статистики у період, коли ухвалювалася Концепція, то більш-менш стійке зниження кількості зареєстрованих злочинів прийшлося на період з

2005 по 2008 рр. (- 19,9 %). Але вже з 2009 р. зростання почалося знову, при цьому порівняно з 2008 р. у 2009 р. приріст зареєстрованих злочинів становив 11,6 %. Щодо структури злочинності за критерієм ступеня тяжкості зареєстрованих злочинів, то кількість діянь середньої тяжкості у той період була стабільно у два рази більше, ніж злочинів невеликої тяжкості. Тому кримінальна ситуація в Україні навряд чи могла розглядатися у якості реального аргументу для відповідних змін нормативного тексту.

Ідея зміни пенальної (каральної) політики держави за рахунок запровадження кримінальних проступків також виглядає недостатньо аргументованою. Так, в Концепції було наголошено на намаганні «обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями». Але залишається незрозумілим, що заважало змінити підхід до формування санкцій злочинів невеликої тяжкості, виключивши з них покарання у виді позбавлення волі. Таке рішення, не порушуючи традиції кримінального права, з таким же успіхом призвело б до зменшення «в'язничного населення», як і наявність кримінальних проступків.

Ще одним популярним аргументом на користь кримінальних проступків була відмова від інституту судимості у разі засудження за їх вчинення. Однак згідно чинної редакції ст. 89 КК такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання. З огляду на те, що за кримінальні проступки можливо застосування, наприклад, виправних робіт терміном до 2 років, обмеження волі терміном до 5 років, то судимість при кримінальному проступку все ж виникає і може тривати кілька років. Тому наголошувати на відсутності судимості за кримінальні проступки немає підстав.

Щодо кримінального процесуального контексту запровадження кримінальних проступків у Концепції наголошувалося на доцільності створення мирових судів, яким на розгляд мали б передаватися справи про вчинення кримінальних проступків. Це мало б призвести до спрощення процедури притягнення винних у кримінальних проступках до юридичної відповідальності.

Звернемо увагу, що ще в 1985 р. у ст. 28 Керівних принципах в області попередження і кримінального правосуддя

в контексті розвитку і нового міжнародного економічного порядку було рекомендовано заохочувати різні форми участі громад для забезпечення більш простих та легких методів здійснення правосуддя, зокрема, і мирові суди.

Таким чином, принципово важливим аспектом наявності кримінальних проступків мала би бути спеціальна інстанція з їх розгляду. Але саме цього й не відбулося. В законодавстві України регламентовані особливості досудового розслідування кримінальних проступків (глава 25 КПК) та провадження щодо них (параграф 1 глави 30 КПК). При цьому створення мирової юстиції залишається на стадії обговорення концепції. З одного боку, історичний досвід та сучасна світова практика свідчать про певний позитив функціонування мирових судів, що виявляється, у першу чергу, у розвантаженні судів загальної юрисдикції, залученні громад до попередження кримінальної делінквентності, зменшенні державних видатків тощо. З іншого боку, звернемо увагу, що серед вітчизняних фахівців немає єдності у поглядах, зокрема, щодо того, чи мають мирові судді розглядати лише справи про кримінальні проступки або ще про злочини (без можливості призначати позбавлення волі), як створювати мирові суди, які вимоги висувати до мирових суддів, як фінансувати мирову юстицію тощо.

Таким чином, доходимо висновку, що доцільність запровадження кримінальних проступків викликає сумніви. Загалом складається враження поспіху, фрагментарності та інституційної недоопрацьованості щодо зазначеного питання. Вбачається за необхідне повернутися до звичної системи класифікації злочинів за ступенем тяжкості й лише після ретельної розробки організаційно-правових питань мирової юстиції ставити питання про реформування кримінального законодавства в частині кримінальних проступків.

Список використаних джерел

1. Стефанчук анонсував законопроект про відкликання народних депутатів. 03 лют. 2021 р. (Інформація з екрану). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3183942-stefancuk-anonsuvav-zakonoproekt-pro-vidklikanna-narodnih-deputativ.html>.
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>.

3. Богатенок В. О., Беляев Г. А., Золотуха В. И., Шафалович А. А. Уголовный проступок как новелла в уголовном законодательстве Республики Беларусь. *Теоретико-прикладные вопросы развития досудебного производства по уголовным делам на современном этапе* : сб. ст. междунар. науч.-практ. конф., Новополоцк, 26–27 сент. 2019 г. : в 2 т. / Полоц. гос. ун-т ; редкол.: И. В. Вегера (отв. ред) [и др.]. Новополоцк : Полоц. гос. ун-т, 2019. Т. 1. С. 22–31.

Самбор Микола Анатолійович,
начальник сектора моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної поліції
в Чернігівській області, депутат
Прилуцької районної ради, кандидат
юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти
України

СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЩО НЕ Є ЙОГО УЧАСНИКАМИ, ОДНАК СТОСОВНО ЯКИХ ВИРІШУЮТЬСЯ ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ЇХНІХ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ

Сфера кримінального процесуального законодавства є надважливою, оскільки саме її межах встановлюється істина, здійснюється охорона і захист прав, свобод та інтересів людини, суспільства і держави від суспільно небезпечних протиправних діянь – кримінальних правопорушень, як кримінальних проступків, так і тим паче від злочинів, забезпечується відновлення порушених у наслідок вчинення кримінальних правопорушень прав, свобод та інтересів, а також відновлюються вказані об'єкти захисту. Кримінальне провадження, що здійснюється у межах кримінального процесуального законодавства, яке складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та інших законів України.

Нормою ст. 3 КПК України визначено, що учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження (з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених

цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники), потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник. А чи є вказаний перелік учасників кримінального провадження вичерпним, а відтак чи є вичерпним коло суб'єктів, які беруть участь у кримінальному процесі, та стосовно кого у кримінальному провадженні можуть вирішуватися питання про права, свободи та інтереси, а точніше особливості їх використання та здійснення. Адже гарантії реалізації прав, свобод та інтересів людини, їх охорона та захист визнані державою, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод не допускається, задекларовано у ст. 22 Конституції України.

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження стверджується у ст. 2 КПК України. Особливістю вказаної норми є те, що кримінальне процесуальне законодавство перебуває на сторожі прав, свобод та інтересів виключно учасників кримінального провадження, перелік яких нами озвучено вище. Разом із цим у рамках кримінального провадження часто вирішуються питання щодо використання прав, свобод та інтересів особами, які не є учасниками кримінального провадження. Прикладом таких осіб є, як правило, власники нерухомого майна, транспортних засобів (власник житла, у якому мешкає підозрюваний чи обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, власник транспортного засобу, на якому пересувався фігурант чи підозрюваний, обвинувачений тощо). Таким правом особи, яке може бути обмежено у рамках кримінального провадження, яка не є учасником кримінального провадження, є право власності. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб, зазначається у ст. 316 ЦК

України. Це є право на нерухомість та використання власності для надання останнього у оренду (найм), надання права на користування чи проживання у ньому, а так само володіння, користування транспортним засобом тощо. Однак, КПК України не містить норм, які б захищали права власників житла, яке визначено судом для цілодобового або у визначений час перебування підозрюваних, обвинувачених під час застосування домашнього арешту, або, наприклад, транспортного засобу, який використовував підозрюваний, обвинувачений для пересування під час огляду, обшуку, затримання та накладення арешту на такий. Така прогалина та неврегульованість КПК України у гарантії права на власність суб'єкта, який не є учасником кримінального провадження, вказує на необхідність звернення до конституційних основ правового порядку в Україні та фундаментальних цивільних засад реалізації права власності в Україні.

У ч. 4 ст. 13 Конституції міститься норма, яка визначає, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності. Впродовж сказаного у ст. 41 Конституції України закріплено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Окремо врегульовуються питання захисту права на житло. Так, ст. 30 Конституції України проголошено, що кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. Беззаперечним є те, що житло особи пов'язується з його особистим та сімейним життям та їх таємницею. Недарма конституційною нормою, викладеною у ст. 32 Конституції України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Вказані норми, спрямовані на захист власності розвинені у межах галузевого законодавства, зокрема у нормах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Ст. 319 ЦК України визначено, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Держава не втручається у здійснення власником права власності. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Нормою ст. 321 ЦК України проголошено, що право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Згідно до ч. 1 ст. 386 ЦК України держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності. Однак, у кримінальному провадженні спостерігається порушення права на захист власника, наприклад, власника житла, яке забороняється залишати підозрюваному чи обвинуваченому у разі застосування до нього домашнього арешту. Безперечно, застосування запобіжного заходу застосовується слідчим суддею або судом відповідною ухвалою суду, однак, суд не досліджує питання згоди власника на проживання у ньому підозрюваного чи обвинуваченого, а також обмеження права власника чи особи, яка на законних підставах також проживає у вказаному житлі, або господарстві, обмежувати їх право власності, право користування, таємницю особистого та сімейного житла зокрема наданням права поліцейським безперешкодно відвідувати вказане житло у час, на який встановлено домашній арешт Найчастіше це нічний час.

Переконані, що такий стан справ у кримінальному процесі істотно впливає на стан охорони та захисту права власності, права на особисте та сімейне життя, інших конституційних прав осіб, які не є учасниками кримінального провадження у розумінні ст. 3 КПК України. У світлі норми, сформульованої у ст. 57 Конституції України, якою гарантується кожному гарантується право знати свої права і обов'язки, власників чи користувач житла у кримінальному провадженні, позбавляється вказаної конституційної норми, коли у його житлі застосовується домашній арешт.

Підсумовуючи сказане, вважаємо, що питання захисту права власності, зокрема на житло, на таємницю особистого та сімейного житла, наприклад під час застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, повинно неухильно дотримуватися. Під час ухвалення такого рішення судом обов'язково слід враховувати думку власника житла, співмешканців цього житла, які не обов'язково є членами однієї сім'ї, застосовуючи домашній арешт, який впливає на вище озвучені права осіб, які проживають у цьому житлі. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне доповнення КПК України відповідними статтями та нормами, які за своїм змістом будуть спрямовані на дотримання прав, свобод та інтересів власників, які не є учасниками кримінального провадження. Лише за таких

умов можливе дотримання прав і свобод людини, яке визначено як один з основних принципів кримінального провадження в Україні, слугуватиме утвердженню верховенства права у країні, а також слугуватиме ефективним правовим засобом забезпечення права власності в Україні від необґрунтованого звуження чи обмеження цього права.

Федотова Ганна Валеріївна,
начальник науково-організаційного
відділу Державного науково-дослідного
інституту МВС України, доктор
юридичних наук, старший науковий
співробітник

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК – НОВЕ ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ ТА ЗАСІБ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Сучасний розвиток науки кримінального права України переконливо свідчить про недостатню обґрунтованість нових пошуків наукового забезпечення потреб формування та реалізації кримінально-правової політики.

Дослідження на доктринальному рівні питань належного регулювання правовідносин у сфері протидії злочинності методами кримінального закону потребують поглиблення теоретико-методологічних підходів щодо обґрунтування сутності окремих елементів предмета кримінального права. Це зумовлює необхідність у формуванні та розвитку нових наукових поглядів щодо суті та призначення внутрішньої політики держави, якою визначаються завдання, основні напрями, засоби впливу на злочинність.

Однією з таких наукових новацій, виступає кримінальний проступок – правове явище, яке потребує цілісності і повноти наукової розробленості теоретичних засад з метою його практичного використання в якості кримінально-правового засобу боротьби зі злочинністю.

Під час розширеного засідання колегії Міністерства внутрішніх справ України 11 лютого 2021 року Голова Національної поліції України Ігор Клименко акцентував увагу на ефективній роботі інституту кримінального проступку, що дало змогу за результатами адміністративно-територіальної реформи та детального аналізу обстановки яка склалась в даних районах, поділити відділення поліції на два типи: ті, які матимуть у штаті слідчі підрозділи та карний розшук, та інші

відділення поліції з в яких функціонуватимуть підрозділи дізнання та превентивні служби. Голова Національної поліції пояснив це тим, що злочини невеликої тяжкості тепер є кримінальними проступками, які можуть розслідувати поліцейські офіцери громади, дільничні та працівники ювенальної превенції [1].

У чинному кримінальному кодексі (КК України) закріплена класифікація кримінальних правопорушень кримінальні проступки та злочини (нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини) [2]. Ступінь суспільної небезпеки, разом із типовою санкцією, стали критеріями такої класифікації. Певні зміни до сталого розуміння поділу санкції вніс Закон України від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності» [3]. Відповідно до положень вказаного документу до основного виду покарання віднесено штраф разом із позбавленням волі, таким чином, законодавцем у типовій санкції об'єднано найбільш суворий вид покарання (позбавлення волі) із найменш суворим видом покарання (штрафом), котрий у системі покарань знаходиться на першому місці.

В свою чергу згідно КК України під кримінальним проступком слід визначати передбачене цим кодексом діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Онтологія кримінального проступку – дуже широке юридичне поняття. Незважаючи на те, що вчені-правознавці достатньо давно займаються проблемами кримінальних проступків, єдиної думки щодо сутності цього явища в кримінально-правовій науці та практиці немає.

Наукова та практична значущість цієї проблеми визначається в тому, що в сучасних умовах потрібне оновлення думки з приводу кримінальних правопорушень, що зумовлено появою нових державних пріоритетів, реформуванням кримінальної юстиції, переорієнтацією на інші, більш досконалі та вільні методи правового регулювання.

Термін «проступок» багатогранний за своїм змістом і вживається в різних смислах і контекстах.

До дефініції кримінального проступку в своїх роботах зверталось багато вчених, серед яких В. О. Туляков,

М. М. Дмитрук, А. А. Манжула, С. В. Петков, І. П. Голосніченко, О. О. Кашкаров, П. Л. Фріс, О. Д. Кос, Л. В. Павлик та інші, проте чіткого уявлення щодо правової природи та визначення конкретного поняття, яке б розкривало сутність кримінального проступку наразі немає.

З цією метою цілком логічно приділити увагу лінгвістичному аспекту, що насамперед допоможе з'ясувати юридичний зміст терміна «проступок». За етимологією проступок визначається, як «гріх», вина або «проходь» [4]. Сучасні словники української мови розкривають проступок як вчинок, що порушує які-небудь норми, правила поведінки, загальноприйнятий порядок; провину [5, 6]. У загальносоціальному значенні під проступком розуміється антисоціальна або шкідлива для суспільства дія, спрямована на знищення основ цивілізованого життя та порушення норм, зафіксованих правовими кодексами держави [7]. В юридичній енциклопедії визначення проступку розглядається як провина – вид правопорушення, що полягає в провинній дії (або бездіяльності), яка відрізняється від злочину меншим ступенем суспільної небезпеки. За проступок, що полягає в порушенні громадського порядку, до винного може бути застосований один із заходів громадського впливу – громадський осуд, догана, штраф тощо; за проступок, здійснений при виконанні службових обов'язків, – одне з дисциплінарних стягнень; за скоєння адміністративного проступку – одне з адміністративних стягнень [8]. Вчений-правознавець В. В. Копейчиков у підручнику з правознавства, зокрема в словнику юридичних термінів, викладає проступок як діяння, що порушує приписи норм права, але не сягає рівня суспільної небезпеки, притаманного злочинам [9]. Традиційною і загальновизаною в теорії держави та права є думка, згідно з якою правопорушення класифікується на злочини та проступки, що залежить від ступеня суспільної небезпеки (шкідливості) [10]. Професор С. В. СПетков [11] зазначає, що наголошена «теорія» в радянському праві вважалась хибною, тому, щоб спростити життя соціалістичним органам, всі проступки були названі правопорушеннями та розмішені в одному кодексі – Кодексі України про адміністративні правопорушення. Відповідно до зазначеної теорії проступки-делікти (лат. *delictum* – проступок) – це правопорушення, що завдають шкоди особі, суспільству, державі і є підставою для притягнення правопорушника до передбаченої законом відповідальності. Але проступки слід

відрізнати від злочинів, оскільки кримінальний злочин – це передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), яка полягає у посяганні на суспільний лад держави, її політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, яке полягає в посяганні на правопорядок. Таким чином, термін «проступок» здебільшого використовується як тотожне при визначенні правопорушення, без якогось змістовного розмежування. Таке ототожнення, на нашу думку, є некоректним, оскільки правопорушення є більш загальним поняттям та за діючим законодавством охоплює всі види проступків та злочини.

Отже, визначення понятійного апарату і дослідження категорії кримінального проступку в доктрині кримінального права та кримінальному законодавстві України має відбуватися шляхом аналізу закріпленого в законодавстві дочірнього поняття «кримінальне правопорушення», в якому об'єднуються як злочин, так і кримінальний проступок.

Список використаних джерел

1. Ігор Клименко презентував нову модель організації діяльності Національної поліції України © Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/Igor-klimenko-prezentuvav-novu-model-organizacziyi-naczionalnoji-policziji-ukrajini/>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності від 15.11.2011 № 4025-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>.
4. Словник української мови: в 4-х тт. / За ред. Б. Грінченка. К., 1907–1909. Т. 3. С. 483.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. С. 306.
6. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. Т.3: О-Р / уклад. В. Яременко, О. Сіпушко. К. : Аконіт, 1998 – 927 с. С. 817.
7. Бачинин В. А. Философия права [Текст] : краткий словарь / В. А. Бачинин, В. П. Сальников. Санкт-Петербург : СПбУ МВД РФ ; Лань, 2000. 382 с. С.20.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т.5 П-С 2003. 736 с. С. 47.

9. Копейчиков В. В. Правознавство / В. В. Копейчиков // Підручник., 7-ме вид., стер. Київ., Юрінком Інтер 2003. 736 с.

10. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х. : Консум, 2001. 656 с. С. 438–439.

11. Петков С. В. До питання про співвідношення дефініцій «публічний проступок» та «адміністративний проступок». Юридичний журнал. 2010. № 9. URL: <http://justinian.com.ua/print.php?id=3695>.

Юсупов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення
та судової експертології ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник;
Черняхівський Богдан Вікторович,
здобувач кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УКРАЇНІ

Аналіз положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 (далі – Концепція), дозволяє дійти висновку про запровадження у вітчизняне правозастосування принципів багатовікових національних традицій правотворення і судівництва, положень вітчизняного права, які пройшли перевірку часом та виправдані практикою, прогресивних інститутів правових систем держав Європейського Союзу й норм міжнародного права. Аналіз питання щодо розмежування кримінальних правопорушень на категорію злочинів і кримінальних проступків свідчить про позитивний досвід такого законодавчого урегулювання низки європейських держав, зокрема Федеративної Республіки Німеччина, Естонії, Латвії, Швейцарії, Угорщини та ін.

Розділом II «Зміст та напрями реформування кримінальної юстиції України» Концепції визначено, що введення інституту кримінальних проступків у доктрині кримінального та

кримінального процесуального права України покликано забезпечити гуманізацію кримінального законодавства, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. У продовження започаткованих напрямів 22 листопада 2018 року прийнято Закон України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон). Згідно з положень Закону розмежування злочинів та кримінальних проступків здійснено на основі наступних критеріїв: ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків. Такий підхід законодавця відповідає принципам, висвітленим в Експертному висновку Венеціанської комісії (Страсбург, 2 листопада 2011 DG-I (2011) 16) щодо чинного на сьогодні Кримінального процесуального кодексу України. При цьому застосування інституту кримінальних проступків забезпечить реалізацію механізму швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості та, відповідно зменшить постійно зростаюче навантаження на слідчих органів досудового розслідування, сконцентрувавши їх діяльність на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів.

Так, серед передбачених Законом змін особливої уваги заслуговують фундаментальні особливості процедури здійснення кримінального провадження щодо кримінального проступку. Особливостями початку досудового розслідування кримінального проступку є можливість до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань здійснювати: огляд місця події; відібрання пояснень (які є джерелом доказу); проведення медичного освідування; отримання висновку спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучення знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [1]. Такий підхід обумовлений внесенням у КПК України нової статті 298-1 «Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях

про кримінальні проступки» (у редакції Закону), яка передбачає, що процесуальними джерелами доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки також є пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [1].

Важливим елементом оперативності роботи дізнавачів є положення Закону щодо строків затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок. Зокрема, затримання здійснюється не більше як на три години з моменту доставлення до органу дізнання або шість годин з моменту фактичного затримання. У той же час при відмові виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинення опору, намагання залишити місце вчинення кримінального проступку чи під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконання законних вимог уповноваженої службової особи, затримання особи здійснюється на строк до сімдесяти двох годин. Або ж якщо особа перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим, уповноважена службова особа, за вчинення кримінального проступку уповноважена затримати таку особу на строк до двадцяти чотирьох годин.

Важливим для забезпечення прав особи на швидке розслідування є встановлення строків досудового розслідування кримінального проступку, які відповідно до положень Закону передбачають закінчення такого розслідування протягом сімдесяти двох годин з моменту повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального проступку (затримання особи в порядку передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України). Однак, у випадках невизнання підозрюваним своєї вини, необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій чи учинення кримінального проступку неповнолітнім, строк розслідування складає до 20 діб.

Винятком є досудове розслідування кримінального проступку протягом одного місяця, при заявленні особою клопотання про проведення експертизи, що обумовлене незгодою з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста, пред'явленими одночасно із врученням повідомлення про підозру.

Закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні про проступок здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, у той же час існують винятки, визначені главою 25 КПК України, зокрема порядок направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства. Так, у випадку встановлення під час дізнання достатніх відомостей, що особа вчинила злочин, дізнавач за погодженням з прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності. Аналогічний порядок передбачений і для досудового слідства – у разі встановлення, що особа вчинила кримінальний проступок при відсутності у її діях складу злочину, слідчий за погодженням з прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності. У даному випадку прокурор виносить постанову про перекваліфікацію кримінального правопорушення за відповідною статтею Кримінального кодексу України та вказує орган досудового слідства, до якого направляється кримінальне провадження.

Важливим є те, що процесуальні джерела доказів для кримінальних проступків не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину. Однак, за клопотанням прокурора, на підставі ухвали слідчого судді, пояснення осіб, результати медичного освідчення, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функцію фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису можуть бути визнані джерелами доказів у кримінальному провадженні про злочин.

З урахуванням зазначеного вище, констатуємо, що реалізація новітніх положень спрощення досудового розслідування потребує додаткового приведення розпорядчих актів Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції України у відповідність до вимог Закону. У той же час одним із ключових аспектів запровадження інституту кримінальних проступків є укомплектування підрозділів дізнання кваліфікованим особовим складом, орієнтованим під час спеціальної підготовки на процесуальні особливості розслідування кримінальних проступків у чіткій відповідності до кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.

Шаповалова Юлія Володимирівна,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства Навчально-
наукового інституту права Сумського
державного університету

ОСНОВНІ НОВЕЛИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Питання необхідності реалізації реформи кримінальної юстиції виникло вже давно, адже концепція реформування кримінальної юстиції, схвалена рішенням Ради національної безпеки та оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» та затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 передбачала, з метою гуманізації кримінального законодавства, трансформувати окремі адміністративні правопорушення та злочини в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями [1, с. 128]. Поступово реалізація положень концепції розпочалася з введенням інституту кримінального правопорушення до тексту Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України). З 1 липня 2020 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII, який і привів текст Кримінального кодексу України (далі – КК України) у відповідність КПК України. Адже, і до тексту КК України було запроваджено інститут кримінальних правопорушень. Згідно зі ст. 12 КК України тепер кримінальні правопорушення мали поділятися на проступки та злочини.

Розрізнити кримінальний проступок та злочин законодавець пропонує фактично за допомогою виду та міри покарання, що видається, на думку Т. Михайліченко, не найкращим варіантом для такого розмежування. Адже,

первинно кримінальні проступки мали б бути насамперед «створені» за рахунок багатьох адміністративних правопорушень (які «ховаються» у Кодексі про адміністративні правопорушення) і деяких злочинів невеликої тяжкості. Однак ця мета так і не була досягнута [2, с. 285]. Оскільки, фактично лише керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, було «трансформовано» у проступок.

Взагалі поняття «проступок» (лат. culpa levis – легка вина; англ. fault, misdemeanour, offence) в теорії права є узагальнюючим і означає правопорушення, яке містить певну небезпеку, але не принципову для суспільства, тому воно і вважається менш суспільно небезпечним в порівнянні зі злочином. Використання самого по собі терміна «проступок» вже містить вказівку на явище, яке відповідає нормам, прийнятим в суспільстві і визначеним законодавством. А якщо це так, то очевидно одного цього терміна (поняття) вже було б цілком досить для позначення таких правопорушень [3, с. 53]. Відповідно до кримінального закону, нині кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 000 грн.) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [4]. Таким чином, тепер проступками, наприклад, є крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України), шахрайство (ч. 1 ст. 190 КК України), хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України). Кримінальний проступок характеризується наступними ознаками: протиправність, невеликий ступінь суспільної небезпеки, обмеження санкцією, що відповідає суспільній небезпеці, виключення такої правового наслідку, як судимість, характерного для злочинів [5, с. 158]. Враховуючи новизну цього інституту кримінального права, вважаємо за необхідне дослідити основні оновлені положення кримінального закону, зумовлені запровадження інституту кримінального проступку.

По-перше, закріплення законодавцем відсутності кримінальної відповідальності лише за готування до проступку, в той час як науковці наполягали на декриміналізації всіх видів попередньої кримінально протиправної діяльності.

По-друге, відсутність повторності у випадку відбуття покарання за вчинення кримінального проступку та запровадження фактично нового виду множинності.

По-третє, збереження підстав звільнення від кримінальної відповідальності які існували для злочинів невеликої тяжкості та оновлення строків для звільнення від кримінальної відповідальності, у зв'язку з оновленням строків давності, для різних категорій проступків.

По-четверте, відсутність судимості як правового наслідку засудження за проступок. Ця новела була сприйнята дуже неоднозначно і критикується за надмірну ліберальність.

По-п'яте, невідповідність покарань за вчинення проступків характеру цих діянь та сутності кримінально караних діянь і розміру шкоди, яку воно спричиняють.

Таким чином, інститут кримінального проступку є досить молодим та потребує удосконалення, яке можливе лише шляхом поєднання зусиль практиків та науковців. Поєднання їх зусиль дозволить віднайти оптимальний підхід щодо покращення та реальної дієвості цього інституту.

Список використаних джерел

1. Степаненко О. В., Камінський П. В. Особливості кримінальної відповідальності за готування до кримінального правопорушення та за замах на кримінальне правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 38. С. 128–130.

2. Михайліченко Т. О. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 284–290.

3. Таций В. Я., Тютюгин В. И., Каплина О. В., Гродецкий Ю. В., Байда А. А. Ответственность за проступок: концептуальная модель. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 48–85.

4. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Ліпіна В. В. Кримінальний проступок у контексті реформування кримінального законодавства. *Молодий вчений*. 2019. № 3(1). С. 157–160.

Наукове видання

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОГО НАДБАННЯ

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 18 березня 2021 року)

Відповідальні упорядники: *Віктор Корольчук, Оксана Федоренко*

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 17.02.2021. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 9,75. Ум. друк. арк. 9,07.

Тираж 15 прим.
